LIETUMI

Dalia Staponkutė

PRIEŠ SAULĘ

APOSTROFA

APOSTROFA
ISBN 978-9955-605-34-8
9 789955 605348

Dalia Staponkutė

LIETUMI PRIEŠ SAULĘ

Esė rinktinė

APOSTROFA Vilnius 2007

UDK 888.2(564.3)-4
St82

Knygos išleidimą rėmė LR Kultūros ministerija
Viršelyje – Knoso rūmų freskos fragmentas (Kreta, 1450 pr. Kr.)

© Dalia Staponkutė, 2007
© Apipavidalinimas, Sigutė Chlebinskaitė, 2007
© Apostrofa, 2007

Printed in Lithuania
ISBN 978-9955-605-34-8

Turinys

„... Vietos akimirksniu susikalba,
o vienuma jaučiama tiktai kelionėje
iš vienos vietos į kitą, tai yra tada,
kai esi niekur. Aš, jei atvirai, esu čia,
nebūdamas nei čia, nei kitur, ir
čionykščiai lengvai atpažįsta mane –
pašalietį, kaip aš atpažįstu juos –
čionykščius – ir jiems pavydžiu“.

ITALO CALVINO **Jeigu keleivis žiemos naktį**

Šie tekstai brendo lėtai ir gimė iš nepaklusnumo, kuris per pastaruosius trejetą metų tapo nebe gaivališka, o apmąstoma jausena. Vienaip ar kitaip nepaklusnumas lydėjo gana sudėtingą mano santykį su Rytų Viduržemio kultūra, Kipro salos tikrove ir žadino poreikį suvokti tiksliau, kas ir kodėl man, manyje atsitinka. Savo kelyje patyriau daug neįmanomo ir tai kėlė man nerimą, kaip kiekvienam žmogui, kuriame nuolatos grumiasi nenumaldoma laisvė ir pareiga, nuolankumas ir nesitaikymas, svetima ir sava. Dabar galiu pasakyti, kad šių tekstų nebūtų be neįmanomybės susitaikyti su Kipru ir todėl – neįmanomybės „išvykti“ iš Lietuvos, o vėliau – be neįmanomybės versti ir rašyti gimtąja kalba, neišgyvenant skaudžios netekties ir stygiaus būsenų.

Maždaug septintaisiais gyvenimo už Tėvynės ribų metais pajutau, kad gimtoji kalba nesuvaldomai nuo manęs tolsta. Neužmiršti kalbos – tai viena, o neprarasti jos jausmo – kita. Tai du skirtingi išvykusiojo gyventi svetur pasirinkimai, laikui bėgant tampantys likimu. Kalba man buvo ir yra šviesa. Ne vien dėl to, kad jaunystėje mokiausi įnoringo, kartais besipriešinančio kalbai dalyko – filosofijos, kuri visada ir visur darė įtaką mano mąstysenai, nors niekados nepasiglemžė manęs visai. „Neišnaudota“ profesija perspėjo: gelbėkis. Tuo ji man ir svarbi. Išsigelbėjimas prasidėjo

nuo graikų literatūros vertimo į lietuvių kalbą. Prasidėjo akademiniai išbandymai vertimo teorijoje, ilgainiui į rašymą taip pat ėmiau žiūrėti kaip į... vertimą: dar vieno balso ir patirties vertimą literatūros polifonijoje.

Ir vis dėlto rašyti stipriausiai pastūmėjo baimė. Baimė netekti meilės jausmo, tokio, kokį jį turiu: gimtoji kalba, tėvynė ir meilė manyje yra nedalomas vienis, kurį ir vadinu Šviesa arba Prasme. Tai supratau ne iš karto ir tik po kelių liūdnų ir svarbių savo gyvenime praradimų. Galbūt – visiems žmonėms taip atsitinka? Vadinasi, neatsilieku nuo to, ką įvardijame kasdienišku žodžiu – normalu. Tačiau to nebūčiau taip aiškiai pajutusi ir išgyvenusi be prisilietimo prie salos. Apmaudu, kad taip ir neįstengiau pamilti jos kaip savo, bet kartu man jau nelemta kada nors iš jos „išvykti“. Sala stipriai, kaip joje gimusios mano dukros, laiko už rankos.

Nikosija, **2007 sausio 2 d.**

KALBINIAI APSĖDIMAI

Kiekvienam ne kartą gyvenime tenka atsidurti ant naujos kalbos slenksčio, tačiau retą kurį kalba įsileidžia ir priglaudžia. Kuo daugiau kalbų moki, tuo stipresnis suvokimas, jog žmogaus ryšio su kalba neįmanoma apibrėžti vien įgimtais refleksais, bruožais ar automatiniais įpročiais. Kalba kaip Dievas – skiria, matuoja, laimina, smerkia... Kalba, kaip ir žmogus, turi ego ir kūną. Santykis tarp kalbos-Dievo ir kalbos-žmogaus vadinamas drama, nesvarbu, kad kalbos filosofai tai įvardija kaip „hermeneutinį ratą" ar skirtingą „suvokimo lygmenį". Didžiausia iliuzija manyti, jog su kalba galiu daryti, ką noriu. Anaiptol: tik tiek, kiek ji leidžia. Kalba guvesnė už žmogų, todėl žmogus geriausiu atveju gali būti jos įrankis. Nors tai – banalios tiesos, tačiau per daugelį metų negausios, bet nuoseklios literatūrinio vertimo praktikos sutikau tik vieną nuoširdų rašytoją, su kuriuo dirbti pradėjome nuo aiškios „tezės": kalba guvesnė už mane, todėl prieš ją jaučiuosi truputį miręs.

Tais laikais, kai griuvo Berlyno siena, aš, užsidariusi nedideliame, drėgno salos oro prisotintame bute Nikosijoje, intensyviai mokiausi graikų kalbos. Siekiau sugriauti kalbos sienas, ir, kad ir kaip būtų keista, tai atrodė svarbiau už epochos pokyčius ir politines euforijas. Mano „revoliucinis procesas" vyko grumiantis su egzotiškomis raidėmis, žodžių etimologija, fonetika; ištisas valandas priešais veidrodį

stebėdavau naują veido pantomimą ir guosdavau save, jog pergalėsiu baimę pasirodyti gatvėje bekalbė. Kalba buvo reikalinga kaip rūbas, kaip kaukė, o svarbiausia – kaip gynybos priemonė nuo stulbinamo aplinkos kitoniškumo. Ignoruoti ir atmesti jį viešnios stiliumi – „fu, čia neįmanoma gyventi, juk viskas kitaip“ – negalėjau ir nenorėjau. Susikūriau romantišką koncepciją, kad tikrosios sienos yra ne betoninės ir politinės, o kultūrinės ir kalbinės. Todėl neįveikusi jų aš ne tik nepateisinsiu asmeninės laisvės mitų, bet ir paprasčiausio žmogiško pasirinkimo. (Grįžti į gimtosios kalbos erdvę? Tai reikia daryti iškart arba – po daugel metų.)

Apmaudu, tačiau aplink aidintis Homero laikų Kipro salos dialektas lėtino revoliucinį graikų kalbos įsisavinimo tempą, t. y. nepadėjo. Vietos televizijos kanalų tuomet buvo du, ir tie patys, užuot tapę šiokia tokia atrama, įvarydavo gilią kultūrinę depresiją: kur aš atsidūriau?! Šiek tiek prakutusio skonio žmogui nemalonu matyti ekrane popieriaus lapą užgulusius ir vedžiojančius pirštu nelyginant pirmokėliai kraupios išvaizdos diktorius – trumpakaklius žemakakčius liliputus su šukuosenomis, panašiomis į perukus. Nieko nelaukdama užsirašiau į valstybinius graikų kalbos kursus užsieniečiams. Gimnazija, kurioje vykdavo pamokos, atrodė kaip didžiulė vėjo perkošiama daržinė su sukrypusiais stalais ir suolais bei neužsiveriančiomis metalinėmis durimis. Žiemą sėdėdavome su pirštinėmis ir kepurėmis, nes nuo kandžios drėgmės stingdavo ne tik pirštai, bet ir smegenys. Neatsistebėdavau, kaip tokiomis sąlygomis galima apskritai ko nors išmokti. Ne man – gimnazistams. Pasirodo, iš tikrųjų prie visko žmogus pripranti. Ypač kai kas nors tau

nurodo – kaip. Mūsų puikusis mokytojas įeidavo į klasę nešinas britų kolonijinių laikų krosnele su karštomis anglimis, tučtuojau užkaisdavo virdulį su baisiai dvokiančių kalnažolių arbata, išdalindavo kartonines stiklines ir pridurdavo: „Tuoj, po kelių naujų graikiškų žodžių, įšils jūsų smegenys, o nuo karštos arbatos atsileis pirštai ir širdys". Jo mokymo metodai buvo itin keisti. Pradžiai, apšilimui, atmintinai padeklamuodavo gabalą *Odisėjos*. Kažkodėl įtardavau, kad prikuria, bet ne tai svarbiausia: jo balso tembrui, artistiškumui ir temperamentui nebuvo lygių! Vėliau greita ranka ant lentos surašydavo, jo nuožiūra, pačius vertingiausius žodžius iš *Odisėjos* dviem variantais – senąja ir šiuolaikine graikų kalba – ir imdavo aiškinti jų kilmę. Gramatiką, sakydavo su humoru (o gal ir giliu įsitikinimu), išmoksite vėliausiai, dabar svarbu, kad jūsų, „barbarų", galvose suskambėtų graikų kalbos melodija. Be to, žodžių rašybą siūlau įsiminti, pabrėždavo, rašybos taisyklės gali ir nepadėti. Tai manęs nė kiek nenustebino: graikams ir gyvenime nepadeda jokios taisyklės!

Mūsų, barbarų, tuntas, desperatiškai siekiantis graikų kalbos aukštumų, buvo ne toks jau ir „barbarų". Iš dviejų dešimčių studentų turbūt nebuvo nė vieno be aukštojo išsilavinimo. Negana to, grupės geografija atrodė nelyginant margutis – nuo rėkiančios Lotynų Amerikos iki oriai tylinčios Skandinavijos ir visomis sąlygomis prigyjančių slavų. Sunkiausiai graikų kalba sekėsi anglakalbiams. Manau, jiems, globalistams ir *software* „pamišėliams", bet kuri kalba, netgi gimtoji, sekasi sunkiai. Retas anglų filologas paskaitys atmintinai Shakespeare'ą, kaip antai graikas savo

klasiką. Ir šito nedarys dėl dviejų priežasčių – siauros, kryptingos profesinės specializacijos arba pagarbos klasikai, kuri bet kokiai barbarų auditorijai nemėtoma. Vidutiniški ir švedų bei norvegų pasiekimai mokantis graikų kalbos. Jų šiaurietiški kalbos padargai užsikerta ties pietietišku garsu, paleisdami į eterį mįslingą prunkštavimą – panašu, kad, užuot kalbėjęs, švedas graikų kalbą išmąsto. Apie Lotynų Ameriką sunku ką nors pasakyti, nes jie visas kalbas išverčia į ispanų: žodžiai graikiški, bet jokios mokytojo apdainuotos graikiškos melodijos ir galūnių – nė menkiausio atgarsio. Užtat bulgarai, rusai ir aš po mėnesio suokėme iš lapo neužsikirsdami. „Vakarų blokas" į „Rytų bloką" žiūrėjo nepatikliai, bandydamas atkasti Rytų Europos ir Graikijos susikalbėjimo šaknis. Vėliau sutartinai nusprendė, kad Graikija – irgi Rytų Europa, todėl mums vienas kitą išgirsti ir suprasti paprasčiau, filologinio lavinimo metodai panašūs, t. y. labiau „asociatyviniai", ir šitaip apsibrėžę savo pozicijas apsiramino. Ne visi. Kai kurie neišsivertė be dramatiškų išgyvenimų ir isteriškų scenų. Štai Kipro buvusio prezidento žmona britė vidury kurso staiga pašoko ir bejėgiškai surikusi: *I will never learn this language, and why should I, why !!!,* daugiau pamokose nebepasirodė. Mokytojas nusiminė, bet po geros pauzės riebiai turkiškai nusikeikė ir incidentą ignoravo. Graikų kalbos lobynuose – vien brangakmeniai, o visokie teršalai, šiukšlės, keiksmažodžiai suversti į graikišką skrynią nepraustaburnių kaimynų. Norėdamas būti išraiškingas ir „pasiųsti" arogantišką britę ar britą kuo toliau, graikas, ypač kiprietis, keikiasi turkiškai. Visi kadaise pavergtieji ar okupuotieji žiūri į savo buvusius kolonizatorius

panašiai, t. y. keikia jiems negirdint. Remdamiesi liaudiškais burnojimais, teoretikai kuria naujas, postkolonijines, teorijas, prie kurių, beje, pluša ir lietuvių diaspora.

Šiame kontekste negaliu neprisiminti simpatiškos savo bičiulės rusės iš kursų. Ji priklausė tiems daugeliui imigrantų, kurie paliko salą iškart. Rusė išvyko toli, tik, žinoma, ne į savo žlugusią imperiją. Jos „graikiška" drama mane linksmindavo: „Kol nemokėjau kalbos ir nesuprasdavau, apie ką jie kalba, labai mėgau graikus, įžvelgdavau juose ypatingą aurą... *Nu a seičas ja ich daže vo snie vidiet' nie mogu!!! Protivno...* Guosdavau ją, pasakodama apie savo pojūčius ir įsitikinimus, jog su nauja kalba atsiveria naujas pasaulis, vietos dvasia, spalvos ir kvapai, teatras ir literatūra („kuo čia dėti tie gatvės graikai?"), bet... kaip minėjau – kalba įsileidžia ne visus. Gabioji rusė atrėždavo: *Vot ty, dietka, i prodolžai učit'sia, a ja už kak nibud' svoju odisseju sotvoriu...*

Žinoma, savo graikų kalbos odisėją tęsiau, ir po kelerių metų ji susilauks homeriško jubiliejaus. Tačiau, skrosdama jūrą, atsisakiau žiūrėti į bangas – ignoravau salos gatvės kalbą ir grimzdau į įsivaizduojamąją, virtualiąją – atėnietišką. Šitaip padariau pažangą, tačiau praradau sąlytį su tiesiogine savo aplinka, graikų periferija. Visiems provincijos gyventojams būdinga dairytis į „centrą", tarsi gyvenimas „centro" vertybėmis atvertų daugiau galimybių. (Jeigu ta galimybė – kalba, žvalgytis verta.) Paradoksalu, kad neretai kalbos tobulinimas verčia užsidaryti kambaryje tarp knygų ir apsiriboti mąstymo veikla, o ne gelbstinčiu ir gydančiu, anot psichologų, gyvu bendravimu su žmonėmis. Kalba žmoguje subręsta ir apsigyvena perėjusi tris pakopas –

vizualiąją, akustinę ir grafinę. Biblijos perfrazavimą „Pradžioje buvo garsas“ galima taikyti tik motinos kalbai. Kalbos, kurių mokomasi/išmokstama vėliau, prasideda nuo raidės, vaizdo ir skaitymo. Kalba tampa Dievu, kai pajunti, kad gali ja pasikliauti, draugauti su ja, tapyti ja savo mintis. Rašymo dovana aplanko vėliausiai, negana to – tiktai akistatoje su svetimos kalbos rašyba kaip niekad aiškiai sužinai, kas esi iš tikrųjų. Tau neduota daugiau, nei esi: graikų kalba ir jos nepasiekiamas tobulumas padėjo man apsibrėžti savąją lietuvybę. Šitaip manyje gimė vertėja – ne ta, kuri verčia knygas, bet ta, kuri verčia į save kitą kultūrą ir tampa jos dalimi. Ėmiau meluoti, vėluoti ir dirbti lėtai kaip graikas. Kartu – labiausiai nekenčiu šių savybių kituose. Galiu išlėkusi į balkoną aprėkti čiabuvį, kad jis parko eukaliptų pavėsyje pasistatė automobilį bei suniokojo ir taip varganą veją, o pati nuolat važiuoju „per raudoną“ arba, atvirkščiai, trukdau eismui „per žalią“, nes prieš automobilio veidrodėlį reikia pasidažyti lūpas. Nebijau natūralistinių palyginimų. Ypač jei jie asmeniški. Rašyme ir kalboje, kaip ir kiekviename santykyje, nieko neasmeniško nėra. Tik vieni rašo apsėsti ir laisvai, kiti – įsitempę ir sunkiai. Net kūrinio vertime viskas yra asmeniška. Todėl „asmeniškai pastebėjau“, jog tais atvejais, kai reikia suporuoti graikų ir lietuvių kalbas, visuomet „pagražinu“ lietuvių kalbą, kad ši – lietaus permerkta mergiotė – pasitemptų prieš senutę vienuolę. Graikų ir lietuvių kalbos poruojasi sunkiai, tarsi didelio atstumo bei laiko atskirti partneriai. Vienintelė išeitis – palikti savo kalbų kambariuose atvirus langus, kad jos vėdintųsi ir gaivintųsi viena kitos dėka.

Graikų kalbos išskirtinumą pabrėžia ir Virginios Woolf pastebėjimas, jog ši kalba neturi nieko bendra su tauta, šiandien gyvenančia po Akropoliu. „Tai neteisinga, tačiau negaliu įsivaizduoti nūdienos graikų kitaip nei tunto pusnuogių, juodbruvų vyrų“, – rašo Woolf *Džeikobo kambaryje.* Ir vis dėlto neįmanoma mylėti kalbos nemylint tautos, kuriai vienaip ar kitaip lemta toje kalboje gyventi. Moteriškai aikštingi, lengvai pažeidžiami ir išraiškingi graikų vyrai padėjo rašytojai kuriant įstabųjį Orlandą, atsivertusį į moteriškąjį pavidalą būtent Graikijoje. Žaviuosi ne vien Woolf, stebėtojos, įgūdžiais, bet ir jos giliomis simpatijomis Aischilo Klitaimnestrai: ištekėjusios moters ir žmonos-žudikės simboliui. Nors nemėgstu postmodernistinių antikos interpretacijų, tikiu, jog šiuolaikinės moters ryšys su senovės graikų simbolika kur kas aktualesnis, nei atrodo.

Nepaisant švelnaus ir žaismingo kalbos pasaulio, į kurį patogiai įsisupau daug metų būdama tarp graikų ir kalbėdama jų kalba, vis dėlto „gyvenu“ Lietuvoje. Tai – asmeniškas jausmas ir skaudžia norma tapęs gyvenimas per atstumą. Myliu graikų kalbą ir Graikiją kaip seną moterį – su gailesčiu. Ir su gailesčiu stebiu graikus, kurie smagindamiesi tavernose degina piniginius banknotus (tokia tradicija). Jų laikinumo ir mirties pojūtis sukrečiantis, sprogstantis sulig kiekvienu gęstančiu saulės spinduliu ir išsiliejantis daina. Tai verčia susimąstyti apie kalbos istoriją ir įspaudus, kuriuos ji palieka tautos kūne – kas, jei ne kalba, yra tautos jausmingumo šaltinis. Graikų praeitis liūdna – vien mirtys ir praradimai, tikrosios graikų kalbos neliko dar neprasidėjus mūsų erai.

Guodžiu save tuo, kad mano gimtosios kalbos praeities nereikia matuoti tūkstantmečiais – ji čia pat, per kelis amžius, jauki ir „naminė“. Su ja dar galima pabūti „buitiškai“ ir atleisti sau ir tautiečiui už tokį buvimą. Paragavus kelių Europos literatūrų, pastebi Woolf, „ant lūpų lieka aštrus graikų kalbos prieskonis“ ir nostalgija... sunku pasakyti – kam.

2003

SALOS TYLA

Kas traukia, bloškia, nudangina į salas neramias sielas? Gal troškimas išbandyti ribos įtampą, atsiduoti ribiniams išgyvenimams? Judėjimo kryptis į salą – ne vien žemyno, bet ir jūros ribos kirtimas. Tokius žmogaus polėkius dažnai skatina skaudūs potyriai, gilūs nusivylimai, jausmai be atsako, tikėjimo ir netikėtumo ieškojimai. Meilė, nuotykis, egzotika, mistika yra lygu salai, slaptų žmogaus troškimų kurstytojai. Saloje viską galima atrasti ir pradėti iš naujo, žinant, kad pradžia nieko nežada, ypač – išsipildymo. Sala yra baltas, chaoso skalaujamas krantas, ant kurio nendrės kotu rašoma nauja istorija – visados trumpalaikė, beformė ir nepalyginama su žemyno istorijos paveldu. Istorijos sala neturi. Jos likimas primena „parsiduodančią“ moterį, kurios kasdienis išlikimas ir gerovė priklauso nuo laikinų užkariautojų dosnumo. Nuniokota, išvaikščiota, nuolat paliekama ir amžinai skurdi ji sykiu išlieka nekalta, tauri, tyli ir laukianti. Plaukiojanti, neturinti vietos ir centro – megapolio – ji nejaučia nei gravitacijos jėgos, nei savo provincialumo. Jei pastarąjį reiktų įvardyti kaip salos bruožą, tai jis vadintųsi „daugiakultūre periferija“, apie kurią nemažai pasako bešaknė, laisva nuo tradicijos saitų čiabuvių prigimtis. Ar tai laisvės pažadas? Neribotos laisvės nelaisvės ribose? Saloje įmanoma tik uždaros erdvės laisvė, kai ištikus visuotiniam gaisrui, vienintelė išeitis – sudegti, nelyginant laive. Ne

veltui įvairiuose raštuose pagrindiniu salos simboliu ir tapo laivas – judantis, bet uždaras mikropasaulis. Sala kartais tapatinama ir su kalėjimu, *archipelago*. Vidinės tremties vieta. Prievartinės tylos, mirties, vienatvės ir neįtikėtinų sielos kančių zona. Tikriausiai žmones į salas vilioja atsiribojimo nuo pasaulio galimybė, vietos, iš kurios patogu tyliai stebėti žemyną, iliuzija. Ir viena, ir kita yra sąmoningas arba pasąmoninis ribos kirtimas savimi, savo migruojančiu kūnu. Atsidurti saloje – pats tikriausias iššūkis kūnui ir žemynui. Tarp salos ir žemyno nėra jungties. Vienintelė jungtis – dugnas. Dugnas jungia tai, ką skiria. Anapus dugno žmogaus gyvenimas įgyja kitą – nekontinentinį – ritmą: gyvenimas saloje atrodo netikras, atsitiktinis, dvilypis, ilgas ir tylus. Tarsi gyvenimas „šalia". Tarsi ištikimas palydovas, išdidus, plėšrus kumpasnapis grifas ant uolos kyšulio, stebintis ir stebimas, apmąstomas, ramus. Salos tyloje gyvenimo padaugėja, atsipalaiduoja kūnas, protas pasidaro kantrus ir godus įvykių, kurių nėra. Salos tyla protą kankina, kantrybė jį grūdina, o įvykių stygius verčia prasimanyti. Protas nemėgsta tuštumos ir lėto tempo, o saloje laikas lėtas ir skaudus kaip per gyvą mėsą veriamas siūlas, sunkus kaip jūros patalas ir nuobodus kaip vietinių gyventojų būtis. Ji atrodo nuobodi todėl, kad čiabuvių elgseną lengva numatyti: jie būna arba aktyvūs anarchistai ir ekstremistai, arba pasyvūs medituotojai ir stačiatikiškos ataraksijos (dvasios ramybės) išpažintojai.

Atidavus salai daugiau nei dešimtį gyvenimo metų, pajunti, kaip giliai į tave įsismelkę salietės bruožai, ku-

riais apaugi it uola kietais jūros druskos kristalais. Šalia tikrojo, atsivežto šiaurietiško veido, formuojasi kitas, sausesnis, pietietiškas, ir tampi panaši į skilusią cerkvės ikoną, kurioje dvi veido pusės nebesutampa nei forma, nei spalva. Kelių kultūrų kryžiažodžio viename kūne negali išspręsti nė viena populiari teorija. Geriausiu atveju toks žmogus primena meno kūrinį, kuriame susikryžiuoja (vienu metu susitinka ir išsiskiria) kelios epochos ir jų daugiabriauniai simboliai. Nelyginant saloje. Gal dėl to „didysis menas" salos erdvėje gimsta ypač retai. Sala pati primena tylintį ir savo tyla iškalbingą meno kūrinį, žvilgantį, jūros ir laiko išpuoselėtą tobulą paplokštainį. Salos tyloje maža prielankumo menui. Ji – savipakan-kama, abejinga, tačiau svetinga erdvė. Kiekvienam Kipro salos gyventojui kasmet tenka kelios dešimtys įvairaus plauko svečių: archeologai, antropologai, turistai, sekso avantiūristai, verslininkai, duoneliautojai... Nėra tikrų draugų, tik draugiški svečiai. Kai bendravimas su svečiais virsta neišvengiama kasdienybe, kalbėjimasis su draugais savaime išsigimsta, ir pastarųjų visai nebelieka. Svečių daugėja, draugų mažėja. Tikroji, vienintelė ir sykiu prievartinė saliečio bendravimo priemonė – svetingumas. Priimi, išleidi ir niekados nebematai. Toks santykių fragmentiškumas kelia apmaudą ir neretai kursto vidinį pasipriešinimą bei tūžmingą ilgesį kitokioms ir kitokios Tėvynės vertybėms. Sala aštrina išgyvenimus, anaiptol ne tik malonius. Ji aštrina tavo, tačiau pati išlieka statiška ir ištikima savo ramybei ir sustingusio uolinio peizažo šypsenai. Urbanizacijos procesų nepaliesta salos gamta tarsi praranda

savigynos jausmą ir gyvastį – ramiai ir netrikdomai snaudžia po natūralių dulkių antklode. Su dulkėmis susitaikę baldai ir politika, monitoriai, baseinų paviršiai, čia neįstengia suvešėti net jauni nedidelės akademinės terpės daigai. Universitetai be tradicijų ir istorijos – anarchijos, mokymo laisvės ir intelektualinio koketavimo buveinės. Idėjų puoselėtojai trumpam glaudžiasi saloje ir, nespėję įleisti šaknų, išvažiuoja. Studentiškas gyvenimas, kurio mažytėms beprotybėms ir fantazijoms sala nesuteikia pakankamai erdvės ir paskatų, „pasmerktas“ kruopštumui ir paklusnumui. Sykiu tai yra ir „kaina“, mokama už migra-cijos į žemyno megapolį galimybę. Jaunieji salos gyventojai nuo mažens ugdo savyje odisėjus ir kolumbus, pasirengusius atrasti tikrąją Tėvynę. Nostalgija kitai ir kitokiai Tėvynei – kasdienė saliečio tikrovė. Ji atsispindi buities lengvume ir nuolatiniame kelionės nerime. Visa tai salietis paveldi ne iš tėvų ir prosenelių, o iš jūros ir oro. Niekas salose nesidomi genealoginiais medžiais, ir niekur taip nuosekliai nekuriamos „odisėjos“, išvykimo istorijos ir užmačios kaip salose. Kūrybingus žmones, t. y. save, salų graikai (matyt, nuo senovės) vadina poetais. *Poio* reiškia „darau“. Kurti, galvoti, fantazuoti, anot graikų, – irgi darbas. Mintis – darbo įrankis. Tad užsitarnauti Poeto titulą saloje galima nebūtinai rašant poeziją arba – rašant bei kuriant bet ką. Apstulbau sužinojusi, kad pusė kaimyninio kvartalo – poetai su publikacijomis. Tarp jų – merijos darbuotojai ir namų šeimininkės, šašlykų (suvlakių) kepėjai ir mokiniai. Gal tokį poetų skaičių galima pateisinti žaviai nerūpestingu saliečių santykiu su kalba arba literatūrinės kalbos nebuvimu? Gal – dialek-

to gyvybingumu? Ar pastarasis – ne gaivališkos, laisvos ir nevaržomos kultūros balsas? Būti poetu saloje taip pat natūralu, kaip žmogui kalbėti. Poezija – ne literatūra, o valia, sako saliečiai, todėl nėra geros arba blogos poezijos, o tik stipri arba silpna valia.

Kartą gavau dovanų iš pagyvenusios, dailios namų šeimininkės su juodais plaukais ligi juosmens, bizantiškų ikonų akimis ir rausvu kaip katytės kaspinėliu ant kaklo. Įbruko man nedidelę savo eilių rinktinę – apie gėles, pavasarį ir meilę. Ant melsvo viršelio – privaloma raudona rožė. Nuoširdumo rožė. Pamaniau: tai ir reiškia „Aš noriu būti poetė". Tokios poezija gyvenančios svajoklės paveikslas kelia geranoriškai atlaidžią šypseną, bet ir sujaudina ne mažiau nei „rimtos" poezijos tomai. Kai kitą dieną mandagiai pagyriau eiles, ji išdidžiai ir visiškai rimtai paprašė manęs, kaip vertėjos, vadinti ją ne vardu, o *Kyria* (Ponia) poete... Šiek tiek kitokia poezija garsėja senolis žiniuonis *Daskalos* (Mokytojas). Nebūčiau apie jį sužinojusi, tačiau dvasinio tobulėjimo minčių apsėsta kolegė iš JAV nutarė „praplėsti" ir mano akiratį. Sako, paklausyk Jo – „prašviesėja". Daskalas „vietoje" kūrė eiles nesklandžia anglų kalba keistai auditorijai iš Vakarų. Šie priminė tuntą apšiurusių mokytinių – trumpikės, sandalai, aprašinėtos palaidinės, dulkinos kuprinės, liesi, iki žaizdų saulės nubučiuoti kūnai. Įsitaisius Daskalo namuose po šykščiu citrinmedžių šešėliu, prasideda skaitymai. Sukasi subraižyta, įkyriai čirškianti Vivaldi *Metų laikų* plokštelė. Poezijos interpretacijoms reikalingas muzikos fonas. Skamba posmai apie visas įmanomas meiles, labiausiai – sakralinę. Ar tai išties „šviesina"

sielą, sunku pasakyti. Gailėjau klausytojų, leipstančių iš karščio, ir snūduriavau kartu su visais ant šiltų kiemo akmenų. Karštis ir poezija dera sunkiai. Daskalas kartojo: „Negaliu kreiptis į tave, mano meile, tad kreipsiuos į tave, Meile". Tarsi įstabioji eilutė iš Jacques'o Derrida raštų. Mintis gali kartotis skirtinguose kontekstuose ir dėl to įgyti vis naują prasmę. Salos kontekste ji tokia pat lėta ir migdanti kaip laikas, mintis saloje – meditacija. Pagaliau tik salos tyloje ir pajunti, kad mintis gali būti atpalaiduojanti, nekaprizinga ir nepavydi. Čia ji neturi kitos paskirties, išskyrus vieną – žudyti save tyloje. Kartais topteli, ko verti antropologų tekstai, apie salą rašomi iš akademinės žiūros taško? Juk saloje nėra griežto tikrovės, vadinasi, ir – tiesos, pojūčio. Saliečiai nemėgsta skaityti ir daug meluoja. Melas kai kuriuose kraštuose turi didesnę vertę nei tiesa. Melas – įvairovė, o įvairovė įdomesnė už tiesą. Tikresnė. Tiesa keičiasi. Įvairovė išlieka. Panašiai samprotavo atsiskyrėlis vienuolis Troodo kalne, kikeno prisiminęs jauną vokiečių antropologą. Sakė, jaunuolis buvo pasiryžęs išbūti pas jį metus, bet išvyko po mėnesio, neištvėrė nuobodulio smarvės. Visas asketo ūkis: triušiai, vištos, kopūstai, bazilikai, mėtos, alyvmedis, dar – iš akmenų suręstas būstas. Šulinio nerasta. Vanduo atkeliauja iš papėdės naščiuose ant pečių ir naudojamas ne tokiems prasimanymams kaip kūnui prausti, o tik gyvybei palaikyti. Vanduo akmens saloje brangus ir šventas. O ar tamsta šventas? Šventas tas, kursai rūpinasi kitais, o aš rūpinuosi tik savimi – aš turbūt Dievas, juokavo...

Salos tikrovė ilgainiui liaujasi stebinusi, tačiau neįmanoma negalvoti apie ją, kol čia esi. Sala – agonijos vieta.

Agonija – graikiškas „kovos“ atitikmuo. Kartais atrodo, tarsi kažkas tave įsodino į lėktuvą, pakeliui išmetė į salos karštį, ir tu vaikštai, alsuoji, valgai, dirbi, kovoji... Šitaip jautiesi saloje – atsitiktinis ir savas vienu metu. Šitaip pagaliau suvoki, kad Tėvynė yra neišbaigta sąvoka. Ne sąvoka. Vyksmas, kuris kunkuliuoja viduje, o ne persikelia į tave iš nesuvokiamos anapusybės. Tėvynės yra tiek, kiek ji gyvena viduje kaip asmeninis, mistiškas pasaulis. Kaip sala. Tačiau šito nesuprastumei taip aiškiai, jei pastaroji netaptų tavo likimu ir gyvenimo vieta, jei saloje nebūtų gimę ir augę tavo vaikai, kurių galvose – kitokia, ne tavo Tėviškės, kartografija. Kaip keista, kad mūsų galvos yra taip arti viena kitos ir – giminiškos. Tačiau pasaulis, matyt, atleidžia sau kai kurias mutacijas. Be jų nebūtų įvairovės – kaip ir be melo. Grubus karštis ir švelnus šaltis – viskas pasaulyje šitaip padalinta, ir ribų kirtimas baudžia skaudžia tyla.

2002

CENTRO UŽTEMIMAI

Žmogaus gyvenimo istorija primena vieną po kito vykstančius užtemimus. Tarsi saulės užtemimai heliocentrinėje sistemoje. Tik žmogaus atveju jie dažnesni. Netektis ir nauja atvertis, nuolatinis perrikiavimas, kartojimas, atsitraukimas, išsižadėjimas. Užtemimas (*eklipsė* graikiškai „išnykimas"). Ir vėl – nenuilstamas savo vietos, centro ir atsvaros ieškojimas, begalinis įcentrinis/išcentrinis judėjimas. Ar centras yra prasmė? Juk prasmė – artimiausias kelias į beprasmybę, t. y. prasmė pati nurodo savo žlugimo kryptį. Gal todėl mūsų amžiaus diskusijos, ginčai, akademinės įžvalgos apie centrą – globalinį ar vietinį, politinį-kultūrinį ar asmens-subjekto – atrodo „becentrės", neesminės, trikdančios. Kita vertus, pagrindinių „centrų" likimui seniai paskelbtas nuosprendis: Friedrichas Nietzsche skelbė Dievo mirtį, beveik šimtmečiu vėliau Michelis Foucault teigė, jog atėjo galas žmonijai, o Francis Fukuyama savo veikaluose įrodinėjo istorijos baigtį. Manau, „centro" samprata yra neatsiejama nuo laiko, žmogaus gyvenimo trukmės, tiksliau – kartos laiko. Priešingu atveju ji liktų negyva ir teorinė. Gerai pagalvojus, ar daug kuo skiriasi mokslinis heliocentrizmas nuo pirmapradės pagundos įžvelgti pasaulio centrą Žemėje? – klausia Jacques'as Lacanas savo apmąstymuose apie subjekto nykimą. Ir atsako, jog heliocentrizmo idėja tik išsamiau paaiškina mūsų

santykį su tiesa. Tačiau ką tokia tiesa gali reikšti, tarkime, „tolimoms ir nieko bendra neturinčioms bendrijoms“ (anot Alphonso Lingio), kurių mituose Mėnulis yra nakties Saulė. Mėnulis ir Saulė – brolis ir sesuo, negalėję atvirai mylėti vienas kito Žemėje ir pabėgę į dangų. Kai jie mylisi, įvyksta užtemimas, pasakoja karibų-britų rašytoja Pauline Melville savo romane *Pilvakalbio pasaka*.

Centro samprata yra erdvinė (panašiai kaip mylimųjų artumas, apie kurį nieko nepasako laiko ir vietos matai). Žmogaus centras – jo prieštaringumo ir paradokso buveinė, jo kultūrinio ribotumo arena. Erdvė, ne vieta, yra pagrindinis politinis žmogaus klausimas. Joje ieškome „bendražygių“ (skolinuosi mėgstamą Niko Kazantzakio žodį). Ji, arba – viena iš jų, yra kalbinė tėvynė.

Apibūdindama centro sampratą, nerasiu įtaigesnio pavyzdžio-palyginimo nei situacija (ir jos sukelti išgyvenimai), kai atsiduri prieš auditoriją kitoje šalyje, atstovaudama tokiai pat periferijai kaip ir į tave spoksantys klausytojai. Auditorijai smalsu, ką gali „toks – tokiam“ pasakyti apie centrą (nors įsitikinau, jog visados svarbiau ne *kas*, o *kaip* pasakyta). Klausytojai nuščiūva, kai prabyli jų kalba – tai ne vien pasitikėjimo, bet ir įtarumo signalas. Įtampa dilgina delnus iš nuojautos ir žinojimo, kad periferijos viena kitai dažniausiai yra neįdomios, jų suartinimui skirtos ES programos susilaukia menko atgarsio ir išjudinti abejingumo sieną beveik neįmanoma. Vienintelis būdas patraukti periferijos auditorijos dėmesį – kalbėti jų kalba. Tada suklūstama. Tačiau ne iš didelės pagarbos kalbančiajam ar temai, o iš pasididžiavimo savimi, savo kalba – mat ji pasirodo

ypatinga, ja vis dėlto panoro kalbėti kitataùtis, ji užvaldė Kitą. Kalbu kaip lietuvė apie graikų auditoriją, kuri mano, užsienietės, pranešimą įvertina atitinkamai: kalbėdama graikiškai, mums teiki vilčių, kad ne veltui „savo sėklą po Europą išbarstėme"... Kuo Lietuvos kultūra įdomi Graikijai, o Graikijos – Lietuvai? Nebent periferinės padėties baimėmis ir panašumu, kuris toks neįtikėtinas, kad beveik nuviliantis. Panašumų atsiranda tiek, kad jų pakaktų lyginamosioms studijoms, kurios galėtų būti skirtos ne vien graikų „vyriškoms" (iš pažiūros) moterims bei lietuvių „moteriškiems" vyrams aprašyti, bet, tarkime, graikų ir lietuvių postmodernizmui palyginti. Kaip epochos filosofijos dalis, jis nei vienur, nei kitur gerai neišstudijuotas ir beveik išstumtas arba atvirkščiai – perrašytas savaip, „betonine" vietos „mėgėjų" kalba. Dar galima būtų pasidalinti tolygiu skausmu dėl kalbos, kuri – kaip beviltiškai senstanti moteris ar negrabi paauglė – dailinama, švarinama, lyginama, tampoma, puošiama naujadarais, taisyklėmis, manieromis, tarsi būtinai reiktų užgožti jos netikusią patirtį ar prigimties defektus. Kalbos plotmėje graikams teko sunkesnė dalia – su sengraikių palikimu susidoroti nėra paprasta. O gal jo seniai nebėra? Kaip antai poetas Sigitas Geda rašo jaunesniajam savo bendražygiui Sigitui Parulskiui *Nuogų drabužių* įeigose: „...senovės graikai buvo beveik išprotėję, bet viską drožė, skobė... Taip išsigelbėjo". Drožinius nusinešė, o skiedras iš žolyno rankioti paliko ateinančioms kartoms.

Periferijos atstovo mąstymas nedaug kuo skiriasi nuo jo skrandžio veiklos. Alkiui patenkinti būtinai reikia savo

maisto, tegu ir vieno kito prieskonio. Kitoje kalboje ir literatūroje jų beveik nebūna. Literatūra yra unikalus patiekalas. Todėl kultūrų suartinimas per kalbą ir literatūrą yra kiečiausias riešutas, nepasiduodantis lyginamųjų studijų „dantims“ ir jokio kito centro, išskyrus savo, traukai.

Dvikalbiai, mišrios šeimos, vaikai. Ar jie turi centrą? Jei ne, tai centro neturėjimas yra jų privalumas ar trūkumas? Tėvams, turintiems vienkalbės vaikystės patirtį, dvikalbių vaikų kitoniškumas gali atrodyti šiurpinantis. Su kokia varžovo aistra ir užslėptu, dominuoti siekiančio globėjo jausmu kiekvienas iš jų stengiasi įrodyti savo kalbos pranašumą! Ir kaip lengvai ir taikiai dvikalbiai vaikai nardo po skirtingas kalbines erdves, nejausdami nei įtampos, nei žlugdančio skirtumo, nei ypatingo prieraišumo vienam kalbos šaltiniui. Nuo pat mažumės dvikalbių vaikų gyvenimo palydovas – *eklipsė*. Viena kalba trumpam užtemdo kitą, kad vėl išsiskirtų. Žaisdami tokie vaikai kartais sutrinka: „Kaip mes kalbame? Kaip mama? Ar kaip tėtis?“. Jų erdvė – ne viena, o dvi ar kelios kalbos. Jei sakome, jog gyvenamoji vieta stipriai veikia vieną iš vaiko kalbų, tai pirmiausia dėl to, kad vietos tikrovėje stinga kitos kalbos atitikmenų, nėra „daiktinių“ žodžio įrodymų. Vieta, net tikroji, autentiška kalbinė teritorija, visados skurdesnė už kalbą. O gal atvirkščiai? Klausimą ar abejonę sustiprina įvairios reikšmių teorijos: reikšmės, nesutikusios atitikmenų tikrovėje, įgyja „šmėkliškus“ pavidalus ir gali ilgiausiai plūduriuoti pasąmonėje. Ką lietuviškai kalbančiam ir Artimųjų Rytų peizaže gyvenančiam vaikui reiškia „pieva“, „rasa“, „sniegas“, „pūga“, „varveklis“, „ežeras“? Ne nostalgiją vietai ir ne egzotišką gamtą, o magišką tikrovę, nuolatinį vertimą ir

žaidimą kalbų lauke, kai žodis yra tik garsas, melodija, mamos tokata ir fugato... Tikrovę, kurioje heliocentrinė Visata yra viso labo tik nebūties defektas.

Išvykusio gyventi svetur žmogaus santykis su gimtąja kalba, įtampa, atsirandanti tarp jų, neretai virsta „nepagydoma liga“. Tai – praeities kalba, kuri keliauja stipriai įsikibusi ir nepaleidžia. Ji nuolatos primena praeitį, iškelia ją atmintyje tarsi skaudžią votį ant kūno. Naujos vietos kalba trumpam užtemdo ją, bet neištrina. Kita kalba yra įvaldoma panašiai kaip muzikos instrumentas. Taip, gali tapti virtuozu. Kita kalba apdovanoja nauju kūnu. Deja, netikru ir sublimacijų sekinamu. Kurį laiką atrodo, jog nauja kalba žada atgimimą, naują odą, naują meilę. Drama atsiveria, atidžiau įsiklausius į savo balso intonaciją, į melodiją, senesnę už naujai įvaldyto instrumento. Tai gali atsitikti bet kur – kalbantis gatvėje, kontoros koridoriuje, prieš auditoriją, per oficialius pietus, net mylintis. Kitataučių intonacija būna patraukli, net erotiška, pasakytų prisiekęs mergišius. Tačiau netrukus aplanko suvokimas, kad niekados netapsi kitos kultūros dalimi. Tarp dviejų kalbų – gimtosios ir įgytos – driekiasi galingos tylos valdos. Tikiu tais, kurie nuoširdžiai džiaugiasi ir juokauja – nuvažiavau į Italiją, mokėdamas keturias kalbas, ir visas lietuviškai (!), bet kuo puikiausiai susikalbėjau. Kas tavęs klauso? Tave toleruoja.Iš tikro – ar svetur tu nori kalbėti? Tyla ne tik įbrukama tau, ji – tavyje, kaip perlas kriauklėje, kaip lobis po užraktu. Tai – ne pykčio tyla. Tai tyla, bukinanti protą. Melancholija, į kurią grimzti tarsi moteris, neradusi amžinybės pažado.

Emigrantas primena skraiduolį, kurio jau nėra išvykimo ir dar nėra atvykimo vietoje. Jį visados lydi laikinumas,

užsiveriantis susvetimėjimu, pilnatvės ilgesiu, atšiauriu sentimentalumu. Ar tai skausminga? Ar tai ir vadinama nostalgija? Nesvarbu. Kur kas svarbiau yra turėti galimybę mėgautis savyje nuolat gyvu, patraukliu tapatybių kaleidoskopu, kuris pažadina tegu ir silpniausius kūrybinius impulsus ir skraidinančias fantazijas. Tai būna retai.

Gyvenimo tarp kalbų patirtis, skaudi ar palaiminga, apdovanojanti ar skurdinanti, pirmiausia išmoko gerbti vertimą. Pastūmėja tradicinę etinio vertimo sampratą link asmeninės atsakomybės, nuo neįmanomo link būtino. Vertimas neįmanomas, bet būtinas. Neįmanomas, nes nepavaldus vertėjui, nes vertėjas yra savo kultūros kūdikis ir visad – kitas autorius be autorinių teisių. Kodėl vertimas būtinas? Išlikimui.

Pastebiu, kad kuo didesnis atstumas tarp kultūrų, tuo stipresnė neišvengiamybė būti vienas kito sąmonėje statišku, sunkiai keičiamu vaizdiniu. Vaizdinio santykis su tikruoju kultūros paveikslu panašus į ledkalnio viršūnės ir nugrimzdusios po vandeniu dalies santykį. Vertimas priartina ledkalnio viršūnę, tačiau nepajėgia iškelti jo povandeninės masės. Galima perrašyti bet kurią tikrovę ir tekstą bet kuria kalba, bet kitos kultūros veidas liks sustingęs už grotų. Ar lietuvis gali „išversti“ dusinantį pietietišką nuobodulį, sustingusį ir tylų pusiaujo zonos laiką (ypač jei pats jame negyvena)? Kaip „išversti“ graiką, ištisą pusdienį viena poza skendintį pavėsyje su kavos puodeliu ir stikline vandens ant kėdės priešais? Ką jis jaučia tokioje neveikimo būsenoje?

Tai pietietiškos, graikiškos tikrovės paveikslo dalis, pro kurią stengiuosi pralėkti spausdama greičio pedalą. Tarsi

bandydama pagreitinti jų laiką, nepasiduoti, išvengti vietinių meditacijų klampumo. Kartais atrodo, jog literatūros vertimų būtina imtis visai ne iš poreikio paskleisti graikų literatūrą Lietuvoje, o iš nerimo, jog nejudinama pietų tikrovė sutrūnys kartu su mano, gyvenančioje joje, kaulais. Sulėtintas laikas kankins, gesindamas viltis išvažiuoti „iš čia“. Vertimo malonumas – jungti. Rašymo – „atsijungti“. Rašantis kūnas, skirtingai nuo verčiančio, atlieka bandymus ne su tekstu, o su savimi. Mylisi vienatvės menėje su artimiausiu jam – kalbos – kūnu. Tarp tų dviejų kūnų jis atranda savo „centrą“, kuris yra tekstu virtusi siela.

Gyvenimas toli nuo savo „centro“ kupinas šiurkščios ir godžios nostalgijos kitokiam sau. Ir nesvarbu, kuo tai pasireiškia – tatuiruotėmis ant kūno ar kalbos išsigimimu. Stiprus centras visados atranda priemonių save atnaujinti, o trupantis centras susikuria savęs pateisinimo teorijas ir žaidimus. Šitaip yra atsiradę netobuli, neišbaigti „post“... – iš *eklipsių*. Jie nieko ypatingo nesako ir nemoko, tik liudija.

2002

MOTINŲ TYLĖJIMAS

Šiuolaikinio tarpkontinentinio judėjimo kontekste aš – migruojantis subjektas, keliakalbė motina ir kultūrologinių erdvių klajoklė – noromis nenoromis kamuoju savo klajonių išblaškytą protą tėvų vienkalbystės ir „mišrių“ vaikų keliakalbystės problema. Galėčiau tai pavadinti drama, kurioje asmeninei patirčiai tenka ne menkiausias vaidmuo. Sykiu mane stebina kalnai margos feministinės literatūros, kurioje tiek vietos ir minties galių skiriama Moteriai, Vyrui, jų netilstančiam ginčui, lytinės vienatvės kančiai, lyčių diskriminacijai, seksualinio gyvenimo skauduliams, feministinio ego balsui, tuo tarpu vietoj rimtesnio, analitiškesnio žvilgsnio į motinos ir vaiko dialogą – nykoka tuštuma. Literatūriniu-kalbiniu lygmeniu nei tokio žvilgsnio, nei dialogo beveik nerasta: atrodo, jį nelengva, o gal ir netikslinga atplėšti nuo jaukaus buitinių, emocinių, kūniškų santykių voratinklio ir pakelti iki šviesiausių kalbos kertelių, paversti besvore abstrakcija. Motinos apie savo vaikus nekalba (net tos, kurios „turi balsą“ ir vaizduotę) arba – kalba buitiškai, ne iš esmės. (Net buitiškai kalbėdamos dažniausiai klysta.) Motinos vaikus *turi*, paradoksalu – dažnai nesuvokdamos, jog turi suvisam. Šioje vietoje knieti įterpti Henri Bergsono vitališkumo *élan vital* idėją apie gyvybę kaip vientisą sistemą: tarkime, negalima suvokti rankos kitaip nei kūno dalies. Turbūt ir vaiko negalima

įsivaizduoti kitaip nei motinos kūno dalies. Jei sektume loginę liniją ir eitume dar toliau: neįmanoma įsivaizduoti vaiko be motinos kalbos. Be šito svarbaus elemento pažeidžiamas sistemos vientisumas, ryšys, santykis, esmė, pagaliau – tradicija ir vertybė. Gal per šiurkštu įvesti mirties sąvoką – neva motinos ir vaiko santykis be motinos kalbos miršta, – bet netekties tokioje situacijoje yra išties daug.

Štai su tokia situacija ir jos veikiamu motinos ir vaiko kalbiniu santykiu susiduriu kasdien. Turiu omenyje konkrečius atvejus, tokius kaip mano, lietuves ir lietuvius, vienišus ir susituokusius, nuolat ar „iš pašaukimo“ migruojančius ar „nusėdusius“ svetur – pasirinktose, pažadėtose ir niekieno žemėse, suviliotas/us sekso turizmo magijos, geresnės darbo klasės padėties ar „užjūrio princų“ mito, ir taip toliau. Žaibiškai besikeičiantis santykis su gimtąja kalba, o galiausiai – asimiliacija kitoje kalbinėje terpėje daugeliui įsispaudžia neskausmingai, tarsi grubokas, rausvas, bet greitai išsilyginantis ražienos randas. Vieta ir laikas šiame procese tampa ištikimais sąmokslininkais, o ne priešais. Tačiau motinos ir vaiko pokalbiui, jo paslapčiai, švelnumui ir turiniui naujos kalbos erdvė ir joje išgyventas laikas yra didžiausia grėsmė, o kartu – iššūkis, kurį nepaprasta priimti ir atlaikyti. Migruojančiai motinai telieka atiduoti vaiką vietai, kuri palaipsniui tampa motinos pakaitalu ir priima „auklėtinį“ kaip ištikima kultūros ir kalbos sergėtoja bei griežta ir nuosekli mokytoja. Tik tokiais atvejais suvoki, jog vieta, motina ir kalba – organiškai tarpusavyje suaugę elementai, gyvybės grandinė, kuri kartą trūkusi nebesuveriama. Migruojanti motina yra nuolat aukojanti ir pralaiminti, nes priversta

įsileisti tarp savęs ir vaiko svetimą kalbą ir pasmerkti save monumentinei tylai.

Nesu išgyvenusi niūresnio paveikslo: tylinti motina ir svetima kalba tarp savęs čiulbantys jos vaikai arba – motina su penkių svetimos kalbos žodžių bagažu lemenanti vaikams ką nors panašaus į *you-me-come-give-hand*. Kas tu, mama, gal mumija? – nusiviepia motinai į veidą pramuštgalvis lietuvės ir graiko vaikelis, kai ši, vykstant melodingam graikiškam pašnekesiui, mįslingai tyli. Kokia mama, jos emocija, kalbinio žaismo galimybės, ką ji, bekalbė, gali suteikti, išskyrus beribį, klampų nuobodulį? Motina yra inertiška, viena ir vientisa, o vieta su savo garsais ir spalvomis – greitas, magiškas, „poteriškas" kaleidoskopas. Ne motinos kalbinėje aplinkoje arba už jos Tėvynės ribų gimę vaikai „išsižada" mamos tą pačią akimirką, kai pasijunta pajėgūs paleisti jos ranką. Vaikai, net pypliai, sugeba peršokti prarają tarp motinos ir vietos tokiu greičiu, kad „kitatautė" motina nespėja aiktelėti, kai lieka ant skardžio priešingoje pusėje. Jei ji nori neatsilikti nuo savo atžalų svetimoje kalbinėje aplinkoje, turi virsti vaiku – guvia, imlia ir nutrūktgalviška. Kai aplink aidi sirtakio ritmai, visos įžvalgos apie vaiko pratinimą prie gimtosios kalbos „su motinos pienu" subyra kaip kortų nameliai. *Great mother* sumanymai, tai yra motinos troškimas dominuoti kalbiškai bet kuria kaina, būdingi tik romantikėms-anarchistėms. Tačiau ir šie bruožai neapsaugo jų nuo tylos nuosprendžio, nes vaikų kalba vis dėlto priklauso vietai-žmogėdrai.

Tokių – tylinčių – motinų vis daugėja, o su jų plintančia tyla pasaulis vis agresyviau kalba apie globalizaciją

ir jai paklūsta, sakytum, ji – kerštas tylinčioms motinoms arba jų tylos pasekmė. Manoma, jog globalizacija padeda žmonijai ugdyti humaniškus jausmus ir toleranciją kitam: *tavo skausmas yra ir mano skausmas*. Apie tai puikiai rašo Alphonso Lingis, kurį vadinu filosofuojančiu antropologu. Jį nepriekaištingai, matyt, patriotiniais sumetimais, verčia jam „genetiškai artimi" lietuviai, tačiau graikų profesoriai, išgirdę jo pavardę, mandagiai nusišypso iš nežinojimo. Pasirodo, net įdomiausi globalizacijos reiškiniams skirti tekstai neskaitomi globaliai. Jie žadina smalsumą tik toje erdvėje, su kuria turi bent menkiausią sąlytį. Tiksliau – globalu tik tai, kas lokalu. Todėl atsisakyti motinos kalbos fenomeno, ko gero, reikštų kenkti globalizacijai arba – jos gerajai pusei (juk kiekvienas „pasaulinis" procesas turi teigiamą ir neigiamą sąveikos lauką). Išeitį matau ne kalbos atsisakyme, o nuolatiniame vertime. Vertimas neapsiriboja vien kalbine technika, o reikalauja viso kūno ir dar daugiau – kūno istorijos pažinimo. Minėtasis Lingis vadina tai „istoriografiniu mąstymu": suvokti save kaip istorijos kūrinį ir versti iš aplinkos į save ir iš savęs į aplinką. Priešingu atveju didėjanti migracija, mainai moterimis nelyginant prekėmis, epideminė sąvoka „globalizacija" neturėtų kitos prasmės nei grįžimas į gyvenimą primenantį „pirmykštį genčių koegzistavimą", kuriame inertišką vertybę užgožia gamtos stichijos arba kapitalas, o motinos kalbą it nevertingą daiktą nustumia praktiškumas, baimė ir proto nerangumas. Globalizacija, kaip nenuilstamas judėjimas ir pavojų srautas, išties labiau primena gamtos stichiją, todėl gimti ar gimdyti toje stichijoje nereiškia nieko, tik skausmą.

Tačiau suvokti save kaip tam tikros simbolių sistemos, pavadinkime – vietos, dalį, atsikovoti joje savo kūrybinę erdvę, paversti ją gyvenimu ir mokėti apginti ją su romantinio anarchizmo įkarščiu – tai galbūt vienintelis kelias sumažinti motinystės maudulį, išvengti tylos ir tapti kalbančiai. Liūdniausia, kad motinos neturi tam laiko, kad biologinis laikrodis tiksi garsiau ir įkyriau už vidinius pašaukimus, kad moters kūnas yra cikliškas – nupuolantis ir vėl prisikeliantis – todėl greitai susidėvintis, ir jo kalba stipresnė už Kalbą.

Nuolatos, išbandydama įprastą maršrutą Lietuva–Graikija–Kipras, sutinku dešimtis, šimtus lietuvių merginų, tapusių kitataučių žmonomis ir jų vaikų motinomis, dorai nemokančių kitos kalbos, tik gimtąją. Biologinis laikrodis skubina: deja, yra vaikams ir vyrams skirtas, nesusigrąžintinas laikas! Betgi kaip jūs susikalbate? – klausiu oro uoste vienos ilgakojės gražuolės. Ir ši, įžiebusi perlų šypseną, atsako: o kam ta kalba? Yra pirštai, kartais piešiu, jei visai riesta... ir šiaip, klausykite, buityje – tyla gera byla, o lovoje garsų pakanka. Arba: vienas pažįstamas graikas įspūdingai pasakojo, kaip važiavęs į „pingvinų kraštą" (tokia jam pasirodė Lietuva žiemą iš paukščio skrydžio) piršis savo išrinktajai, mokėdamas vienintelį *I love you*. Jo širdies dama temokėjo tiek pat. Patyręs kultūrinį ir skrandžio šoką nuo lietuvių „svetingumo", nušalęs pietietiškais batais apautas kojas ir žagsėdamas nuo automatiškai bet kuriai situacijai klijuojamo *I love you*, jis savo moterį vis dėlto išsivežė. Sumanymas išsipildė: pora susituokė, apsistojo graikų žemėje, susilaukė vaikų ir tebegyvena kalbinės mistikos sąlygomis. Vaikai lietuviškai nekalba, motina nekalba graikiškai, šiek

tiek pramoko angliškai... ir tokių istorijų – šimtai. Taip, jausmai yra daugiau nei kalba, daugiau nei pats žmogus apie tai supranta, tačiau klausiu savęs – kaip be kalbos juos išreikšti? Kalba mėgsta kankinti, bet ne kentėti, ir laikui bėgant savo atsiima – išlaukia ir atkeršija Undinėlei už gražias kojas, virsdama jos viduje amžinu įšalu. Skaudžiausią nostalgiją jaučia motinos, negalinčios kalbėtis su savo vaikais gimtąja kalba. Nuskausminamojo vaisto nėra, kaip nebūna ir grįžimo į nepavejamą kometą – *Motherlandą*.

Įdomu, kad mišriose porose kalba neretai pasitraukia iš erotinio žaidimo (jei nepasitrauktų, tokių porų nebūtų, nes partneriai mirtų iš juoko, o ne iš malonumo). Svetima kalba ištartas meilės žodis dažnai netenka gyvasties, glaudžiasi meilės palovyje kaip nukritęs žiedlapis, erogeninių zonų nesuvilgo mielos atpažįstamų žodžių reikšmės, ir bežodės glamonės virsta demonišku kūnų šėlsmu. Tai iš pradžių žavi, nes skirtingos žmonių „rūšys" viena kitą traukia lygiai tiek, kiek ir atstumia. Tačiau be kalbos ryšys netrunka deformuotis, žmonių meilė be prabangaus žodinio patalo grubi kaip žemė be lietaus. Ir vis dėlto... kaip senamadiška stebėtis poromis, kurių vis daugėja. Jų vaikai, tegu ir gimę iš bežodės sueities, nardo daugiakalbystės vandenyse nelyginant žuvys ir renkasi kalbas ne pagal motiną, o – pagal buvimą *čia ir dabar*. Štai šitaip tvirtėja ir pasipildo kosmopolito sąvoka – tai pasaulietis, kuriam motinos kalba nėra *prima madonna*. Tai sukuria ir šiuolaikinės šeimos atmainas: vaikams motiniški ar tėviški jausmai, gaunami iš aplinkos, gali būti ir neretai yra svarbesni už motiną-gimdytoją ar tikrą tėvą.

Stebėdama mano gimtosios kalbos *agoniją* (žūtbūtinę kovą) vaiko lūpose, regiu savo pačios nyksmo paveikslą... Ir turiu patikėti vertimo teorijomis ir globalinės tikrovės apmąstymo būtinybe. Vien praktikos nepakanka, ji liūdna. Nepakanka gyventi, negalvojant, kaip gyventi naujoje situacijoje. Neapmąstoma praktika kaip netašytas medis anksčiau ar vėliau pasmerkta laužui. Teorijos, kaip meilės pažadai ir religijos, truputį iškreipia tikrovės vaizdą, bet padeda paaiškinti ir pakelti negailestingos ir žiaurios netekties arba išdavystės neišvengiamybę. Įdomu, kad net išduodami (galvoju apie motinos kalbą) mes labiausiai ilgimės mielų, atpažįstamų žodžių ir jais meldžiamės.

2003

ALEKSANDRIJOS BIBLIOTEKA

Fotografuoti (koks baisus žodis!)... KONSTANTINAS KAVAFIS

Vietos pavadinimas, kaip ir žmogaus vardas, – ne vien poetiškas garsų sąskambis, sužadinantis spalvų, kvapų ir formų asociacijas. Dažnai pasitvirtina, jog varde užkoduota istorija, legenda, charakteris, likimas, santykis su pasauliu. Aleksandrija išnyra smalsaus žmogaus vaizduotėje kaip simbolis, netikėtos kūniškos ir dvasinės patirties pažadas, burtažodis, atveriantis duris į praeitį, pavargusios Viduržemio jūros atodūsis, rūsčios ekvatoriaus saulės kankinys. Tačiau Aleksandrijos vaizdas, atsiveriantis nuo denio, niekados nepatenkins net pačios lakiausios ir turtingiausios vaizduotės lūkesčių, jei stebėtojui pristigs istoriografinio matymo ir erdvės jutimo. Miestas, priešingai nei žmogus, kaukės neturi. Jame yra tiek, kiek žvilgsnis aprėpia iškart, tegu ir – kiekvieną akimirką skirtingai. Todėl neužmaskuotas miesto nuogumas yra apgaulingas: jis prašosi skaitomas su įvairiaspalvių simbolių pagalba, pageidauja būti įvelkamas į prabangų ir turtingą erdvės-idėjos drabužį. Miesto erdvė – tai paslaptingų mitų ir demoniškų dvasių knibždėlynas. Deja, nė vienas mitas nebūtų įdomus ir iškalbingas, jeigu istorija naujų simbolių dėka neįkvėptų jam naujos gyvybės.

Senovės egiptiečiai meldėsi šviesos dievui – Saulei – ir netikėjo mirtimi; jų pomirtiniai monumentai, tapę pasaulio stebuklais, liudija, kad vis dėlto esama amžinybės

arba – laikinumą įmanoma pratęsti iki begalybės. Keliais šimtmečiais vėliau galingieji Egipto pakrančių užkariautojai graikai išpažino kitokią šviesą: trečiame amžiuje prieš Kristų Ptolemajas I Aleksandrijoje įkūrė garsiąją biblioteką, kurios raštai padėjo ne vienam tuometinio pasaulio išminčiui. Ambicinga ir žiauri kitos kultūros intervencija – arabų antpuoliai – sunaikino biblioteką. Išmintis pergamentuose virto pelenais. Tačiau tie patys (ir jau kiti) arabai prieš ketvirtį amžiaus Aleksandrijos universitete ėmė brandinti naujos, šiuolaikinį pasaulį sukrėtusios „futuristinės" bibliotekos idėją.

Utopinė idėja... nelyginant Tommaso Campanellos *Saulės miestas*... Le Corbusier utopinis projektas... Utopija tikrovėje: paslaptis, mįslė už išsirietusios granitinės sienos, neįskaitoma žinia, įamžinta granite visų pasaulio abėcėlių raidėmis. Toks atrodo elegantiškas bibliotekos sparnas tarp skurdžių, dulkėtų, belangių daugiaaukščių ir chaotiškų gatvių, užtvindytų smalsios, tankios, tamsaus gymio minios. Pusrutulio formos pastatą supa vanduo – dirbtinis tvenkinys, sutraukiantis kibias pajūrio miesto dulkes. Reginys primena kyšantį iš vandens diską ir simbolizuoja minėtą senovės egiptiečių dievą – Saulę: ji žvalgosi virš jūros su daugybe akių-langų po ilgasparnėmis blakstienomis – dryžuotais stogeliais. „Bundančią saulę" nuo Viduržemio jūros vandenų skiria platus greitkelis ir vešli palmių alėja. Jūra atsispindi aliuminiame saulės žvilgsnyje, atvirai bylojančiame apie ambicingą žmogaus-kūrėjo išmonę, beribę drąsą ir iššūkį. Aplink saulę sukasi planeta-planetariumas: didžiulis, juodas, juostuotas rutulys, iki pusės panertas į gilią išbetonuotą duobę ir pri-

tvirtintas prie jos kraštų galingais metalo strypais. Naktį apšviestas jis labai panašus į „skraidančiąją lėkštę". Trikampių formų korys – posėdžių rūmai – elegantiškai užbaigia trijų akcentų erdvę. Grakštus, kabantis, skaidrių medžiagų tiltas jungia vieną žinių tvirtovę su kita – biblioteką su Aleksandrijos universitetu. Ar išties jungia? Reiktų architektūriškai detalaus universiteto pastato aprašymo, kurio tyčia nesiimsiu. Aleksandrijos universitetas, kaip ir kiti miesto pastatai-šmėklos, priklauso kitam laikui – ne detalių, faktų, skaičių, perspektyvų, o metafizikos laikui. Gal todėl bibliotekos tilto laiptai iš universiteto pusės užtverti keistos paskirties virve su mazgais, o keletas baltakelnių, negrabių policininkų neva saugo laiptų švarą ar įėjimą ir neleidžia svajingesniam praeiviui nei prisėsti, nei peržengti nutriušusios virvės. Vietinės tvarkos ir estetinio skonio detalės – raudono aksomo juosta ant paauksuotų stovų prie pagrindinio bibliotekos įėjimo, rudi plastmasiniai gėlių vazonėliai, praleidžiantys vandenį ant marmurinių grindų, A4 formato skelbimai, nerūpestingai pritvirtinti lipnia juosta ant jautrios aliumininės dangos, ir t. t. – dar labiau paryškina bibliotekos... monumentalumą, trikdantį laiko ir vietos neatitikimą. Aleksandrijos bibliotekos personalas ir skystoka vietinių lankytojų masė neslepia pagarbos statiniui, elgiasi jame nelyginant šventykloje, nedrįsta prie jo liestis, baugiai žvalgosi, stebi vienas kitą. Aleksandriečiams biblioteka, matyt, – nesuvokiamas šedevras, pastatas-kitatautis, ateivis, įsibrovėlis, įnoringas užsienietis... Maža to, jis lepus, jam reikia priežiūros, krapštymosi, ne vien rankų ir mazgotės, bet ir technikos, daug

kainuojančio vandens ir šviesos, o tokia prabanga mieste neprieinama net pasiturintiems. Vargšas architektūrinis Guliveris, atskirtas nuo skurdo masės ir jai svetimas, nevilioja net studentų. Pastarieji žiūri į biblioteką per aukštą universiteto tvorą ir paseilėdami pirštus varto pigius savo užrašus. Biblioteka-stebuklas su savo įstabiais turtais ir įranga kol kas veikia kaip mokama turistinė atrakcija, muziejus. Joje karaliauja „užsienis“ tikrąja to žodžio prasme. Tuo tarpu vietiniai prie jos „jaukinami“ ne kaip skaitytojai, o kaip organizuota grupe atvykstantys trumpalaikiai lankytojai. Prabangi žinių pilis tradicinėje ir neturtingoje šalyje „pradeda gyvenimą“ oriai, kaip monumentas.

Monumentas bibliotekai Aleksandrijoje. Būtent toks ir būtent čia jis iš tiesų jaudina, net graudina – tarsi būtų skirtas gigantiškoms žmogaus pastangoms, kurios gimsta, bręsta ir miršta bibliotekose. O svarbiausia – toks reginys žadina atmintį, jausmus ir apmąstymus, susijusius su kitomis bibliotekomis ir net jų nacionaliniais bruožais. Švarios, tvarkingos, jaukiai tuščios, kvepiančios kava, bibliotekininkių kvepalais ir atodūsiais Lietuvos bibliotekos... Drėgnos, „sirguliuojančios“, akademiškai rimtos, griežtos ir intelektualiai stimuliuojančios Rusijos salės su skaitytojomis kailinėmis kepurėmis ir megztiniuotais vyrukais... Dalykiški, patogūs, iki lubų kompiuterizuoti, slegiantys ir baimės injekcijomis atakuojantys protą britų „žinių fabrikai“... Apvalaus stalo principu organizuojamos graikų bibliotekos, skęstančios garsiam šnabždesy, orą virpinančiuose gestuose, mobilaus ryšio mygtukų spustelėjimuose, įkyriai dažnose bibliotekos darbuotojų pastabose, įnirtingame

puslapių sklaidyme, permatomose lentynose, pro kurias galima stebėti, kas dedasi kitoje salėje... Biblioteka yra *ryšys*, *ryšys*, *ryšys*... Su kuo, kodėl, kokiame laike?

Bibliotekas galima mylėti kaip priebėgas, slėptuves, svajonių, meditacijų ir fantazijų gūžtas, tačiau nėra tekę matyti ir pagalvoti, jog biblioteka gali būti monumentas... išminties absurdui?.. Už kurio atsiveria šiurpinantis Aleksandrijos skersgatvių voratinklis ir dvokiančios angos, skylės, olos, burnos – kita biblioteka, ignoruojanti išmintį, grasinanti kūnui. Skersgatviai mirga nuo netikėtų vaizdų, tarsi bibliotekų lentynos nuo nepažįstamų knygų viršelių. Gyvenimiški vaizdai kaip neperskaitomi tomai vilioja, bet nežada jų iškodavimo sėkmės. Ką reiškia suprasti? Suprasti reiškia išversti, o vertimo aktas yra tarpinė būsena. Visos „tarpinės kategorijos“ nerimtos – turistas, lankytojas, keliaujantis profesorius, tarptautinės firmos „kaklaraištis“, žurnalistas, potencialus savižudis ar hedonistas. Įveiki vieną klaidų posūkį po kito: numeruotos lentynos, chaotiškų mūrų labirintai; ant galvos pasipilantys išminties kristalai, srutos; netikėtai kelią pastoję neregys išdegintomis akiduobėmis, žvilgsnis sustingęs ties Naguibo Mahfouzo *Nuodėmių skersgatviais* – jaudinančiu naratyvu apie neregių ir luošių gyvenimą. Kiekvienas Aleksandrijos kvartalas turi savo daktarą – gauruotą, juodbruvį siaubūną tvirtomis rankomis. Žmonės ateina pas jį ir už kelis svarus prašo sužaloti ar nukapoti rankas, kojas, išdeginti akis, kad, tapę apgailėtinais luošiais, galėtų prašyti išmaldos... Elgetos primena gigantiškus kaktusus ir laivus skenduolius – išplaukusių formų, rusvai pilkšvos, apšepusios, statiškos figūros

vidury aikštės, po dienos saule ir nakties migla. Tupi ir tupi. Kokia gyvenimo prasmė? Tūžmingas kūno kerštas gyvenimo neteisybei ir prigimties apgaulė? Aukoju vieną kūno dalį, kad maitintųsi kita, virstu pačia primityviausia gyvybės forma – bakterija, kuri išlieka, rydama save. Esu laivas, atsiplėšęs nuo krantinės ir pilnas gyvenimo gėrybių, tačiau išplaukęs į atvirą jūrą, pavojuje, gyvybės dėlei išmetu vieną krovinį po kito, neretai išmetu brangiausią. Kokia prasmė gyventi tuščiomis? Prasmė – aromatingas nargilės dūmas, kutenantis gerklas nuo rausvo rytinio arbatos gėrimo iki vakarinės stiklinės vandens, gebėjimas išlikti nuo saulės iki saulės. Iškalbingas nargilės dūmas nelyginant turtingas žodynas jungia skirtingus veidus, nuotaikas, švelnina jausmingumą. Gramzdinanti gargaliuojančios kolbos melodija ir žvilganti vikšrelė prisijaukina lūpų judesius, laikyseną, suminkština kūno linijas, maloniai apsunkina akių vokus. Prasmė – būti, kaip knygai bibliotekos lentynoje, išstovėti, išlaukti, kol eilučių vikšrelė pasieks gargaliuojančias smegenis. Knyga ir nargilė, Rytų ir Vakarų meditacija, o tarpinėje erdvėje – stilizuotas Edwardo Saido *Orientalizmas* apie Rytų nebylumą ir „iškrypimą". Nežinau, ar iškrypimas ir nebylumas reiškia kokio nors pavidalo stiprybę. Kartais taip galvoju.

Tačiau Aleksandrijoje akivaizdu, kad tai gali būti ir didybės šaltinis. Panašiai rašė Kavafis savo juodraščiuose, kurių nedrįso publikuoti.

Kuklūs poeto namai įsikūrę erdviame, elegantiškame, neoklasikiniame graikų kvartale, kuris prieš šimtmetį buvo Aleksandrijos pulsas, prabangos, įvairovės bei malonumų

pasaulis, graikų nostalgijos amžinybei židinys. Aleksandrija prašyte prašosi pamatoma graiko akimis. Tada ji atveria slaptus, sunkiai įskaitomus, lyriškus puslapius, tuščias Kavafio buto sienas, pro kurias sunkiasi tiršta vienatvės tamsa. Liūdnos, murzinos, bet taurios sienos, pergyvenusios šeimininko mirtį, ištikimai saugo kelis jo buities daiktus... tylios, apleistos, yrančios, neprašančios papuošalų ir prabangių rėmų... dar gyvos sienos... *Jos man artimesnės už žmones, aš prie jų pripratau... Pripratau ir prie Aleksandrijos. Net jei turėčiau daugiau pinigų, niekur nevykčiau. Dėl to man čia būna neapsakomai liūdna. Sunku. Periferija yra našta, slogus laisvės stygius. Turbūt liksiu čia (tikrai nežinau, ar liksiu), nes jaučiuosi kaip Tėvynėje, su šia vieta susiję daugybė mano prisiminimų. Vis dėlto tokiam žmogui kaip aš – nepanašiam į kitus – megapolis labai tiktų... Tačiau jau ...p.m., tad nebėra kur skubėti... Niekados negyvenau užmiestyje; skirtingai nuo kitų, net trumpam nemėgdavau išvykti iš miesto. Tiesa, kartais rašau apie užmiestį, poetizuoju jo ramybę. Tie rašiniai nieko verti. Net nenuoširdūs; o dar tiksliau – tikras melas. Staiga dingtelėjo – ar tikrai nenuoširdūs? Ar menas apskritai – ne grynas melas? Ar netiesa, jog kuo daugiau melo, tuo stipresnė kūryba? Argi vietovės aprašymas nėra šiokia tokia meno apraiška? (O rašinio netobulumas – tai anaiptol ne nuoširdumo stoka; juk dažniausiai būtent nuoširdumas mene nesusilaukia pripažinimo.) Argi rašant neatsiskleidžia meniškas nuoširdumas? Argi tokiu būdu vaizduotėje neišgyvenu aplinkos, tarsi matyčiau ją savo akimis?*

Tai ne citatos iš Kavafio knygų, tik jo minčių, užrašytų šen bei ten ir stebuklingai išlikusių iki mūsų dienų, koliažas.

Kavafio užrašų nuotrupos kartu su spalvingais skersgatviais, vietiniais gyventojais, minaretais, kvapais ir dūmais yra dabartinės Aleksandrijos, miesto-bibliotekos, turtas. Tuo tarpu nuostabioji ir iškalbinga *Bibliotheca Alexandrina* byloja apie didingą Aleksandrijos praeitį, kuri neturi beveik nieko bendra su miesto dabartimi, ir, reikia tikėti, priklauso jo ateičiai. Gal tiksliau utopinio projekto esmę atspindėtų Konstantino Kavafio žodžiai: „Sakote, būna Tiesa ir Melas? O gal būna tik Nauja ir Sena, – ir Melas yra Tiesos senatvė?" (Aleksandrija, 1902.)

2002

VERTĖJOS LAIŠKAS POETUI

Verčiau Tavo eiles visą naktį. Dieną, per Viduržemio karštį, neįstengiu. Poezija ir karštis dera sunkiai. Naktis – mistiškas laikas reikšmių ieškojimui, bet tamsos spalva tinka Tavo eilėms. Graikai, perskaitę mano šviežią vertimą, pavadino Tave „niūriuoju poetu“. Ar „šiauriečio“ poezija, suskambusi archajiška „pietų“ kalba, iš viso gali atrodyti šviesi? Graikų kalba dovanojo Tavo eilėms naują kūną. Eilėraštis neatrodytų toks kūniškas, jei šalia neatsirastų jo antrininko kita kalba. Tada ir išryškėja, kad graikų kalba yra šnekesnė ir „ilgesnė“ nei lietuvių, ir Tavo eilutės pasunkėja ir lūžta. Buvau priversta skelti eilutę skambiausioje vietoje, iš esmės – paversti Tave kitu poetu. Sakoma, jog vertimas suteikia kūriniui pomirtinį gyvenimą. Aš manau, jog kūrinio pomirtinis gyvenimas priklauso nuo ateities kartų gebėjimo išversti kūrinį naujai. Vertimas, kaip ir kūrinys, neįveikęs laiko ribų, ilgai neišgyvena. Kalbos ir literatūros likimas priklauso ne nuo kalbinės bendruomenės ar tautos istorijos, o nuo kartos gebėjimo perimti kuo daugiau iš nueinančiosios. Iš arčiausios kartos. Tai karta kuria naujadarus ir išranda naujas formas, kuriose įsispaudžia asmeniškai išgyvenamo laiko skausmas. Tavo laiko skausmas. Rašyk, kol maudžia, anot Maurice'o Blanchot. Kol rašai, tegul maudžia. Vertėjams būdingas tas pats maudulys. Vertėjas, kaip ir

kiekvienas šiuolaikinis menininkas, taip pat siekia saviraiškos. Tik vertėjui tai nėra tikrojo savęs išraiška: aš dirbu poroje su Tavimi, autoriumi, ir mano atsidavimas bei darbo nuoseklumas priklauso nuo jausmų stiprumo, kurį man sukelia Tavo kalba. Vertimas yra daugiau erotinis nei etinis, daugiau juslinis nei protinis aktas.

Pirmuosius Tavo eilėraščių vertimus perskaičiau graikų klausytojams vienoje Nikosijos senamiesčio tavernoje, kur prekiaujama knygomis. Neapsiriksiu pavadinusi tavernas tradiciniais graikų kultūros centrais. Taverna-knygynas – graikų išradimas dar prieš Antrąjį pasaulinį: viename kambaryje įrengiamas jaukus knygynas, kitas skirtas gurmanų malonumams, trečias – lengvo pobūdžio kultūriniams renginiams ir vakaronėms. Atviros ir pereinamos erdvės panašios į eksperimentinio teatro scenas, kuriose gali vykti tas pats veiksmas su skirtingais atlikėjais. Graikai ne itin mėgsta skaityti, bet nepraleidžia žaismingo pokalbio galimybės. Graikuose itin gajos kalbėjimo meno tradicijos, tarp kurių – poezijos skaitymai. Tai dažniausiai – sutemų meditacijos. Jos vyksta saulei nusileidus prie žibintų šviesos arba dar romantiškiau – miesto parkuose per auksinę ir tirštą Kipro pilnatį.

Tą vakarą Tavo eilėraštis apie Lietuvos provincijų mirties ritualus skambėjo kitų kultūrų klegesio kupinoje aplinkoje. Pro tavernos langinių grotas iš gatvės sklido šiurkštus Kaukazo graikų ginčas su biršta rusų kalbos priemaiša; iš mečetės garsiakalbio šiaurinėje Nikosijos dalyje aidėjo chodžos giesmė; gretimame tavernos kambaryje gargalia-

vo nargilės kolba ir garsiai bučiavosi jauna pora; šalimais šnibždėjosi neramūs klausytojai. Tylėjo tik žibintų gaubtuose sustingusios liepsnelės. Eilėraštis buvo įaustas į keistą postkolonijinės tikrovės ir naujos Europos Sąjungos pietų regiono nuotaiką, į vieną Kipro salos vakarų. Ar poezija šiandien gali būti kuo nors kitu, nei viena iš nostalgiškų gaidų ją supančiame sąmyšyje? Klausytojai vadino Tave „mįslingai diogenišku". Diogenas graikams – netradicinės, mišrios santuokos, pareinančios iš dviejų tautų, palikuonis ir ištikimas pasienio saugotojas. Kai paprašiau patikslinti, išgirdau samprotavimus apie „naujai hermafroditišką", „politiškai pagonišką" ir „aistringai pesimistinę" Tavo eilėraščio prasmę. Tu vartoji niekatrąją giminę, sakė, ir belytės erdvės – tautos, gamtos, tikybos – simbolius. Lietuviai, kitaip nei graikai, neutralumo kalboje neišpažįsta. Lietuvoje Tavo poezija kartais vadinama tiesiog „vyriška".

Tavęs vertimas paskatino mane darkart pergalvoti kelis svarbius klausimus. Vienas jų – vertimo neįmanomybė. Peržiūrėjęs mano siųsto graikiško varianto galūnes ir pastebėjęs, jog rimuoti eilėraščiai virto nerimuotais, kiek susikrimtai. Galiu paguosti – nerimuotas vertimas nepraranda poetiškumo. Nabokovo įžvalga, jog vertime graži turinio ir formos pora vardan ištikimybės išsiskiria, yra arti neginčijamos tiesos. Vertime, kaip ir gyvenime, grožio ir ištikimybės pusiausvyra būna itin dramatiška. Negana ta, kitos kalbos skaitytojai yra kitokie skaitytojai. Jie negali Tavęs perskaityti taip, kaip norėtumei, jie skaito netikėtai naujai. Tai patvirtina paprastą tiesą, jog kalbų ir kultūrų lygybė – neįmanoma.

Man Tu esi kitos kultūrinės erdvės gyventojas. Nesu Tavęs mačiusi. Mūsų susirašinėjimas primena vertimą paraštėse. Esi mano kartos įvaizdžio kūrėjas ir, turint omenyje mudviejų istorinį laiką, Tave suprasti man lengviau nei kito erdvėlaikio autorių. Laimei ar nelaimei, savo kartos laiką išgyvenu už Tėvynės, kuri man tapo labiau įsivaizduojama nei tikra, ribų. Tavo poezijos ir vertimo dėka savo įsivaizduojamą Tėvynę matau kitokią – mažiau išskirtinę, daugiau kultūriškai ribotą.

Nenoriu sutikti Tavęs kitur nei tekste. Kai baigsiu vertimą, būsi man miręs autorius su ryškesne už mano pavarde. Autorius, su kuriuo pasidalinau savo gyvenimo laiku ir kartos kapaduobe.

2004

APIE SAVO AMŽIŲ IR VIETĄ

What I am doing here? BRUCE CHATWIN

Šitaip vadinasi viena iš Bruce'o Chatwino knygų su tikslia įžvalga: nė nenutuokiame, jog labiausiai mylime vietą, kur galime susikaupti ir dirbti. Manau, jog kai kuriems žmonėms – bešakniams bastūnams – tai yra tiksliausia ryšio su vieta nuoroda. Su „Briusu" susipažinau šią vasarą Lietuvos pajūryje. Jo dėka net priviliojau žydą bastūną iš Peterburgo. „Panele, Chatwiną skaitote? – drįso prisistatyti ir paklausti. – Jūs – retas personažas." Pataikė visomis prasmėmis. Tikrai retas, ypač prie Baltijos, kur dešimtmetį – ištisą epochą – nesu kojos kėlusi. Vengiu leistis į kalbas su nepažįstamaisiais pakrantėse, nes pažintys „su glaudėmis" man iškart netenka būtinos romantikos. Praeivį „paneliškai" ignoravau, bet pagalvojau: pagal skaitomos knygos viršelį atpažinsi „savą" geriau nei pagal akis. Neblogas būdas.

Kad ir kur būčiau – prie Baltijos ar Viduržemio jūros, mėgstu užsiimti saviplaka: ką aš čia veikiu? Kitaip neišeina. Tai būdinga tokiems „tipams", kurie serga polinkiu apleisti vietas, kad atrastų naujas arba išgyventų tas pačias vis naujai, o atradę ir išgyvenę vėl klausinėja to paties. Užburto rato voverės. Jie turbūt vadinasi ne migrantais, o bėgliais. Migrantas laikosi tam tikrų taisyklių, bando kur nors tvirtintis, nevengia atsakomybės, žiūrėk, ima teisėtai puikuotis savo įstabiais pasiekimais svetimoje vietoje ir įveiktais sunkumais. Bėglys – nuolat viena kryptimi, nuo savęs, bėgantis

instinktų vergas, sutrikęs, melancholiškas, bevietis, belaikis, be amžiaus, be profesinių įgūdžių ir nuolat su našta – vis labiau sunkėjančiu savimi – ant kupros. Bėgliai, kitaip nei emigrantai, nejaučia nostalgijos vietai, tik kitokiam savo paties pavidalui. Neretai tokius nenuoramas bėgimo impulsai bloškia į neįprastas, nežinomas ir pavojingas vietas, iš kur rizikuoji nebegrįžti ne tik sveikas, bet ir gyvas. Užsimiršimui – bėglio esmei – būtina vis didesnė rizika ir neįprasta patirtis, kad klausimas „ką aš čia veikiu?“ virstų ribine jausena – mirsiu, jei iš čia tučtuojau neišvyksiu.

Panašiai pasijutau vienoje iš Damasko užeigų, ištirpusi juodų akių liepsnelėse, nargilės melodijose ir dūmų gijose. Ką aš čia veikiu viena ir vienintelė „balta moteris“, lietuvė? Lietuvį Artimųjų Rytų regione sutiksi retai. Pernelyg kitoniški ir sunkūs šie kraštai. Tiesa, kadaise Libane susipažinau su pora tiksliųjų mokslų daktarų, ir tai – Amerikos lietuviai, dirbantys Beiruto universitete pagal pelningą sutartį. Tautybė – itin svarbi asmeninio nešulio dalis. Visados keliaudami įsimetame į krepšį vieną kitą nacionalinį produktą, tarkime, depresiją, mūsų – lietuvių – atveju. Yra tokia daina, kurią mėgsta cituoti kelioniniai žurnalai: *...wherever you go, take the weather with you...* Matyt, lietuviai kartu su oru pasiima depresiją. Ji nėra verkšlenimas, anaiptol, greičiau – lietumi permirkęs užsispyrimas, o gal – užsiėmimas, profesinis lietuvio *profile*. Tiesa, Lietuvoje esu sutikusi ir „sveikų“ žmonių, tačiau jie sudaro nacionalinę mažumą – talentingi žydai ar prisiekę atsiskyrėliai, neištirpę ir neužtirpę aplink tvyrančioje atmosferoje. Gaila, aš tokiai nacionalinei mažumai nepriklausau, todėl lietuviška depresija velkasi man iš paskos,

šiurpindama pakeleivius kitataučius ir nepalikdama manęs net svaigiausiose Damasko „knaipėse“. Keisčiausia, kad kuo rečiau lankaisi gimtose vietose, tuo išraiškingesni tampa tavo nacionaliniai bruožai. Žmogus kaip vynas – kuo ilgiau išlaikytas, tuo stipriau jame jaučiasi visi ingredientai.

Tamsiame užeigos kamputyje pastebėjau dvi nepaprastai dailias arabes – trapūs, subtilūs persiško stiliaus kūriniai paauksuotais rėmeliais. Visą vakarą varsčiau jas žvilgsniais it beviltiškai geidžiantis senis, kol pagaliau jos man nusišypsojo ir pakvietė prie savo staliuko. Lama ir Dana. Sužinojau, kad joms po 25 metus, netekėjusios, baigusios architektūrą, katalikės. Galima sakyti, atsirado ką veikti, įsišnekėjome – dvi viena kitai egzotiškos kultūros. Ar jums patinka Damaskas? Šio sunkaus klausimo „Ar patinka mūsų vieta?“ sulig nauja pažintimi išvengti neįmanoma nė vienoje šalyje. Man visos vietos žavios, įsitaisau jose panašiai kaip drabužiuose. Kartais norisi klasikos, kartais – karnavalo ar kuklumo, egzotikos ar folkloro, svarbiausia ne vieta, o joje išgyvento laiko turinys, nuotaika, savijauta. Nežinodama, kaip atsakyti, kilstelėjau antakius, o jos akimirksniu – nesivarginkite, jei jums nepatiko, žinokite, gyvename normaliai, tik mes, vietinės merginos, mylėtis prieš vedybas negalime. Nusijuokė. Nusijuokiau ir aš, pridūriau, kad ir aš prieš vedybas nesimylėjau tiek, kiek norėjau, juolab – po vedybų. Merginos įsidrąsino, išpasakojo man savo naivias asmenines istorijas apie slaptus pasimatymus, bučinius, melus tėvams. Norom nenorom grimzdau į Damasko krikščionių mažumos problemas, moters nekaltybės, krikščionių vaikinų stygiaus, asmeninės laisvės, tėvų diktato, nepakenčiamo

priverstinio sėslumo ir uždarumo temas. Pašnekovės gyvai piešė savo tradicinių šeimų paveikslus, sekmadieninius pietus, tėvo kultą, motinos nuolankumą ir nuolat guodėsi, kad joms labai sunku susirasti vyrą krikščionį, o musulmonų jos kratosi kaip ugnies. Nenorime būti musulmonėmis, pareiškė vienu balsu merginos, nenorime ir užsieniečių, atsakė, kai joms pasiūliau tokią išeitį. Svetimas niekados netaps „savu“ – tai griežta mūsų šeimų nuostata, kurios privalome laikytis. Tiesa, Damaske gyvena šimtai rusių – „mūsiškių“ žmonos – bet mums jų gyvenimo nesuprasti, atsiduso merginos ir svajingai tęsė toliau: jos važinėja juodais žvilgančiais mersedesais, turi po keletą tarnų – virėją, masažistą, kurjerį... Jos turbūt turtingos, numykiau. Ne, anaiptol, jas Damaske vadina „rusiškomis princesėmis“: dailios, išdidžios, viskas joms leidžiama bei atleidžiama, o svarbiausia – jos moka išnaudoti vyrus be jokio atpildo. Mes šitaip neišauklėtos. Klausiausi ir galvojau apie du dalykus: pirma, nei iš šio, nei iš to prisiminiau savo nebaigtą redaguoti Konstantino Kavafio rinktinės vertimą, susikrimtau, jau antri metai atidėlioju, negaliu susikaupti – tūkstančiai kvailiausių „laisvo menininko“ pasiteisinimų. Akimirkai nušlaviau Damasko ruses... o Kavafis bakstelėjo tarsi priekaištas sąžinei dėl to, kad Lamos ir Danos pasakojimai stebėtinai, kaip du rytietiški indai, susisiekė su vienu iš jo eilėraščių *Dunija Giuzeli*. Dar labiau stebėtina, kad poetas eilėraščių apie moteris nerašė, net šis vienintelis, matyt, jam buvo ne itin aktualus, todėl įtrauktas į nepublikuojamų eilių sąrašą. Užtat man jis pasirodė labai ironiškas ir nuotaikingas: ak, kodėl aš ne krikščionė, kodėl ne musulmonė, kodėl ne rusė, aš – velnio pusė...

Veidrodis nemeluoja – atvaizdas tikras,
gražesnės už mane niekur nesutiksite.
Mano akys it deimantų ovalai,
putlios lūpos – žvilgantys koralai,
du perlų vėriniai rausvą burną puošia.
Grakštus kūnas, garsėja mano kojų grožis,
rankų trapumas, kaklo baltumas, šilkiniai plaukai...
Tačiau, o varge, kam gi, kam gi visa tai?

Tarp baisių haremo sienų grožis uždarytas,
tad kam šiame pasaulyje jį lemta pamatyti?
Klastingiems priešams ir atgrasiems eunuchams?
Ak, kraujas stingsta gyslose, sukasi galva,
kai bjaurybė vyras eina prie manęs.
Muchamede, kankintojau, pabūki gailestingas,
atleiski mano širdžiai ir jos giliai dejonei:
kodėl, kodėl aš – ne Krikščionė!

Gimusi Krikščione, aš būčiau laisva,
eičiau, kur širdis geidžia, dieną, vakare.
Lipšnūs vyrai, moterys gyvatės,
mane pamatę, vienu balsu sutartų –
tokios kaip aš gamta nepakartos.
Riedant Stambulu atviroje karietoje,
plūstų minia man iš paskos
grožiu pasigėrėti.

Antra man dingtelėjusi mintis, veikiau asmeninis įsitikinimas, – kad ir tos „rusų princesės“ labiausiai geidžia saviškio „girtuoklio poeto“. Na, tokio, kuris reikalui esant sugebėtų ne tik joms kailį iškaršti, bet ir milicininkui ar įkyriam idiotui į nosį užvažiuoti. Tokį rasti sudėtinga, todėl „princesės“ sėdi Damaske ir su pasimėgavimu verčia tuziną arabų joms kojas plauti. Absurdas (mintys dauginasi kaip amebos), ir aš sėdžiu Damaske be jokio ypatingo reikalo, be jokios profesinės, antropologinės ar diplomatinės užduoties, o turbūt dėl to, kad kadais nesuradusi „saviškio“ nebesugebu mylėti, sustoti, nurimti, likti, nusimesti „globalinių“ problemų svorį ir pagalvoti, kaip sako mamos dukroms, „apie savo amžių“. Tarsi vienatvės užribiai su dvokiančiomis gatvėmis, senos „klerkinės“ – autobusai su lemputėmis – ir pinigų stygius normalesniam taksi bei milijoninė luošių arabų minia padėtų man išsitrinti, užtrinti, išgryninti save. Poreikis išsitrinti gal ir sveikas, tik rezultatas nulinis. Vis vien gyvenimas neišsitrina: vaikai užmesti pas tolimus pažįstamus Viduržemio saloje, mylimas „poetas“ – kitame pasaulio gale, asmeniniai daiktai palikti svetimoje spintoje už tūkstančio kilometrų su intencija „grįšiu“, o aš – Sirijoje sprendžiu krikščioniškos mažumos problemas. Tokioje vienatvės pelkėje imi ieškoti šakos, tik dar ne pasikarti, o nusitverti, staiga pagalvoji apie kokią nors gimininga sielą iš praeities, su kuria šią akimirką norėtumei susiskambinti. Kai viskas nepažįstama, trauka savam sustiprėja šimteriopai, savas tampa tikra, geidžiama egzotika, įkaitina atmintį ir šios „tosteris“ būtinai išmeta kokį nors telefoną ar vardą – Lora. Studijų laikų bendražygė, lietuvė, tik, kitaip nei aš, nukakusi ne į pietų, o į šiaurės

salą, su dviem vaikais ant rankų, be vyro, su tokiu pat beviltišku humanitariniu diplomu ir svetimame krašte neįvykusia karjera. Piterietė rašytoja Julija Belomlinskaja savo romane įvardija tokias moteris kaip „niekam nereikalingus daiktus“. Labai juokingai ir taikliai. Taigi nustebinu Lorą skambučiu iš Damasko. Sveika, esu ten ir ten... jaučiuosi niekam nereikalinga. O tu paskambink vaikams, o ne man, ar savo mylimajam el. laišką brūkštelk, gal bus lengviau. Vaikai nemėgsta kalbėti telefonu, o mylimasis mano el. laiškų neskaito, ne šito jam reikia. Hm, numykia išmintingoji Lora, jei vyras moters neskaito, žinok, ir nemyli, dar geriau – būk laisva. Taigi skambinu vaikams: Ma-am, ko nori? Viskas gerai, nesirūpink. DVD žiūrime, netrukdyk. Kėblinu ieškoti interneto, Damaske tai reiškia tą patį, kaip ir ieškoti minioje kito lietuvio. Vis dėlto randu ryšį Sirijos banko kamputyje, užmoku kyšį, nes viskas ten vadinasi ne kaina, o kyšiu, ir krebždenu mylimajam, cituoju Alleną Ginsbergą *...to rest, at last, in the arms of love...* Išsiliejusi palengva keliauju į savo europietišką oazę, viešbutį, per dešimtį kilometrų nuo miesto. Damaskiečiai, matyt, linkę užsieniečius įkurdinti toliau nuo savo buveinių.

Kitą dieną prieš skrydį iš Damasko gaunu mylimojo atsakymą: „Įkalk ko nors stipresnio ir ilsėkis ten, kur esi, ant uolų“. Mane tai atgaivina nelyginant ledinis dušas: reikalingiausia esi ten, kur esi, ir tam, su kuo esi šią akimirką, nieko daugiau. O jeigu renkiesi būti viena, tai nėra ko kaukti – esi niekam nereikalinga. Už paskutinius grašius nusisamdau arabą masažistą ir jis karštais, kvepiančiais delnais suteikia mano odai pojūtį vietos, kur esu.

2004

„...DU VAIKAI ANT BALTIJOS KRANTO...“

Laiškas marina, siela gaivina... JACQUES LACAN

Ar meilės laiškas pasiekia tikslą? Pokalbiai apie epistolinį žanrą kartkartėmis įsiplieskia literatūros teorijoje, bet neilgam. Kita vertus, ką gali pasakyti laiškų nerašantis teoretikas apie tokį šešėlinį žanrą kaip laiškai? Taip, meilės laiškas visados pasiekia tikslą, teigtų Lacanas, nes laiškai – saugiausia meilės perversija ir veiksminga priemonė „papirkinėti" mylimąjį. Kuo dosnesnis meilės laiškas, tuo daugiau vietos jame užima savisaugos jausmai, sumišę su baime būti paliktam, atstumtam, nesuprastam. Ne, nepasiekia, tvirtintų Derrida, nes laiškas, net elektroninis, visados lėtesnis už laiką ir siuntėjo impulsus. Laiškas atkeliauja pavėluotai, ir jo prasmė, mirdama pakeliui, tolygiai paneigia siuntėją ir gavėją. Jei meilės laiškas turi tikslą, tai tikslas yra mirtis.

Rašydama ilgiausią gyvenime „meilės laišką" – Niko Kazantzakio *Paskutinio gundymo* vertimą – panorau pažvelgti į rašytojo biografiją per jo asmeninius laiškus. Turėjau tai padaryti, kad įveikčiau ar pateisinčiau silpnąsias vertimo vietas, susijusias su pagrindinio herojaus širdies monologais ir stebėtinai, mano manymu, nebrandžiais moterų paveikslais. Be to, norėjau atsikratyti keistos nuojautos, jog net puikiausio literatūros šedevro vertimą vainikuoja ne meilė autoriui, o jausmas, panašus į vertėjo neapykantą autoriui. „Neapibendrinkite vien savo patirties, ponia", – kužda nepatiklus balsas, tačiau patirtis, kaip ir laiškas, yra

nesikartojantis, vienalaikis išgyvenimas. Jos negalima ne tik apibendrinti, bet ir pritaikyti kitoms aplinkybėms kitame laike, juolab – tapatinti su kito patirtimi. Patirtis yra gebėjimas pastebėti ir, kiek įmanoma, suprasti savo kintančių jausenų priežastis.

Šitaip Nikosijos senamiestyje, Niko Kazantzakio autorinių teisių savininko namuose, aptikau šūsnis laiškų, nuotraukų, užrašų, kurie vargiai tilptų į solidų penkiatomį. Braukdama dulkes nuo liūdno, pageltusio popieriaus ir sunkiai šifruodama smulkią rašyseną, grimzdau į asmeninę žmogaus istoriją ir stebėjausi, kad atrandu dar vieną Kazantzakį, kitą rašytoją – epistolinio žanro meistrą. Ar man tai padėjo patenkinti savo smalsumą, sunku atsakyti (nebent griebčiausi psichoanalizės: ko vertėja ieško asmeniniuose rašytojo užrašuose?). Tačiau išgyvenau nejaukią būseną, tarsi atsidūrusi „neutralioje zonoje“ tarp dviejų Nikosijos pusių. Asmeninė pažintis su Kazantzakiu patvirtino, jog laiškai yra niekieno žemė, mistiška erdvė tarp išgyvento ir nuveikto, asmenybės dalis, nuolatos tūnanti šešėlyje. Jie liudija, jog gausių laiškų rašytojai dažnai neįstengia gyventi arba negyvena kitokio nei tekstas gyvenimo. Tekstas yra forma, kurią jie suteikia savo gyvenimui. Nebrandūs Niko Kazantzakio moterų paveikslai šalia nepriekaištingai tobulų vyriškų yra jo gausių ir žavių meilės laiškų pasekmė: užuot gyvenęs su moterimis ir mokęsis iš jų, Kazantzakis rašo joms laiškus, myli jas per atstumą, didelį kaip jūra, ir priartėja prie jų tik regėjimuose... apie savo laidotuves. Kazantzakio adresačių moterų būta daug, įvairiausių kultūrų ir šalių: *...mieli, mylimi, brangūs moteriški paveikslai... Jei mirčiau,*

vien moterys ateitų manęs apraudoti. Nebūtų nė vieno vyro, žinau. Net tėvas, pamatęs tiek moterų, neitų. (Kreta, 1924.)

Manyčiau, jog epistolinio žanro „prisiekusieji" ilgainiui neįsivaizduoja gyvenimo be laiškų ir, laiškams išnykus, atsiduria kraupios akistatos su pačiu savimi pavojuje. Tokiu atveju atstumas tarp susirašinėjančių mylimųjų tampa būtina sąlyga. Mylimoji, esanti toli, įteisina atstumą, virsta erdvine ir, ironiška, neužima erdvės šalia. Šitaip mylimoji Galatija, su kuria Kazantzakis išbuvo santuokoje aštuonerius metus nebūdamas su ja, tapo jo garsaus „atsiskyrėlio ir nepritapėlio" įvaizdžio mūza ir liudytoja. Kito artumas laiškų rašytojui dažnai yra nejaukus: geriau tegu kitas būna nebūdamas. Tada rašytojas gali įsivaizduoti mylimąją, susikurti ją, galvoti apie ją ir raštu prisipažinti: *Nuolatos galvoju apie tave, mylimoji. Atstumas man yra kančia. Svajoju apie mūsų sueitį... (ji yra ne tikslas, kas žino, gal – priemonė), kai siela išsilaisvina ir kūnas pajunta, jog vyras ir moteris, anot Platono, kažkada buvo vienis, ir visa žmonija, fauna ir flora kažkada buvo vienis, ir trokšta pirmapradės sąjungos. Pirmos sueities akimirkos būna pačios svaigiausios, apdovanoja tikruoju džiaugsmu. Kūnams šėlstant siela tyliai išeina paklajoti po gatves tarp pareigos suluošintų, meilę pamiršusių, abejingumo liūno aukų. O, kad žmogus mokėtų sulaikyti pirmųjų sueities akimirkų svaigulį ir džiaugsmą, kad mokėtų gyventi jame nesiblaškydamas, be dionisiškų troškimų, ramiai ir nuosekliai! Mylimoji, gundo ne kūnas, o siela! Net žvėrį siela masina. (Berlynas, 1922.)*

Niekados nesuprasdavau Maurice'o Blanchot, Roland'o Barthes'o ar Michelio Foucault apmąstymų apie „kūrinio

kalbėjimą už save“ ir „autoriaus mirtį“ prasmės. „Mirties mitai“ neretai siūlo neliesti rašytojų biografijos arba skaityti ir ypač – versti tekstą, palikus autorių „už durų“. Sakytum, tarp autoriaus ir kūrinio būtinai turi vykti šaltasis karas: sienos uždarytos, norinčiųjų jas įveikti maža. Galbūt šito reikalauja literatūrinio vertimo ir kritikos etika, kurios privalu laikytis? Tačiau, jausdama rašytojo biografijos poveikį savo vertimui, sykiu pastebiu, jog biografija ir mirties mitai yra ne kas kita kaip dvi, viena kitą papildančios senos plokštelės pusės.

Laiškai yra ne biografijos atspindys, o tik sulaikytos, užrašytos jos akimirkos. Anaiptol ne kiekvienas rašytojas mėgsta ir gali būti epistolinio žanro meistras, tačiau tie, kurie rašė gausius laiškus, išties pasitarnavo pomirtiniam savo kūrinių gyvenimui ir įnoringų tyrinėtojų malonumui. Laiškai paliudija ir tai, kad rašytojo-vienuolio įvaizdis yra iliuzija: kuo daugiau rašoma, tuo mažiau paslapties. O klausimas „Kodėl kartais rašoma daug ir kam iš tikro skirti rašytojų meilės laiškai?“ lieka atviras kaip Dievo veidas.

Laiškų rašytojas, kreipdamasis į brangųjį adresatą ir pasakodamas apie kasdienes situacijas ir išgyvenimus iš nematomos, nebylios erdvės, išlaisvina vaizduotę ir mėgaujasi savo paties balsu. Meilės pagrindu tampa vaizduotė, netikėtumas, nuostaba ir, svarbiausia, noras dalintis ja raštu. Nikas Kazantzakis, pakerėtas Baltijos jūros reginio, rašo mylimajai Elsai: *Priešais mane atsivėrė rūsti, pilka ir galinga jūra, nelyginant širdis. Ne, mieloji, aš neprislėgtas ir neatsainus, anaiptol, bet šiomis dienomis mano akys kupinos nepažįstamos jūros. Bailė mintis, išsigandusi reginio, susigūžė, o mano*

tamsi graikiška oda visomis poromis atsivėrė didžiajam Visatos alsavimui. Saujoje šildau mylimą planetą, laikiną ir paslaptingą kaip žmogaus kūnas. Sunkiai suvaldau ašaras. Baltijos pajūrio nuotaika verčia mane grimzti į savo širdies gelmę, o gyslas pripildo nepakeliamo liūdesio... Suvokiu, kad mintis yra niekas, o galvojimas – parazitavimas, pagraužiantis gyvenimo šaknis. Gyvenimas yra galingas jūros ošimas, drąsuolio riksmas, išjudinantis ir apvaisinantis inertišką materiją. Ant Baltijos kranto mano liūdesys susiremia su didvyriškais polėkiais, ir kaip niekad aiškiai jaučiu, jog dabartis ir yra galutinė tikrovė. Būk pašventinta, jūra, nubloškianti silpnuosius, o stipriuosius apdovanojanti rūsčiu džiaugsmu. Būk pašventinta, žmogaus-kovotojo širdie, ir tebūnie šventa akimirka, kai tavo ir mano kūnai susilieja ir atsiduoda žaismui ant bedugnės krašto, kaip du vaikai ant Baltijos kranto... (Putschow, 1923.) Meilės laiškų rašytojas primena miegantįjį, kuris sapnuoja ir nuolatos sako sau ir mylimam adresatui „miegok, miegok, ir tegu niekas nesikeičia". Galbūt tikrasis meilės tikslas yra nieko nekeisti? Menas nejudėti, geldelės pavidalas? Meilės laiškai dažnai įteisina ne tik atstumą, bet ir statiškumą: *Mieloji, kartais man atrodo, jog sapnas ir meilė yra nuausti iš tų pačių gijų, jie abu tėra tik prisiminimas, netikėtas atradimas, pabudus atminčiai. Aš kalbu apie esminę, pirmapradę atmintį, kuri moteryse nepalyginamai gyvesnė nei vyruose. Vyrų atmintis baigiasi sulig diena. (Goetheschloss, 1924.)*

„Ausdama" tekstą iš Kazantzakio laiškų nuotrupų, pastebiu, jog beveik visi jie rašyti esant svetur, ne gimtojoje Graikijoje. Įdomu, kad rašytojo santykis su Graikija panašus

į jo santykį su moterimis, t. y. girdisi nuolatinis troškimas „grįžti pas Ją“ niekados negrįžtant. Neabejoju, jog savo idėjiniame manifeste *Asketika*, sakydamas „moteris yra viena, tik jos veidai skirtingi“, rašytojas turi omenyje šventą Moters-Meilės-Tėvynės trejybę ir vienybę. Graikija Kazantzakio kūryboje yra tokia pat neišbaigta kaip ir jo moterų paveikslai – geidžiama, tolima mylimoji. Ne veltui Kazantzakis renkasi išmintingą kelią – apdovanoti savo pagrindinius herojus ne „graikiškomis“, o universaliomis, odisėjiškomis savybėmis, bebaimio keliautojo-kovotojo bruožais, savo bruožais. Perfrazuojant *Asketikos* posakį apie moteris, norėtųsi pridurti, kad meilės laiškas taip pat yra vienas, nors gali turėti daug veidų. Tikėti meilės laišku, netikėti, ieškoti jame atsakymų ir tikslo... Ne tokia laiško paskirtis. Meilės laišką geriausiai apibrėžtų žaizdos metafora: rašydamas suvokiu, kad atvėrei manyje žaizdą, kurios nenoriu užgydyti. Meilės laiško rašymas yra pakankamai sunkus grįžtamasis judėjimas, kurį sulyginau su vertėjo kelione nuo vienos kalbos prie kitos: grįžti prie kalbos, bandant jos ribose sulaikyti spurdantį, nepasiduodantį svetimkūnį – kitos kultūros kūrinį. Kito kūrinio svetimkūniškumas ir pasipriešinimas neretai ir sukelia tai, ką pavadinau vertėjo neapykanta autoriui. Tačiau, *mieloji*, rašo Kazantzakis Rachelei, *neapykanta yra tik griežtasis meilės tėvas, rūstus siaubūnas-Krikštytojas, skinantis kelią meilei. Štai tavo broliai žydai yra žemės druska, o neapykanta – meilės... (Berlynas, 1922.)*

Slaptasis meilės laiško tikslas yra atrasti tai, dėl ko jo nebereikėtų rašyti.

2004

GLOBALIZMAS IR NIEKAS

Witoldas Gombrowiczius *Dienoraščiuose*, koneveikdamas savo pilietines ambicijas, rašė: „Susiaurinti! Gyventi tik tuo, kas mano! Noriu būti konkretus ir asmeniškas! Iki šios valandėlės turėjau minčių rūpintis Kinija – Kinijos nemačiau, nepažįstu, nesu ten buvęs. Sugriauti tą prakeiktą 'visuotinumą', kuris mane stabdo labiau už ankščiausią kalėjimą, ir ištrūkti į Apribotojo laisvę!" Ruošdama postkolonijinės teorijos seminarą Kipro studentams, siutau lygiai taip pat, o tiksliau – atsiverčiau kadais skaitytą Gombrowiczių ir sau pacitavau. Seminarui turėjau peržiūrėti visą būrį indų kilmės teoretikų, puikiai artikuliuojančių *diasporos* problemas anglų kalbos erdvėje. Jų puoselėjamas idėjas, kurios įstabiai susišaukia su neomarksistine filosofija, suprasti buvo lengviau, nei įsiminti egzotiškas pavardes: Arjun Appadurai, Gayatri Chakravorty Spivak, Partha Chatterjee, Rajeswari Sunder Rajan, Radhakrishnan, Chakrabarty... Autoriaus pavardės egzotiškumas humanitarinėse teorijose, kurios, drįsiu teigti, yra konservatyviausia mokslo sritis, dažnai kelia nepasitikėjimą. Neišvengiau tylaus klausimo: ar turiu ką nors bendra su indų postkolonializmu kaip specialistė, kaip lietuvė, pagaliau – kaip diasporos (graikiškai – „išsibarsčiusi sėkla") atstovė? Ironiška, bet prieštaraudama cituojamam Gombrowicziui, turiu prisipažinti – taip. Žmonijoje yra daugiau panašumų nei skirtumų,

teigia antropologai, gal dėl to maloniai įdomu teorizuoti savo spalvingas skirtybes ir jų sukeltas opas. Skirtumai, o ne panašumai, anot kultūros studijų, yra tikrasis turtas. Skirtumai žadina aistras: pranašumo, išskirtinumo, svarbiausia – proto. Panašumai verčia asimiliuotis ir sakyti „mes lygūs", todėl visos lygybę postuluojančios teorijos, įskaitant marksistinę (jei skaityti ją neteisingai), praktikoje ilgainiui patiria nesėkmę.

Postkolonijinės teorijos kontekste galvojau apie skirtybes, Lietuvą ir lietuvių emigraciją. Iš salos Lietuvą patogu matyti kaip salą: pakankamai uždarą, kultūriškai ir ekonomiškai ribotą bendruomenę su „baime užsieniui", pažeistais tarpusavio santykiais, skaudžia saviplaka ir šalia šito – išsigalvoto centro puikybe. Salą, kaip idėją, apibrėžia ilgalaikis ir alinantis ginčas „su pačia savimi", nes saliečiai įsivaizduoja, jog Kitas jų tarsi neliečia. Galbūt neliečia sienomis, bet neišvengiamai liečia kultūros ir ekonomine įtaka. Pagaliau liečia per universalias vertybes įkūnijantį Dievą. Dažnai girdžiu salietišką „o man asmeniškai nuo kitų kultūrų ir ekonomikos nenubyra nieko". Vis dėlto – nubyra. Jei ne eurais, tai vaizdiniais ir idėjomis. Kam įdomu būtų skaityti ir klausytis asmeninės patirties „išpažinčių", jei į jas neįmanoma būtų pažvelgti šiuolaikinės globalizacijos šviesoje. Per ją matyti, kad asmeninę patirtį šiandien vis mažiau apsprendžia vieta ir istorinės aplinkybės: ji virsta globalinių reiškinių dalimi, ir žmogus (kaip niekad anksčiau) gali kaupti patirtį net tiesiogiai nedalyvaudamas įvykiuose, net su vaizduotės pagalba. Gal teorija visiškai išstumia praktiką? Jei ne, tada teorija ir praktika ne tik nebegali viena

be kitos, bet ir susilieja į vienį, sakytum, virtualus ir tikras gyvenimas, keičiantys ir perkuriantys vienas kitą. Aš pati šitaip gyvenu: noriu ar nenoriu, *įsivaizduojama* ir *įsivaizduotina* tapo mano kasdieniu užsiėmimu ir gyvenimu.

Interneto puslapiuose randu straipsnius apie kintančią Palangą ir netikėtas Vilniaus architektūros naujoves. Straipsniuose nuostaba: Iš kur? Kodėl? Ką galvoja architektai? Architektai ne tik galvoja, bet ir veikia, vadovaudamiesi globaliniais įvaizdžiais ir išversdami juos į vietos užsakovų kalbą. Globaliai samprotauti yra priversti ir juos koneveikiantys rašytojai. Savo išsamiose pastabose jie neįstengia apeiti palyginimų, kurie rodo, kad pasaulis glaudžiai tarpusavyje susijęs: „...o štai Paryžiuje...", „Prahoje...", „...o Biblijoje..." Tiesa, globaliniai įvaizdžiai tekste ir architektūroje, kaip ir savęs lyginimas su Kitu, dar nereiškia gebėjimo globaliai mąstyti. Lietuviai, regis, kaip ir dauguma europiečių, globaliai nemąsto, bet keičiasi. Norime šito ar ne. Tai pažadas ir perspėjimas. (Kadaise „marksistiškai" taip pat niekas nemąstė, tačiau su teorija atsirado ir niūri praktika, kuri tapo įgūdžiu, kasdienybe ir nacionalinės istorijos dalimi, pagaliau – liūdnai unikalia patirtimi.) Mąstyti globaliai, paprastai kalbant, reiškia suvokti Kito neišvengiamybę šalia ir (pri)pažinti jo kitoniškumą. Savęs lyginimas su Kitu turi prasmę, tačiau tiktai kaip pažinimas, o ne savęs, savo tikrovės ar juolab Kito neigimas. Neigti Kitą ar norėti jo panašumo į mus turbūt reiškia „imperinį" mąstymą. Rusų tauta, kiek teko pastebėti, pasižymi neįprasta globalinio mąstymo maniera: jie nei praktikoje, nei teorijoje nemėgsta lyginti savęs su Kitu. Jie lygina Kitą su Kitu,

neretai – absurdiškai. *A vot v Taivane lučše čiem na Kipre, a v Argentine lučše čiem v Litve...* Táčiau tài tik patvirtina jų priešiškumą Kitam: arba mes, arba priešai. Lietuvos „saloje" globaliniai projektai ir įžvalgos daugumai primena utopines idėjas ir jomis gyvena tik „naujasis globalistų elitas" – akademinių įstaigų, tarptautinių firmų bei šiuolaikinio meno bendruomenės (*gaujos*, pasak Pierre'o Bourdieu).

Tačiau grįšiu prie indų teoretikų dėl keleto universaliai asmeniškų ir ironiškai likimiškų priežasčių. Minėjau, kad panašumas su Kitu padeda asimiliuotis, o ryškus skirtumas, atvirkščiai, – išsiskirti. Ar ne tiesa, kad gausi ir išsilavinusi lietuvių diaspora susilaukia pasaulinio lygio asmenybių ir „protų" apytikriai kartą per pusšimtį metų? Tačiau indų diasporoje per pastarąjį dešimtmetį tokių asmenybių – ištisas spiečius. Naivu lyginti mūsų šalių mastus, politines istorijas ir paaiškinimo reikėtų ieškoti ne kiekyje ir ne istorijoje. Esmė slypi panašumo ir skirtumo sampratose. Lietuvis emigrantas, kaip itin ambicingas, uždaras ir užsispyręs darbštuolis, baltosios rasės atstovas, dažnai nenori įžvelgti esminio kultūrinio skirtumo tarp savęs ir „vakariečio". Jam atrodo, kad gerokai padirbėjęs ir išmokęs vietos kalbą jis – automatiškai *savas:* rengiasi kaip vakarietis, valgo tą patį maistą, atrodo taip pat, priklauso tam pačiam „balto žmogaus" įvaizdžiui, puoselėja tas pačias krikščioniškas vertybes savyje ir savo palikuonyse... Dažniausiai jį ir priima kaip savą – itin mandagiai vakarietiškai. Laikui bėgant lietuvis ima tikėti *saviškio* mitu ir labai greitai – tyčia kalbėti lietuviškai su raiškiu akcentu. Tai yra pakankama sąlyga nekamuoti savo proto skirtumų rūšiavimais, o tiesiog gyventi

tam tikrame gerbūvyje ir asimiliacijos privalumuose. Lietuvis savo kultūros neišsižada, bet pasijutęs „sėkmingu vakariečiu“ jis ilgai nemąstydamas paverčia savo kultūrą „egzotika“ – kūčių švente ir prisiminimų puota. Grįžęs į Lietuvą pasisvečiuoti, jis yra Kitas ir elgiasi kaip Kitas, maža to – su tyliu pasigėrėjimu ar atstūmimu – yra priimamas kaip Kitas. Rašydama susigriebiau, kad netyčia būsiu atkūrusi *Frank Kruk* herojų. Norisi pripažinti, kad lietuviai seniai yra susikūrę puikų savo emigrantų įvaizdį literatūroje.

Apie indus galiu pasakyti dar mažiau. Manau, kad būtent rasinis skirtumas ir negalėjimas jo paslėpti verčia jų intelektualinį potencialą žiūrėti į save iš esmės kitaip. Neįstengdami asimiliuotis išore, jie priversti kalbėti apie savo skirtumus ir jų privalumus, pakylėti savo problemas į teorinį lygmenį ir jį užkariauti, pagaliau – paversti save ir savo istoriją unikaliu mokslinio tyrimo objektu. Indų diasporos intelektualai vadina tai ne asimiliacija, o susitaikymu su netektimi – dislokacija. Dislokacija reiškia ne vien esminę netektį, bet gebėjimą ją prisijaukinti bei ypatingos savo padėties susikūrimą. Ypatinga padėtis pasireiškia tuo, kad teorinėje plotmėje dislokuotieji intelektualai paverčia Anglijas ir Amerikas savo tyrimų aikštėmis ir ilgainiui ima kalbėti ne vien apie savo, bet ir jų būtinybę taikytis prie besikeičiančios tikrovės. Šitaip pasaulis su veidrodiniais vienas kito atspindžiais atrodo tarsi įgijęs ilgai lauktą pusiausvyrą. Pasaulyje tarsi nelieka nieko šiurpaus, baisaus ir galingo, ko neįmanoma būtų įsprausti į teorinius „kubikus-rubikus“ ir *common sense* gniaužtus bei paaiškinti. Beveik kiekvienam reiškiniui šiandien galima pritaikyti teoriją, o teorijai –

reiškinį. Tuščių vietų – nepaaiškinamo – beveik neliko. Mistikos properšos yra atiduotos aprašyti literatūrai, kuri tapo tokia gausi, kad vis mažiau skaitoma ir vis dažniau traukiama į „lyginamuosius“ sąrašus pagal regioną, šalį, kalbą, žanrą ir t. t. Antai „pasaulinės literatūros“ koncepcijų puoselėtojas Franco Moretti užsisvajojo paversti literatūros studijas laboratorijomis, kuriose kūriniai dėl neaprėpiamo skaičiaus bus ne išsamiai skaitomi ir analizuojami, o skaičiuojami, rūšiuojami, talpinami į lenteles tarsi cheminiai elementai. Šitaip kiekvienas, tegu ir menkiausias kūrinėlis, turės pasaulinės literatūros atlase savo vietą ir išlikimo galimybę. Vėliau bus stebima, kokios pagrindinės kūrinių idėjos daro viena kitai įtaką, „kristalizuojasi“ ir „katalizuojasi“ priklausomai nuo istorinių ir lingvistinių sąlygų. Tai man primena futuristinius Alvino Tofflerio projektus, aprašytus *Ateities sukrėtimas*. Prieš dvi dešimtis metų, perskaičiusi autoriaus prognozes apie technologijos stebuklus, nesupratau ir netikėjau tuo, kas šiandien tapo paprasčiausia kasdienybe.

Kartais atrodo, kad šiuolaikinis pasaulis su indų diaspora, globalizacija, pasauline literatūra ir teorijomis yra vientisas, svaigus mokslinės fantastikos romanas su nevaldomu greičiu skriejančiais vaizdiniais. Mano dukters nuskaitytas *Haris Poteris* – tai tekstas, priklausantis „ateities sukrėtimui“, kuris vyksta šiandien. Tekste galbūt nėra nieko sukrečiančio, išskyrus valdingą tempą, fantazijų greitį, *įsivaizduotino* veržlumą. Man, „senos“ mokyklos skaitytojai, toks teksto tempas atrodo nuobodus, nes greitis užgožia smulkmeną. Užtat paauglei dukrai nuobodus *Šerlokas*

Holmsas ar Jules'o Verne'o istorijos, kurias pasiūliau, sakydama „Pažink ir kitą laiką". Kiekviena karta skaito savaip, todėl rašytojo užduotis dviprasmiška – jis, kaip politikas, turi pataikyti į laiką, kad „nepraloštų rinkimų" ir nebūtų tik skaičius pasaulio literatūros lentelėje. O galvodama apie tolesnį literatūros gyvenimą ir vertimų likimą, lieku ištikima minčiai, kad kiekviena karta turi versti istoriją ir literatūrą iš naujo.

Panirusi į globalinius apmąstymus peržvelgiu savo *diasporišką* gyvenimą saloje ir matau, kad jis mažai tesiskiria nuo indų Amerikose. Lietuvio negalėjimas asimiliuotis tarp kipriečių irgi galėtų būti „rasinis klausimas". Žinoma, ne rasės, o esminės neįmanomybės prasme. Vietą ir kalbą galima įvaldyti ir pamilti, tačiau neteigsiu, kad įsikūriau tarp kipriečių kaip *sava*. O dar tiksliau – šitą galimybę iš karto atmečiau. Tokiais atvejais ištinka ne tapatybės krizė, kaip priimta manyti, o tapatybės nepakankamumas *saviškio* vardui užsitarnauti. Tai skatina nedelsiant tapatintis su kita bendruomene, kuri yra *ne čia* ir kuri dėl atstumo tampa *įsivaizduojama*. Laikui bėgant aplink tave buriasi ne vietiniai, o panašaus plauko egzilai, kuriuos dažniausiai sieja viena – salos stebėjimo meditacijos ir klausimai „Kada iš čia ruošiesi išvykti?". Paklausti lengva, o išvažiuoti sunku, nes sala, atsakydama asimiliacijos galimybę, dovanoja krepšį iliuzijų, tarp kurių yra ir Gombrowicziaus Apribotojo (Atsiribotojo) laisvė. Jei, nukabinus nuotraukas nuo šviesių salos būsto sienų, reikia išvykti, darosi graudu kaip Robinzonui Kruzui: niekur nebūsi toks reikalingas sau pačiam kaip salos „penktadienių" bendruomenėje. Jei dar pagalvojus ir apie savo melancholišką

moterišką prigimtį, tai vis prisimenu senuosius žydų šventraščius, kuriuose guodžiama, jog „moters ašaras skaičiuoja Dievas“. Norisi pakankinti šiuolaikinį Dievą už neribotas Atsiribotojo laisvės galimybes šiandien – tokias neribotas, kad asmeninė patirtis tampa ne tiek globalinio proceso dalimi, kiek globalinės dislokacijos skaičiumi, nieku. Mano seminaro indai teisūs: kuria kryptimi bejudėtumei, išmok sujaudinti kitų klausą savo skirtybėmis.

2004

ŠIRDIES DILEMA

Kiekvienas širdingas šaukinys „Ne!“ slepia gilią nostalgiją „Taip!“. Noriu pasiekti kitą savo širdies krantą, bet negaliu. Ilgiuosi savo širdies vientisumo, bet jaučiuosi per menka tokiam tobulumui. Pusę savo širdies – salos – užleidau svetimšaliams ir jų egzotiškiems dievams. Neturėjau jėgų priešintis, nes nežinojau, kas esu. Nežinau ir dabar. Kai laikas ir istorija pareikalauja visos širdies – aukotis, atleisti, mylėti, tikėti – aš tarsi apgailėtinas pasakėčių personažas teisinuosi: „Atleiskite, gimiau ne laiku“. Ar suvokta silpnybė yra išmintis? Ar suvokta galimybių riba yra silpnybė? Ar išmintis, dalydama širdį, nubrėžia tą ribą? Laikas visados darbuojasi išminties labui, sunaudodamas širdį. Širdimi maitinama išmintis daugina istorinę atmintį, o atmintis neretai – kerštą. Laisvė irgi yra kerštas taisyklei, mažumos kerštas daugumai, tautos kerštas politikai, asmenybės – bendruomenei.

Kipro sala kartu su Lietuva tampa Europos rytiniu skvernu. Turėčiau džiaugtis: abi mano tėvynės – tikroji ir įgyta – tolimos ir skirtingos, galės sušokti sirtakį (graikiškai „tempiantis šokis“). Nesidžiaugčiau, jei toje sąjungoje neįžvelgčiau asmeninių galimybių ir naudos: lengvės susisiekimas, švelnės kultūrinės bei psichologinės mišrių porų ir jų palikuonių traumos, atsiras dar viena priežastis gyventi.

Džiaugsmas yra užkrečiama, bet itin individuali emocija. Renkuosi džiaugtis naujų galimybių, nebūtinai savo, nuojauta. Tai padeda jaustis jaunai, tai yra gyvybingumo ženklas. Įsitikinau, kad pyktis, susitaikėliškų nuotaikų, neišjudinamų būsenų bei siaurėjančių galimybių slėgis vienaip ar kitaip byloja apie rimtą amžiaus/laiko krizę ir artėjantį galą... Tai stebėtinai tinka ne vien atskiram kūnui, bet ir jų socialineipolitinei visumai – šaliai, tautai, bendruomenei. Socialinėpolitinė patirtis įgyjama ir išgyvenama visų pirma „per odą“, taikliai pastebi prancūzų sociologas Pierre'as Bourdieu.

Panašios mintys ir banalybės vargino mano vangų kaip kiprietės protą po migdančiai saulėtu Viduržemio dangumi. Artėjo Kipro graikų ir turkų referendumas, kuris turėjo suvienyti prieš tris dešimtmečius prievarta padalintą salą: suvienyti arba ne, keliauti į Europą su atsilikusia salos šiaure arba ne, trumpiau tariant – keisti gyvenimą arba ne. Saloje, kuri gyventojų skaičiumi nepralenkia Vilniaus krašto, politinis sprendimas tampa kiekvieno asmenine širdies dilema. Ko gero, niekur nieko neasmeniško nebūna. Net ir asmeniškas X piliečio nenoras dalyvauti šalies politikoje daro jai įtaką. Pastebėjau dar vieną žinomą dėsningumą: kuo daugiau nuoskaudų išsaugo atmintis ir kuo storesnis nemalonių nuosėdų sluoksnis žmonių santykiuose, tuo sunkiau „keisti gyvenimą“. Apie nuoskaudas kalbama, tačiau dalytis jų pasekmėmis vengiama. Nuoskaudos, kaip ir džiaugsmas, yra „asmeninė nuosavybė“, ginama savigarbos ir orumo „įstatymų“. Kipro salos keptuvėje graikas ir turkas yra ne kartą skaudžiai apsvilinę vienas kitam šonus – randų daug, ir istorinė atmintis nepasiduoda kaip užsispyrusi

senė. Jaunos Europos inicijuojami referendumai neprasiskverbia į archajiško konflikto uolas nelyginant minkštašakniai importuojami augalai, kuriais kipriečiai veltui bando apsodinti salą. Nori ir neįstengia. Salos kūne – gilios praeities upių vagos, išdžiūvusios, bet ryškiais kontūrais. Kipras, beje, Europoje Sąjungoje turės vieną skiriamąjį bruožą – tai bus ES šalis su seniausia istorija. Senelius sunku pakeisti, nes vienintelė tikrovė, kuri jiems artima, yra magiškoji.

Nikosijos kvartale šalia demarkacijos linijos, vadinamos *Žaliąja* ir skiriančios graikiškuosius pietus nuo turkiškosios šiaurės, pažinojau keletą Márquezo „personažų". Apie jų gyvenimus žinau tik iš nuogirdų. Daugiau žinoti apie kitų gyvenimus ir neįmanoma. Sėslių vietos keistuolių gyvenimai ir yra tikroji bendruomenės istorija, o nenuspėjamas jų amžius – akivaizdi laiko parodija. Lėkščių pardavėjas Sotiris paveldėjo savo profesiją iš tėvo. Jo tėvas – iš savo tėvo. Tai – ne prekystalio dinastija ir ne naujieji kostiumuotieji firmų atstovai, reklamuojantys prekes gatvėse. Prašytis į namus, senoviškai stilingai nusilenkti, siūlyti pigias, gėlėmis išpieštas porceliano lėkštes bei pasakoti apie stebuklingas jų savybes – Sotirio užsiėmimas. Nieko kito jis daryti negali ir nenori. Man atidarius duris Sotiris pasisveikina ir po nedidelės įžangos mago judesiu paleidžia į sieną kelias lėkštes, vieną po kitos. Lėkštės, palietusios sieną, bumerangu grįžta ir tupia pardavėjui ant rankų nelyginant prijaukinti karveliai. Matote – nedūžta! Aš juokiuosi ir perku. Visados perku ir žinau, kad nespėjus jų nunešti iki virtuvės jos sutrupės mano rankose. Pagal šukių skaičių savo gyvenime turėčiau būti laimingiausia moteris pasaulyje. Perku, nes

mane linksmina Sotirio meistriško melo spektaklis. Nesutinku, kad teatras – ne pagrindinis dalykas gyvenime. Manau, daugiau nieko nėra. Jei žmonės tai suprastų, įsijaustų į savo vaidmenis ir darytų vienas kitą laimingesnius.

„Pranašą" Marulį myli visi kaimynai, ypač vaikai. Marulis – ne tikrasis „personažo" vardas. Šitaip jį praminė po žmonos Marulės mirties. Kadais Marulis dirbo vienoje iš valstybinių kontorų buhalteriu. Netekęs mylimos žmonos vyras kaip reikiant kuoktelėjo. Visą dieną Marulis praleidžia kvartalo ***kapheneion***, siurbčiodamas kavą ir šaltą vandenį, pranašaudamas ateitį ir spręsdamas sudėtingas matematines lygtis. Paklaustas apie Kipro istoriją, jis aiškina, kad įvykus stipriems žemės drebėjimams po šimtmečio sala atsidurs jūros dugne. Na, o pamatęs mane porina, kad neilgtrukus pasaulyje neliks mėlynakių, nes pastarieji esą užtraukia negandas. Vaikai po pamokų apspitę Marulį ruošia matematiką, nes šis stebuklinga nuojauta, be menkiausios paklaidos akimirksniu sudaugina keturženklius skaičius ir čia pat traukia sudėtingiausias šaknis. Nujaučiantieji niekada neapsirinka.

Kiosko savininko Nyazi gyvenimo istorija atrodo graudžiausia. Klausiu jo, kodėl po karo jis liko graikiškoje dalyje. Šis atsako, kad graikai jam nebaisūs. Turkų gyvenimuose, anot jo, kur kas daugiau dramų. Nyazi prieš karą neteko dvidešimtmečio sūnaus. Kipro turkų poros dar ne taip seniai tuokdavosi nepažinę ir neregėję vienas kito. Giminės superša, tėvai susitaria, ir po vestuvių moteris su čadra ateina pas būsimą vyrą pirmai nakčiai. Tada ji gali atidengti savo veidą. Nyazi sūnus išvydęs būsimą žmoną nusišovė.

Po kelerių metų Nyazi kaimynas turkas, įtaręs savo graikę žmoną neištikimybe, paleido jai kulką į tarpkojį. Ši nukraujavusi mirė. Graikų giminė sukilo, turkų kariuomenė puolė gelbėti... Nuo tokių istorijų prasideda karai, neabejoja Nyazi. Referendumai – ne šiai visko mačiusiai uolai... Geriau taip, kaip yra: vieni čia, kiti ten...

Pagalvojau, kad ir Lietuvos miesteliuose panašių istorijų netrūksta. Atvykusi į Lietuvą klausausi per radiją „kriminalinių valandėlių" ir netikiu, kad tai tiesa. Atrodo – taip nebūna. Jei ir būna, tai ne čia, ne su manim, ne su mano artimu. Geriausiu atveju, pagalvoji, tai – įstabūs BBC radijo reportažai apie negirdėtas gentis. Štai tokios spalvingos „gentys" papildo politinį darinį, pavadintą Europos Sąjunga, ir galbūt tampa nauja gentimi – kosmopolitais. Vis dėlto kosmopolitai irgi yra savotiška gentis. Ji buriasi megapoliuose. Tačiau Europa – anaiptol ne vientisas kosmopolitinis megapolis. Joje buvo ir bus provincijos ir atskalūnai. Kipro atveju Europai ir platesnei tarptautinei bendruomenei svarbu matyti suvienytą salą. Juokinga priimti į rimtą politiką varnos nulestą sūrį. Salos vientisumas svarbus ir paties salos gyventojams. Absurdiška sėdėti viename laive ir nematyti jo nosies ar uodegos. Absurdiška, tačiau ir pavojai kur kas rimtesni. Būna atvejų, kai įsikarščiavęs graikų jaunuolis viešoje vietoje sušunka „Turkus išmesime į jūrą! Jie atėmė iš mūsų namus!". Turbūt nieko nėra baisiau už netekties, ypač namų netekties, prisiminimą. Tačiau kam ta ašaka gerklėje Europai, tas kalėdaitis per pusę? Jungtinių Tautų ir Europos skatinamas referendumas tegalėjo sulaukti vienintelio rezultato – parodyti abiejų salos pusių

jausmus viena kitai: taip, ne protu pamatuotą sprendimą, o jausmus. Jausmai yra arčiausiai širdies ir kūno. Rimčiausi pokyčiai žmonių gyvenimuose, žinia, veikia ne protą, bet kūną, kuris yra istorinės atminties kempinė. Į jausmus visados verta žiūrėti itin rimtai, nes jie primena kūnui apie jo istoriją ir pirmykščius instinktus. Kalbu kaip antropologijos studentė, bet tuo tikiu. Kipriečiai balsavo kūnu.

Prieš šį istorinį salos referendumą pirmą kartą po daugel metų prisiminiau Lietuvos Sąjūdį. Žinoma, tuomet dėl objektyvių aplinkybių, kurios niekados nebūna aiškiai objektyvios, jame nedalyvavau. Tačiau puikiai pamenu norą dalintis „Sąjūdžiu", tegu ir su televizoriaus ekranu ar telefonu su bičiuliais, išsibarsčiusiais po visą pasaulį. Pamenu padidėjusį adrenaliną, beveik stumte išstūmusį mane iš Lietuvos pro atsivėrusias sienas paskui naujas galimybes... Kaip šiandien pamenu. Koneveikiau graikų ir turkų referendumą už savo istorinės atminties sukeltą liūdesį ir nostalgiją. Galvojau, kad seniai jau esu netikra lietuvė, kad graike taip ir netapau, kad esu viena iš kosmopolito versijų, anaiptol ne pačių šiuolaikiškiausių. Ėjau balsuoti ir, prisipažinsiu, jaudinausi dėl „abiejų pusių" vienodai. Turkiškoji Kipro šiaurė, tarsi benamis trumpakelnis turkiukas, Kaliningrado srities pusbroliukas, po skyrybų pamestas vaikas, lig šiolei neturi pasaulyje balso... Klestintys graikiškieji pietūs, nelyginant karą pralaimėjusi Vokietija, – praradę daug, tačiau nepasidavę... Ko gero, taip būna – kuo daugiau prarandi, tuo didesnis įtūžis gyventi. Žinoma, gaila Kipro turkų, kurie kaip du vandens lašai panašūs į salos graikus, tačiau gailestis šiuo atveju nepanašus į meilę. Galvojau apie

lietuvių nepasitikėjimą Rusija, tokį pat stiprų, kaip ir Kipro graikų – kaimyne Turkija. Tai vis dėlto – ne europietiškos ateities, o kaimynystės referendumas. Pagaliau referendumas yra taiki valios išraiška, žodis, ne karas. Tiesa, karas prasideda nuo žodžio, o ne atvirkščiai. Ištartys akimirksniu pakeičia šalių, bendruomenių ir porų istorijas. Žodis irgi yra veiksmas, kartais nieko bendra neturintis su fiziniu veiksmu. Aš balsuoju „Ne“ veikiama istorinės atminties, balsuoju ir stingstu nuo minties: aš jau esu „sena“ salietė. Aplink matau graikus, neįprastai liūdnus, net ašarojančius. Istorinis „Ne“ džiaugsmo nekelia. Nėra skaudesnio perspėjimo politikoje už mažų nykstančių tautų ašaras į alkūnę. Balsuoju nusiteikusi majakovskiškai, kartu su nykstančia bendruomene ir nykstančia savimi. Šypteliu – juk graikiškas „Ne“ lietuviškai reiškia „Taip“, ir susirandu užrašuose savo studento, amžiną atilsį, eilėraštį:

LYSANDRAS PYTARAS **Žalioji linija**

Nematau Žaliosios linijos.
Labiau pasitikiu jutimais,
kai braukiu pirštu per nuotraukų rėmus
ir jaučiu kvėpavimą tų, kurie liko gyvi,
ir aimanų teatrą,
kaltę adresuojant prezidentams,
ir aštrų voko kraštą.

Kartais mūsų miesteliai būna ramūs,
tik vėliavos plevėsuoja kaip duoklė tylai,

parodau liežuvį
pro istorijos angą,
ir drėgnoje žemėje už kavinės lieka mano,
pasistiebusio, pėdsakai.
Žiūriu ir suvokiu, kad nematau Žaliosios linijos,
nematau jos.

Matau tik auksą
ir tėvynainių akis, juodesnes už anglį,
aštrų jų meilės kvapą
ir paslaptis, sukrovusias lizdus krūtinėse.
It romūs monolitai jie pasigręžę jūros pusėn
tyli
tarsi melstųsi.

2004

NOSTALGIJOMS...

Laiku verta užsirašyti tai, kas vyksta,
laiku verta užsirašyti tai, ką tenka išgyventi,
kad vėliau nostalgijos iš mūsų nesityčiotų,
kad galėtume joms atsakyti faktais.

KOSTAS MONTIS

Šiuolaikinio Kipro poeto Kosto Mončio eilutės apie nostalgiją paliečia esmę. Nostalgija – viena intymiausių žmogaus būsenų ir viena poetiškiausių jausenų. Išgyvendami nostalgiją ją susikuriame. Kartu su ja mumyse apsigyvena poetai ir melancholiški svajotojai – mūsų pačių modifikacijos. Nostalgija nelyginant sapnas aplanko net tuos, kurie niekados nekeičia vietos. Neteisinga manyti, kad nostalgija susijusi su vieta. Nostalgija yra atopinė. Taip, *nostos* reiškia troškimą sugrįžti tėvynėn (troškimą, ne sugrįžimą). *Algos* reiškia stipriausią kūnišką skausmą. Senovės graikai, dovanoję žodžiui *nostalgija* gyvybę, žinojo, kad troškimo be skausmo nebūna, kad stipriausią ir tauriausią skausmą gimdo neišpildomas, trukdomas troškimas. Homeras „trukdė" Odisėjui grįžti namo ištisus dešimtmečius. Galbūt antikos autorius norėjo pranešti, kad gyvenimo – odisėjiškos kelionės – įkarštyje vieninteliai žmogaus namai yra jo vidus... Tiesa, mes turime vietą, kur gimstame ir mirštame. Tai vieta, kurios nesirenkame. Nostalgijos jausmai gaubia nesirenkamą vietą – neišvengiamą duotybę, iš kurios neramieji veržiasi kaip iš nelaisvės. Tokia vieta nėra laisvė. Ji yra įpareigojanti nelaisvė ir magija. Ji keri ir paženklina mus prakeikimu. Todėl nesvarbu, ar traukiamės nuo neišvengiamos duotybės ar, atvirkščiai, paklūstame jai,

keliaujame ar išpažįstame statiką, – esame apsėsti nesirenkamos vietos dvasių. Nesirenkamos vietos prasmė mums nesuvokiama kaip ir Dievo esmė. Įpratome vadinti tai Tėvyne. Tėvynė yra ne vieta, o pirmapradis užkeikimas. Gimstame pasmerkti mažiems bei dideliems praradimams bei išdavystėms, be kurių, manome, nebūna laisvės. Nostalgija yra atgaila už tai, ką paskubėjome prarasti, už tai, ko nespėjome atrasti. Tėvynė nuolat prarandama ir niekad neatrandama. Tėvynė prarandama nebūtinai pasitraukus iš jos. Ji prarandama, nes gyvename. Gyvendami galvojame ne apie vietą, o apie laiką. Sakoma, jog „žmonės prisiriša prie vietos". Nieko panašaus. Jei žmogų iš viso įmanoma „pririšti", tai prie jo paties aistrų. Prie vietų prisitaikome ir esame priversti pamilti jas kaip savo esybės dalį. Apaugame įpročiais, santykių voratinkliais, sezoniniais užsiėmimais, mėgstamais stiliais, su kuriais sunku skirtis kaip su „užgyventa" nuosavybe. Nepaisant to, mes nuolat ginčijamės su vieta, neigiame vietą, nepasiduodame jai. Neretai ignoruojame vietos dinamiką arba tapatiname ją su savo ritmais. Nemėgstame naujų vietos detalių, kurios prašyte prašosi pastebimos ir trikdo. Nematome želmens, įsikabinusio į kiemą. Kai laikas gležną stiebą paverčia taką užstojančiu kamienu, sekundei stabtelime: „Kur aš buvau?". Klausimas „Kur?" šiuo atveju nurodo ne vietą, o baimę prieš laiką. Akimirkai stengiamės atkurti atskirus praeities fragmentus ir būsenas, iš kurių klijuojame trapius, laikinus koliažus. Atsiveria nostalgija tam, kas pražiūrėta... Nostalgija, kaip ir atgaila, man regis, nesisieja su atminties dienoraščiais ir labiausiai primena ilgesį formos, kurios kontūrai išsikreipė nuo turinio masės. Mes ilgimės ne

vietų, o savo kitoniškumo, būsenų gaivumo ir amžinybės, kurios nebūna. Mes nuolat ilgimės intymumo ir poros. Išaugusi iš *algos* šaknies nostalgija yra kūniška. Kūnas natūraliai geidžia panašios rūšies artumo. Vieta nostalgijai svarbi tik tiek, kiek kūnas jaučia vietos „namiškumą". Kūnas ištikimesnis ir ne toks įnoringas kaip siela – jis žino, ko reikia. Siela mokosi nostalgijos iš kūno, nes ji amžina ir nesupranta akimirkos vienkartiškumo. Aršiose derybose tarp kūno ir sielos nostalgijos niekada nebūna taikios. Jos apninka staiga, jos staiga ir pasitraukia – visados klaidina, nelyginant žaltvykslės...

Kas jos – žaltvykslės – aš taip ir nesužinojau, nors gimiau ir augau miestelyje tarp vidurio Lietuvos pelkynų. Į pelkes su tėvu eiti bijodavau, tad apsistodavau „salose" ir studijuodavau jų nuobodulį. Tuomet nenutuokiau, kad tai gali tapti gyvenimo „užsiėmimu" ir neišvengiamybe kitose geografijose. Po daugel metų mano atminties išklotinėje pelkėtas Lietuvos peizažas atrodo toks pat nebylus, nuogas ir apmiręs kaip Viduržemio salų uolos, kur esu šiandien. Jei tolimos skirtybės sukelia panašius pojūčius, vadinasi, pasaulyje yra daugiau gimininingumo nei priešiškumo. Taigi estetine prasme toli „nenuvažiavau" – tik iš vienos peizažo melancholijos į kitą. Liūdesio manyje padvigubėjo – kaip ir namų jausmo. Nostalgiją pralaimėjau galingam atstumui tarp dviejų tėvynių – Kipro ir Lietuvos. Tačiau nuo nostalgijos niekas nepabėga. Be jos nebūtų manęs. Dabar jaučiu poetinę nostalgiją: nostalgiją nostalgijai.

Tėviškės vaizdai prašosi į sapnus pirmus penkerius metus: sapnuose lietuviškai sninga ir lyja. Vėliau „orą" išstumia kultūrinių santykių ir skirtumų „siurrealizmas". (Ne veltui

diplomato tarnyba trunka tik ketverius metus. Po to žmogus tampa „vietinis“ ir mieliau „atstovauja“ naujai vietai.) Dienos „sapnai“ apie tėviškę, kaip nebūtų keista, dažniausiai susiję su ankstyva vaikyste. Manyje nuolatos gyvas vienas pasikartojantis fragmentas: kelionės su mama šiltais, migdančiais autobusais. Žinau, kad mama buvo mokytoja, tik dabar nei ji pati nepasakytų – kokio dalyko. Tuometinė santvarka, žadėjusi „visų gyventojų užimtumą“, daugeliui atsiliepdavo priešinga tikrove. Darbo mieste nebuvo, tad važinėjome su mama po kaimus ir mokėme vaikus visko – pradedant užsienio kalba, baigiant biologija ir geografija. Autobusai, pamokos, apgailėtini kaimų vaikai suskirdusiomis rankomis ir – jaunas, skaidrus mamos balsas... Jį mokiniai mėgdavo labiau už pamokų turinį. Mėgau ir aš. Pasirodo, giliausius įspaudus atmintyje palieka ne stiprūs, kvapą gniaužiantys išgyvenimai, o monotoniški, pasikartojantys vaizdiniai ir garsai, kuriuos nejučiomis sugeriame kaip tylūs stebėtojai.

Dažnai galvoju, kad esama kelių, o gal net daugybės nostalgijos atmainų. Štai nuo vaikystės jaučiu nostalgiją megapolio triukšmui, nors niekados jame negyvenau. Megapolyje gyventi nemokėčiau, nors, kaip rašė ironiškasis Konstantinas Kavafis, „Megapolis man labai tiktų“. Manau, kad visose nostalgijos atmainose rasime nemažai fantazijos ir pamišimo, beje, – ne vien asmeninio, bet ir kolektyvinio, tokio, kurį paveldime iš savo tautos istorijos bei tikrovės atspalvių. Skaitydama ir versdama šiuolaikinių Kipro poetų rinktines, susidūriau su pavyzdžiu literatūroje, liudijančiu, kad įvairios tautos išgyvena ir supranta nostalgiją skirtingai.

Pastebėjau, kad nostalgija nebūtinai siejasi su tiesa „turėta ir negrįžtamai prarasta“, bet ir su kažkuo panašiu į „niekad neturėta ir neįmanoma“... Kipro poetų kūrybą persmelkia ilgesys kalbos tėvynei. Graikijai ir Turkijai. Abi „tėvynės“ nėra nei prarastos, nei geografiškai nutolusios nuo Kipro salos. Ir vis dėlto... Nostalgija poezijoje niekuo nesiskiria nuo nostalgijos žmoguje: ji neduoda ramybės, palieka randus, kankina, neleidžia apie save pamiršti. Tarsi Nematomasis. Kipriečiai tai vadina Motinos-Tėvynės idėja. Motina-Tėvynė – ne tiek politinė orientacija, kiek literatūrinė kalba, kurią dialekto saugotojai-salai sunku įvaldyti. Dialektas yra itin spalvinga kalbinė erdvė, tačiau dažniausiai ji stokoja savo rašto ir šiuo poetams nepadeda. Salos poetai rašo ne gimtuoju dialektu, o šiuolaikine graikų ir turkų kalba. Literatūra pasirinko juos nostalgiškų egzilų vaidmeniui, ir Kipro poeziją teisėtai galima pavadinti graikiškos ir turkiškos literatūros „sala“. Nostalgija saloje turi vieną skiriamąjį bruožą – trauką neįmanomam. Kontinentui. Matyt, todėl atradau tomus šiuolaikinės Kipro poezijos, persmelktos Tėvynės idėjomis, ir pasigedau meilės lyrikos. Pasigręžusi žemyno kryptimi, Kipro poezija gyvena nuolatinėje įtampoje ir nepasitikėjime savimi, ir tai perša mintį, kad meilės tema ribinio išlikimo sąlygomis būna lygiai tiek neaktuali, kiek ir galėtų būti aktuali.

Kartais galvoju, kodėl Kipras netapo antrąja „sala-Aleksandrija“, dovanojusia pasauliui Kavafį. Ar dėl to, kad jos peizažas pernelyg statiškas ir tuščias, ar kad sekmadieniniai bizantiškų giesmių chorai paprastiems saliečiams atstoja poeziją, o šeimos kultai – meilės sonetus? Ar salos nostalgija

žemyno poetinei formai yra pernelyg negailestinga ir įpareigojanti kaip kultas? Išsiverčiu vieną iškilaus Kipro poeto Kosto Menčio, kurio eilės atspindi salos poezijoje ir tikrovėje vyraujančias nuotaikas, eilėraštį.

KOSTAS MONTIS **Nikosijos autobusas**

Vakaro septintos maršrutas
perkelia mus po dienos darbų
namo,
kur laukia žmonos – begalinės ruošos kankinės
ir įkyrus vaikų triukšmas.
Nežmoniškai pavargę
grimztame į krėslą it sunkūs nešuliai
ir prieblandoje
bandome iš lėto, grubiai, be širdies kalbėtis.
Tikriausiai pameni –
mes susitikome autobuse,
ir iki šiol jis liko mus siejanti grandis.
Ryšys užsimezga įsėdus,
išlipus ryšio nebelieka.
Sakysi, koks ryšys yra trys žodžiai
„kaip šiandien sekėsi?“,
„ankstyvi karščiai šiemet“.
Ir vis dėlto ryšys yra.
Tačiau pajusime tai tik tada,
kai keletą vakarų iš eilės
autobuse nebesutiksime vienas kito.
Mano stotelė – stokitės. Labos nakties.
Man laikas išlipti.

2004

PIRMOSIOS KLASĖS KELEIVĖ

Ironiška, tačiau niekur anksčiau mintys apie būtį ir likimą, salas ir žemynus nepersmelkdavo manęs taip esmingai kaip pastarąjį pusmetį „Baltijos“ traukinyje. Baltijos pajūris... Kiekvieną savaitę važinėju iš pajūrio į Lietuvos gilumą dirbti. Pajūris–Lietuvos giluma, Lietuvos giluma–pajūris. Jūra paleidžia ir vėl prisitraukia, išmeta ir vėl pasiima. Neminėčiau tos traukos, jei vakardieną (kaip įpratome vadinti artimiausią praeitį) nebūčiau važinėjusi iš Kipro salos centro prie Viduržemio krantų. Judėjimo į pajūrį ir iš pajūrio prasmė visose geografijose panaši, bet jūros pojūtis saloje ir žemyne skiriasi. Jūra ir sala yra vienis; vandens apsuptis teikia salai rimties, nekaltumo ir tauraus vienišumo. Iš žemyno jūra suvokiama ne kaip vientisas, su žeme suaugęs kūnas, bet kaip savita mikroerdvė; užsimiršimo nuo kasdienybės vieta; pradžios ir pabaigos riba; sausą krantą drėkinantis šaltinis. Manyje visam apsigyveno salietės pojūčiai, todėl, riedėdama traukiniu per gimtąjį žemyną – nuo pajūrio ir atgal į pajūrį – tapatinuosi ne su traukinio ritmu, ką daro patyrę keliautojai, bet su savo minties šuoliais – iš salos į žemyną, iš pakraščio į gilumą, nuo aiškios „antraštės“ į klampų „turinį“. Keliones dažnai išgyvename ne kaip tikslą, o kaip pojūčių srautą, kylantį iš savistabos ir kelio monotonijos. Pažįstami kelionių iš vietos į vietą

akstinai – profesiniai ieškojimai, bendravimo įvairovė, miestų ir landšaftų magija – bei išvykimo–atvykimo laikas tokio (vadinsiu egzistencinio) judėjimo kontekste tampa nebesvarbūs. Kelionių akstinai yra tik antraštės, dažnai nieko bendra neturinčios su vidiniu keliautojos turiniu. Bandydama įsiklausyti į šį turinį, iš „klajoklės" neretai atvirstu į įsitempusią ir mąslią kelionės pradžiamokslę, kuri atidžiai seka, ar ne jai sakomas šaižus palydovės „Jums laikas".

Nebegaliu paprastai ir lengvai, be slėgio smilkiniuose keliauti po gimtas vietas, svajoti, žioplinėti, skaityti, megzti (kaip kadais darydavo merginos traukiniuose), grimzti į prisiminimus, žiaumoti gumą. Ir nenuostabu, raminu save, juk tiek metų nevažinėjau traukiniu. Paradoksalu, kad nebūdama Tėvynėje ir atvykdama tik trumpai viešnagei jausdavausi kur kas „lengvesnė" ir labiau „vietinė" nei esu dabar – įsidarbinusi Lietuvoje specialistė. Tiesa (tai svarbu), Lietuvoje po ilgos pertraukos esu tik pusmetį. Tebesu persmelkta pirmųjų įspūdžių aštrumo ir miglotos savivokos. Nedrįstu tvirtai teigti „aš *čia* gyvenu", „man *čia* patinka", „šito *čia* nesuprantu", „žmonės dabar *čia* atrodo tokie ar anokie" ir t. t. Mokykloje per lietuvių kalbos pamokas mus mokė vengti „negražaus ir skurdaus" žodžio *čia*. Dabar man tai reikštų vengti esmės. Buvimo čia ir dabar ilgus metus labiausiai trūko, o atsidūrus čia dabar sunku įvardyti, ko *iš tikrųjų* trūko, ko ilgėjausi, ar iš viso ilgėjausi. Pasirodo, emigracija gamina priešnuodį ilgesio emocijoms. Manau, kad labiausiai ilgimės dabarties. Štai *čia ir dabar* išgyvenamas lietuviškas oras leidžia pajusti, kaip stipriai jo ilgėjosi mano oda. Odos paviršiumi praslydo seniai „neliestas", spalvingas

ir švelnus šiųmetinis ruduo. Stojo pilkšva ir permaininga žiema. Lietuviškų spalvų paletė po ilgos pertraukos atrodo akinamai ryški. Aš nepamenu tokių spalvų. Ta – atsimenanti – buvau kita *Aš*, kuri prisiminimuose atkurdavo dar kitą ankstyvos jaunystės *Aš*. Ragana patirtis moko, kad negalima pasitikėti atmenamu: nei suvisam praėjusios epochos paveikslais, nei jaunystės praregėjimais, nei apskritai savo istorija. Bet kuri istorija yra nuolat perkuriamas koliažas. Ištisus penkiolika brandaus gyvenimo metų svetur man atrodė (sakyčiau, vaidenosi), jog Tėvynė ir jos metų laikai, skoniai ir kvapai, garsai ir spalvos yra mano viduje, ir niekas negali jų pajudinti ar pakeisti. Maniau, jog nepakeliamą ilgesio kuprą sulipdo konkrečių *gimtųjų elementų* stygius, o pasirodo, man turbūt stigo dabarties jausmo, mokėjimo pilnavertiškai būti ten, kur esu. Gerai pagalvojus, mes visi labiausiai ilgimės nesulaikomos dabarties, nors ji ir tarnauja godžiai praeities šmėklai. Jausmas, kad praeitis laiko mus pasiglemžusi, mums gerai pažįstamas. Galbūt dėl to viskas, net spalvos, gimtajame krašte man dabar yra akį rėžiantis atradimas. Pro traukinio langą žiūriu į magiškai skriejantį ir tuo pat metu sustingusį Žemaitijos peizažą, kurį mano akies tinklainė gerokai primiršo ir todėl godžiai sugeria ir stebisi. Kas yra prisiminimas? Atpažinimas širdies virptelėjimu. Atpažinę grožį virptelime, neatpažinę patiriame gėrėjimosi malonumą. Jaučiu, kad gimtinės grožį išgyvenu ne kaip mielą prisiminimą, o kaip naują ir gerokai trikdančią patirtį. Manau, emigracija yra apgaulinga tamsa, iš kurios pavojinga išlįsti nelyginant Platono „olos alegorijoje“. Oloje šešėlis ilgainiui virsta vieninteliu įmanomu vaizdiniu,

o akinantis šviesos pasaulis pareikalauja naujo pažinimo ir esmingai naujos žiūros. Dėl to pirmieji mėnesiai „naujoje“ Tėvynėje yra labiausiai sukrečiantys ir akinantys. Sukrečia, kad grįžusi į gimtą aplinką paneigiu savo, kaip emigrantės, esmę. Stebuklingos lazdelės, kuri vienu ypu vėl paverstų mane „vietine“, nėra. Yra tik grįžimo faktas. Ką jis reiškia, suprantu tik *čia ir dabar* kaktomuša susidūrusi su „klasikine“ emigrantės drama ir galvosena, kurios taip pasitikinčiai kračiausi. Emigrantais reikėtų vadinti ne tuos, kurie išvyksta gyventi į kitą šalį, o tuos, kurie praleidę svetur dešimtmečio epochą sumano grįžti. Grįžęs emigrantas, nežiūrint jos/jo kultūriškai turtingos patirties ir kitoniškumo, savo gimtojoje aplinkoje atrodo nepritapėlis, o neretai tiesiog infantilas. Labiausiai mane liūdina Tėvynės, kaip nostalgijos objekto, netektis ir sykiu atsirandantis suvokimas, kad nostalgijos iš viso nėra. Nostalgija – įsikalbėta liga, teigė Homeras, tyčia ilgindamas Odisėjo kelią namo. Sengraikiai visados siejo nostalgiją ne su grįžimu į Tėvynę, o su skausmu dėl jos netekties. Emigranto skausmas dėl Tėvynės persmelktas svaigia romantika ir nieko keisto tokiose jausenose nėra. Tačiau ką bendra tai turi su gimtinės tikrove? Mažiau negu nieko. Žinoma, taip neatrodo, kol esi *ne čia*, o atsidūrus *čia* visa, kas atrodė prasminga, tampa grėsminga. *Grįžusio* emigranto gyvenimas virsta Atlantida. Tiesa, tokių „atlantidų“ šiuolaikinėje epochoje gausu ir jos liudija ne vien apie prarastą žemę, bet ir apie dingusį laiką. Migruojantis žmogus šiandien yra taisyklė, o ne išimtis. Man dingteli, kad gal tikrai nebėra nei nostalgijos jausmų, nei emigracijos stebuklų, nei sunkiai prieinamų vietų ar

nesusigrąžinamų tėvynių, o yra tik dingęs laikas? Tik gyvenimo gausmas, kuris vienaip ar kitaip visados pilnas „atlantidų“? „Visureigių“ migrantų rūšis, be vargo įveikianti likimo ir nostalgijos duobes, vadovaujasi vieninteliu moto – „man visur gerai“. Kartais pagaunu ir save žaidžiant su panašaus pobūdžio savitaiga. Tada apsėda melancholija, nes suvokiu, jog drungnas, radikalesnį dialogą nutildantis „I am OK“ peršasi iš baimės pasiklysti. Klystkelio baimė verčia tenkintis tik regimais gyvenimo paviršiais, tik tuo, ką galime įvardyti skurdžiu globalistiniu „ok'ei“. „Atlantidų“, emigracijos mitų ir atspalvių esti tiek, kiek migruojančių žmonių. Mano „mite“ pasakojama apie sunkų grįžimo ...Tėvynėn kelią ir bandymą įžvelgti prasmę grįžtamajame judėjime. Tačiau ką aš atrandu grįžusi? Kūno ir valios kovą prieš savo inerciją. Baisiausia, kad ir kur būtumei – Tėvynėje ar svetur, – visados kurį laiką lieki ten, iš kur išvykai. Todėl nedviprasmiškai bandau perspėti save, kad „niekad nesijaučiau didesnė salietė nei *čia ir dabar*, važinėdama Lietuvos traukiniais“. Sąmoningai vengiu žodžių „grįžau“, „įsikūriau“, nes jie neįvardija ir turbūt niekados neįvardys slaptosios mano buvimo gimtinėje priežasties, kurios pati nežinau.

Tuos, kurie kartą *palikę* moka *negrįžti*, derėtų vadinti išminčiais. Tikro klajūno esmė yra niekur niekad negrįžti, o jo išlikimo sąlyga – laikinumo santykis su vieta. Vis dėlto nevadinčiau savęs „klajojančia pasauliete“, nes mano judėjimas turi ribas. Jos driekiasi tarp dviejų priešingų ir netikėtai simetriškų polių – Viduržemio rytų ir Baltijos rytų. Mano gyvenimo laikysena tapo naivi „donkichotiška“ priešpriešа abiems poliams. Donkichotiška, nes ji yra persmelkta

bejėgiškos romantikos ir siekio pa(si)keisti. Pasikeisti tam, kad manęs būtų *daugiau*. Ne viena, o dvi. Tam, kad galėčiau būti dviejose vietose iš karto. „Tiesk tiltus“, – šypsosi bičiulė Chrisulė, išlydėdama mane iš salos. Tačiau tilto tiesimas yra praktika, o praktika reikalauja politikos. Aš – juokiuosi – pati esu praktika, politika ir nepatikimas tiltas be trečio, atraminio, taško. Trečiasis taškas yra nebent paties tilto centras... Įtariu ir žinau, kad migruojančiam žmogui pražūtinga užsisklęsti tarp dviejų vietų ir matyti tik viena kitą užgožiančias jų išklotines – nebe skirtumus, o absurdiškus panašumus. „Baltijos“ traukinio kupė, klausydama kapoto ir įkyriai garsaus žemaičių klegesio, mobiliojo ryšio signalų ir alaus skardinių maigymo, pamokslaujančių senukų ir mergiškų apkalbų, vaikų kaprizų ir pigaus muzikinio popso, jaučiuosi kaip graikiškoje tavernoje. Ko gero, visas pasaulis yra graikų taverna su kasdien vienu ir tuo pačiu valgiaraščiu, kuris išalkus atrodo vis kitoks. Judėjimo prasmė – ne atrasti savo vietą tavernoje, o užleisti ją kitam. Judėjimas mėgsta ir kuria tuštumą. Už kelis papildomus litus „apleidžiu taverną“ ir nusiperku pirmos klasės vagono tuštumą ir tylą.

2004

ATSAINUMAS

Atsainumas gimsta sandūroje su paradoksais. Pastaruosius dažniausiai siejame su talpia tikrovės samprata, kuri juos tarsi-išteisina be tiesioginio mūsų dalyvavimo. Suklumpame tik ties tais paradoksais, kurie paliečia žmogiškumo esmę. Žmogiškumas yra viena labiausiai trikdančių bendrybių. Su šiuo reiškiniu išmokome sieti ne tik dorą, gėrį ir tiesą. Žinia, jog nusikaltime, išdavystėje ir bailume žmogiškumo esama ne mažiau nei žygdarbyje, ištikimybėje ar drąsoje. Įsitikinome, jog žmogaus genijus geba sukurti ne tik grožio, bet ir siaubo pasaulius, o žmogaus motina būna ne vien laiminančio šventumo, bet ir nuolatinės prievartos įsikūnijimas... ir taip toliau. Man atrodo, jog būtent motinystės ir žmogiškumo derinys, visais laikais pasižymėjęs dramatiškumu, mūsų laike susiduria su naujomis ir netikėtomis įtampomis. Tokį jį daro žaibo greičiu besikeičiantis žmogaus santykis su vieta ir „postmodernioji motinystė". Ar tokia motinystė turi skiriamuosius bruožus? Jei ne, tai kuo iš viso grindžiama postmoderniosios filosofijos atmaina? Jei taip, tada motinystė turėtų atliepti tokius „postmodernybės" ypatumus kaip laikinumas, ironija, lankstumas, įvairiapusiškumas, neaiškumas, blaškymasis... Panašų klausimą keliu ir sau bei savo aplinkai, nes motinystės, motinos kalbos ir Tėvynės tema kaip niekad grėsmingai pakibo virš manęs it gerai išgaląstas kalavijas ant dylančios laiko virvės.

Turiu omenyje, jog sulig kiekviena diena lieka vis mažiau laiko tapti geresne motina, bylinėtis su gimtosios kalbos tikrove per tūkstančio mylių atstumą, grįžti į Tėvynę be pažeminimo ar pralaimėjimo jausmo. Dar nesuprantu kodėl, tačiau grįžtamasis judėjimas bet kuria iš šių krypčių – motinystė, gimtoji kalba, Tėvynė – labai apsunkina sielą. Gal tai geriausia pamoka, kad reikia išmokti taikytis su tuo, kas skirta, atsisakyti to, kas neskirta, ir niekad niekur negrįžti. Tačiau tai reikštų atstumti naujos pastangos galimybę. Naują pastangą dažnai ženklina grįžimas į pradžią – grįžtu ir pradedu iš naujo. Jis pareikalauja atsakomybės ir visiško atsidavimo, kitaip – nežada sėkmės. Kaip meilėje. Dažnai galvoju, kad be meilės iš viso nebūna naujos pastangos ir grįžimo. Tad kodėl tai taip sunkina sielą? Gal meilė visados apsunkina? Juk ji, kaip nauja pradžia, užbraukia seną istoriją. Užbraukdama asmeninę istoriją, ji užbraukia ir žmogų. Jei visos meilės tokios (o gal ne?), tuomet suprantu, kodėl brandus ir patyręs žmogus kartais traukiasi nuo naujos pastangos, grįžimo, meilės. Tai menkina ir naikina jo istoriją. Suvokdama visa tai, „aš" renkasi menką išeitį – kalaviją virš galvos ant sparčiai dylančios laiko virvės. Tad kuo daugiau mums metų, tuo sunkiau mums atsiliepia meilė, o atsitraukimas nuo jos visam atima grįžimo ir naujos pradžios galimybę. Neretai mane stebina, kad grįžimo neįmanomybė būna tokia aiški santykyje su žmogumi ir tokia paini bei apgaulinga (todėl nuolat gundanti) – jausmuose vietai. Taip, „jausmuose", nes su vieta mes juk kalbamės vidumi? Tiek kartų išbandžiau save ir patikėjau, jog vieta keičiasi sparčiau nei žmogus. Vieta pamiršta žmogų greičiau nei žmogus ją.

Galbūt baimėje būti užmirštai ir ištrintai iš man brangios vietos slypi mano aistra „nepalikti jos ramybėje", niekados jos neišsižadėti ir saugoti savyje vis naujus santykio su ja atspalvius? Sakydama „vieta", kalbu apie savo gyvenimo vietas. Klajūnai, bastūnai, perėjūnai, užkariautojai... Visi turi savo vietą/vietas, su kuriomis kalbasi vidumi. Rusai įvairiausiais būdais „tebesikalba" su Baltija, britai – su Viduržemiu, prancūzai – su Afrika, lietuviai – su Ukraina, emigrantai – su savo tėvynėmis, diplomatai – su tarnystės vietomis... Žmogus vietai išdyla, o vieta žmogui – ne. Turbūt dėl šios priežasties mes neleidžiame kitiems užbraukti nė menkiausio mums priklausančio pėdsako kurioje nors pasaulio dykvietėje ir šventai tikime, jog nieko brangesnio ir tikresnio už asmeninę (kartais asmens sąvoką išplečiame iki kartos) istoriją nėra. Žmogaus santykis su vieta primena jo santykį su motina. Tai – priklausomybės santykis su daugybe intymaus pašnekesio atspalvių: jis gali būti guodžiantis, kandus, priešiškas, gailestingas, būtinas, neįmanomas, bet neišvengiamas.

Tai turbūt mano profesinis prielankumas filosofijai neleidžia kalbėti be „įžangų". Ir ne tik. Neleidžia taikytis su tikrove, nekeliant klausimų. Mano klausimai paprastesni už įžangą: kodėl negaliu būti ten, kur norėčiau būti, kodėl mano motinystės istorijoje tiek daug blaškymosi, sukeliančio atsainumą, pagaliau ar atsainumas nėra šiuolaikinė liga, kuria susergama nuo judėjimo po įvairias vietas? Štai, praleidusi pusmetį Lietuvoje, po Kalėdų išvykau į Kiprą. Sala kaip niekad pasirodė itin nejauki, purvina, subliuškusi kaip nevalyva senė. Į namus, kuriuose gyvenau aš su dukromis, per pusmetį spėjo įsikraustyti šaltis ir įkyri salos drėgmė.

Prireikė mėnesio jiems iškraustyti. Su liūdna nuostaba stebiu, kaip greitai vietoje, iš kurios išvyksti, daiktuose, kuriuos palieki, palubės voratinkliuose, išdžiūvusio pakelės citruso šakose, net dulkino automobilio variklyje apsigyvena atsainumas. Sulig daiktų atsainumu jis smelkiasi ir į mane kaip tam tikra nemeilės atmaina. Atsainumas manyje turbūt reiškia nenorą taikytis su kalte prieš vietą, kur nemoku gyventi. Tokių vietų mano gyvenime yra ne viena. Kai kurie žmonės dėl paveldėtos iš paukščių – klajoklinės – prigimties turi ne vieną gyvenimo vietą. Tačiau mano, kaip moters-motinos, santykį su vieta sunku įvardyti kaip „paukštišką". Tas santykis priklauso nuo vidinės moters-motinos žiūros, kurią sunku išreikšti žodžiais. Kai sumaniau ilgam išvykti iš salos, išgyvenau jokiomis vidinėmis galiomis nesuvaldomą gedulą. Širdyje grojo gedulo maršai, tuo tarpu Kipras it klastingas meilužis išdarinėjo su manimi ką norėjo: kerėjo visais įmanomais gundymais bei pažadais. Net įprasti, kadais monotoniški ir neįdomūs, reiškiniai – nuolat saulėtas rytas, graikiškos cerkvės varpas, giesmė mečetėje – virto magiškais. Dvokianti lęšių košė, kapotas, „žemaitiškai graikiškas" Kipro dialektas staiga atvirto į mielą būtinybę, be kurios, vaidenosi, išdžiūsiu kaip krūmas be vandens. Vieta tarsi sumani burtininkė pažėrė prieš mane šimtus naujų prasmių, kad susirgčiau gedulu ir virsčiau iliuzijų kankine. Sala primygtinai reikalavo iš manęs dėmesio. Iš manęs, ne iš kito. Atrodė, kad aš vienintelė tegaliu ją pajusti, išgirsti ir padėti. Niekas kitas. Mano susitapatinimas su „gelbėtojos" vaidmeniu atrodė liguistas, tačiau neišvengiamas. Supratau, jog ryšys su vieta yra kur kas sudėtingesnis nei atrodo.

Sala yra susijusi su mano motinyste ir ilgainiui pati tapo motina, kuri veikiau pražudys nei paleis.

Kuo labiau sala šliejosi prie manęs, tuo stipriau jaučiau poreikį trauktis. Tiesiog gyvybiškai reikėjo kitos vietos, ir ne šiaip kitos, o istoriškai svarbesnės už salą. Reikėjo Lietuvos, kur kalbama mano širdies kalba. Lietuva seniai tapo šalimi, kuri mane traukia ir atstumia, laukia ir nerauda, kai išvykstu, apdovanoja ir įskaudina. Šalimi, kuri mėgsta atstumą, kuriai, įtariu, manęs reikia mažiau nei man Jos. Tik tiek supratau iš savo daugiametės grįžimo dramos, kaskart pasibaigiančios asmeniniu pralaimėjimu. „Tavo požiūris į Lietuvą yra tipiškai romantiškas“, – vienas po kito mįslingai numykia mano bičiuliai. Išties buvo laikmetis, kai tapatinausi su egzilų romantizmu ir bandžiau atrasti tam tikrą dėsningumą emigrantų santykyje su tėvynėmis. Maceina, Kristeva, Gombrowiczius... Nepadėjo. Genialūs autoriai turėjo vieną „silpnybę“, kurią pavadinčiau taurumu: jie apie santykį su savo istorine tėvyne nerašė beveik nieko. Ir vėl peršasi banali išvada: reikia keisti judėjimo sampratą ir, kol nevėlu, susikurti savo gyvenimo erdvę, negalvojant apie vietą. Tačiau ar ne tai liudija manyje plintantis atsainumas vietai ir jos prasmėms? O gal, atvirkščiai, jis perspėja, kad vėlu, kad laiko maža, kad vienintelis mano vaidmuo – išlikti motina, įkūnijančia postmoderniojo laikmečio prieštaras? Nors ir bandau ironizuoti *post*..., kaip epochos filosofiją, bet jaučiu, kad tai – silpnumo taktika. Mano gyvenimas išties įsileido daug laikinumo, neaiškumo, blaškymosi. Gyvenu atkarpomis – viena vieta, kita vieta. Mane apimantis atsainumas vietai ir sykiu – motinystei ėmė panėšėti į ne itin

malonius postmodernaus žmogaus gyvenimo paradoksus... Postmodernaus žmogaus jautrumas turbūt yra jautrumas aukštyn kojomis, jį ir vadinu atsainumu. Jis nėra sumeluotas, jis tikras, tik kažkodėl atrodo mechaniškas: aš, prisiekęs postmodernistas, nuoširdžiai pravirksiu priešais monitorių, iš kurio žvelgia vienplaukė, angeliško grožio nekaltybė su užšalusia ant skruosto ašara, ir tuo pat metu nevažiuosiu į savo tėvo laidotuves. Iš dviejų mirusių, statiškų vaizdų renkuosi tobulą technologijos akibrokštą, ir mano ašaros, kurių niekas nemato, tikros. Siųsiu jautrius elektroninius laiškus išrinktajai ir liūdėdamas, kad jos nėra šalia, mylėsiuosi su kitomis, juk mano kūnas gyvena fragmentišką gyvenimą. Nežmogiškumo ir žmogiškumo sandūroje gimsta atsainumas. Atsainumas yra ne liga, o jautrumas kvadratu, gynybinė išlikimo kaukė, kai pasaulis kartu su vietomis, motinystės jausmais ir santykiais keičiasi nežmoniškai greitai. Taip greitai, kad iš greičio sustingsta vietoje ir virsta statišku, tobulu monitoriaus vaizdu... Mes sunkiai atsisakome ilgaamžės ir įprastos binarinės žiūros – gera, bloga, žmogiška, nežmogiška, vyriška, moteriška – bet pamažu atsisakome ir įsileidžiame kitus antonimų atspalvius. Net žmonijos gyvavimo tvirtovė – motinystė – griauna kadais nepraeinamas sienas tarp motinos meilės ir neišvengiamos būtinybės „prasikalsti" prieš savo vaikus būnant toli nuo jų.

Mylėti žmogų ar vaiką nepakanka, jei pats nori būti mylimas. Tam reikia mylėti ir save. Kartu tai yra ir asmeninė užduotis, kuri, jei neišpildyta, užleidžia vietą atsainumui. Aš nemėgau savęs Lietuvoje. Mano „neišpildyta užduotis" sugrąžino mane į salą. Netikėdama, kad saloje per pusmetį

kas nors pasikeitė, vis dėlto ieškojau teigiamo pokyčio ir naujų gyvybės ženklų. Netrukus pasirodė, kad be manęs gyvenimas kuo puikiausiai tęsiasi, ir man tapo ramiau: mano „gelbėtojos“ vaidmuo buvo išsigalvotas. Sala išgyvena ir be manęs. Buvau pakviesta į porą ne paskutinės reikšmės renginių Kipro gyvenime – pagrindinio dienraščio *Laisvės mylėtojas*, kuriam kartais rašydavau, penkiasdešimtmetį ir buvusio kolegos, profesoriaus, skandalingos knygos *Pilvo šokio tradicija Graikijoje: prielankumas ir baimė* pristatymą. *Laisvės mylėtojo* savininkas, salos turčius, nepagailėjo pastangų dosniai, sočiai ir kultūringai (be oligarchinių užmojų) puotai surengti. Šventė apsiėjo be oficialių apeigų ir asmenų. Į ją buvo pakviesti tik dienraščio darbuotojai, bendradarbių pulkas, ir, žinoma, ištikimiausi skaitytojai. Vakarą vedė pats šeimininkas, mėgavosi savo pokštais, porino dienraščio ir savo šeimos, iš kurios paveldėjo verslą, istorijas, atliko graikiškų šokių solo partijas rankomis aukštyn ir žemyn, dalino atminimo dovanas dienraščio veteranams, išdirbusiems po dvidešimtmetį (tokių atsirado daugiau nei pusė darbuotojų) ir pirmosioms dienraščio moterims-žurnalistėms (kurių prieš dešimtmetį dienraštyje nebuvo nė vienos). Nuobodžiavau (kaip būna masiniuose graikų sambūriuose), kramsnojau salotas, gurkšnojau vyną ir tyliai galvojau: ar ne ironiška, kad aš vėl čia? Kipro dienraštis, salos istorija... Kodėl aš ne Lietuvos dienraščio pobūvyje? Ką bendro turiu su užstalės kaimynais?.. Tik muzikinį foną... Visa atrodė truputį juokinga ir graudu. Prisiminiau ir neseniai vykusį minėtos knygos pristatymą – triukšmingą spektaklį Nikosijos senamiesčio kino klube.

Nedidukė salė plyšo nuo publikos, didžiąja dalimi – moterų. Autorius, išraiškingai gestikuliuodamas, samprotavo apie graikiškumą, kildino graikus iš arabų, it šluotražiu braukė per neva juokingas ir dirbtinas „smėlio“ sienas tarp graikų ir turkų, vyrų ir moterų, šokio tradicijų, lyčių ir kultūrų. Vakarą vainikavo autoriaus atliekamas pilvo šokis, į kurį spiegdamos įsiliejo ekstazės apimtos graikės. Knygos buvo akimirksniu išpirktos, sienos „sugriautos“, ir visi laimingi.

Galvojau apie tai, kad dienraščio jubiliejų ir knygos pristatymą sieja du neesminiai, bet įdomūs panašumai. Abiejų įvykių „žvaigždės“ buvo mano vienmečiai gėjai. Dienraščio savininkas pelningą verslą (bet ne seksualinę orientaciją) paveldėjo iš tėvo, o profesorius už kadais tėvo parduotą fermą įgijo puikų Vakarų išsilavinimą, leidžiantį jam artikuliuoti save kaip nori. Abu kilo iš tradicinės aplinkos, tačiau dėl „netradicinės“ prigimties ir neabejotino atsainumo savo aplinkos tradicijai jiems pavyko kai ką savo aplinkoje pakeisti. Antai vienas, pirmasis saloje pakvietęs į savo dienraštį dirbti moteris, kartu atvėrė joms duris ir į šalies žurnalistiką, kitas pasitelkęs kultūrinius kodus siūlo graikams galvoti atviriau, būti imlesniems nei jų artimiausi kaimynai turkai, būti pavyzdžiu kaimynui... Galvojau, kiek daug mūsų laikais galima padaryti savo kitoniškumo ir drąsos dėka. Milijonieriaus ir profesoriaus „lytinis kitoniškumas“ padėjo jų konkrečiai praktikai. Ar salai padėjo mano kultūrinis kitoniškumas? Ką, išskyrus vaikus, dovanojau Kipro aplinkai, kad galėčiau ramiai išvykti ir išsivežti save kaip vertingą „turtą“? Nėra ko išsivežti, nebent savo „fenomeną“. Galbūt tai, ko nepadaro moterys, už jas padarys gėjai vyrai?

Kurį laiką jausiuosi be vietos, be erdvės, be lyties, be kultūros. Mano atsainumas yra laikina ir būtina išlikimo kaukė, už kurios tebesislepia svajonės ir dar gyvas tikėjimas ateitimi, kurios liko nedaug.

2005

VEDYBINĖ METAFORA

Tu sakei... *maniau, laiškuose slypi gili santykio prasmė... tu atrodei ypatinga... galvojau, kad būsiu vienintelis ir nepakeičiamas, amžinas tavo žmogus...* (Emocijų kalba banali, tačiau nieko žmogiškesnio už banalybes nėra.) Vėliau supratai, kad tiki tekstais labiau nei žmogumi. Tekstas yra nekintantis, žmogus – atvirkščiai. Žmogus keičiasi, tekstas lieka. Laiško tekstas. Dokumentas. Pažadas. Efektas. Faktas. Liudininkas. Kai du žmonės ilgai bendrauja laiškais, pastarieji apsigyvena tarp jų kaip trečias kūnas – suvedžiotojas ir išdavikas. Laiškai tarpininkai, laiškai tarp. Laiškai, jungdami sielas, išskiria kūnus. Laiškai – gyvenimo ir mirties būdas; asmeninė sakykla; nematoma scena; esė; negalėjimas rašyti kitaip; negalėjimas kalbėti taip. Laiškai gali sukurti žmogų, bet nieko apie jį nepasakyti. Magiškas epistolinis žanras, gyvavęs ištisą rusų romantizmo epochą. Svaigus rusų romantizmas. Jei ne studijos Rusijoje, nebūtų laiškų, nebūtų esė apimties tekstų. Būtų *haiku*... Viskas žmogaus gyvenime turbūt yra vienaip ar kitaip paaiškinama. Kuo ilgiau rašomi laiškai, tuo labiau netampama niekuo, išskyrus *laiškininku*. Laiškininkais reikėtų vadinti ne tuos, kurie išnešioja laiškus, o tuos, kurie juos rašo. Dainininkas dainuoja dainas – pusiau svetimas, pusiau savas. Žodžiai, natos, balsas – pusiau svetima, pusiau sava. Tai *pusiau* santykis. Laiškas – pusiau santykis,

vedantis į pusėtinus santykius. Tokiame santykyje atstumas iš pradžių būna duotybė, vėliau – būtinybė; galų gale atstumas tampa vieninteliu mūsų išlikimo garantu.

Tu sakei... *jei ne laiškai, nebūtų mūsų...* Siela įnoringa. Labiau už viską ji mėgsta poetiškus žodžius (kūnas jais bodisi). Kai žodžiuose pristinga poezijos, pažeidžiamas poros intymumas ir jos prasmė (kūnas poros neišgelbsti). Kūnas prisiekusiems laiškininkams visados lieka skliausteliuose, net atsidūręs šalia adresato. Mes esame kartu, nes buvo laiškai. Buvo laiškai, todėl mes – pusiau kartu. Dėl laiškų mūsų tikrasis buvimas draugėje tapo netikras ir nepralaidus vienas kito srovei. Laiškai nuo pat pradžių „įžemino“ mūsų santykį kaip elektros laidininkus įžemina tarpininkas žemė. Mes buvome tol, kol buvo laiškai, kuriuose išmąstydavome buvimą kartu. Laiškai, ypač – gausūs, išmoko ne gyventi, o protauti gyvenimą. Yra tokių žmonių, kurie, užuot gyvenę ir veikę, mėgsta viską išprotauti ir užrašyti. Tiesa, rašymas – irgi veiksmas. Pusiau veiksmas. Kaip važiavimas dviračiu – pusiau protavimas. Laiškuose subrendęs santykis yra labiau išprotautas nei išbandytas. Jei tokį santykį vainikuoja gyvenimas kartu, tai ir gyvenimas pasidaro panašus į išprotautą. Pusiau savas, pusiau svetimas. Laiškas, kuriame viskas sudėliota atrankos būdu.

Tu sakei... *kai neliko laiškų, viskas tarp mūsų pasikeitė...* „Viskas tarp mūsų“ – laiškas. Jis įgijo kitą prasmę. CV. Dešimtys CV laiškų su šimtais korekcijų ir papildymų. Papildymų laikui bėgant ne daugėjo, o mažėjo. Keista. Gal ir ne. Juk gyvenimas žmogų palaipsniui ištrina, kad atsirastų vietos kitiems. Pasaulis turi pakankamai griežtas

ribas. Jis gali atrodyti erdvus nebent pilotams. Ne veltui CV – biografijos *haiku*. Nerašykite ilgų romanų, perspėja technologijų imperijos. Laikas greitėja, erdvės siaurėja, kova stiprėja, kantrybė mažėja, jausmai tirštėja, patirtis nuvertėja. *Focus! You have to adjust CV for each case!* – sakydavo per pasaulio universitetus keliaujantis profesorius, kurį pravardžiuodavau „akademiniu čigonu". Niekas geriau už čigonus neišmano melo magijos. CV turi būti magiško melo laiškas, kuris dažniausiai susilaukia vienintelio atsakymo *you are not good enough*. Pirmas šitoks atsakymas, antras, trečias... dešimtas, ir turi savo gyvenimo haiku: *good enough but not good enough*. Neliūdėk, tai – tik pusiau tiesa. Ji išplaukia iš pusiau santykio – kitų su tavimi, tavęs su savimi. Jau sakiau, laiškas – pusiau santykis. CV – taip pat. Ne vien tu kuri CV, ir jis tave kuria. Magiškas melas tave kuria. Pusė tavęs užpildyta melu, kita pusė tuščia. Melas skubina gyvenimą, tuštuma stingdo. Tai yra – vienai tavo pusei gyvenimas bėga, kitai stovi. Viena tavo pusė nenustygsta, kita laukia. Tuštuma laukia. Laukimas – tuštuma. Laukimas gimsta tuštumoje. Iš laukimo gimsta tuštuma. Gyva tai, kas nelaukia. Gyvenimas nemėgsta tuštumos. Gyva tai, kas netuščia. Melas guvesnis už tuštumą. Melas – tiesa. Ūsuotas kaip katinas darbdavys graikas atvėrė man tiesą apie „pusiau santykį". Sako, laisvas darbo vietas koledže užpildys „savi", o ne „pusiau savi". O ko reikia, kad būčiau „sava"? Ūsuotis sutriko, išsitraukė iš kišenės tradicinį *kompoloi* (rožančius – graikų raminamieji) ir ėmė lukštenti iš jo tylų atsakymą. Lietuviai moka užduoti klausimus trumpai ir aiškiai, ypač užsienyje. Jis šito nežinojo. Manė, man, kaip graikams,

užteks pusiau atsakymo. Pusiau atsakymo apie pusiau savus. Manė, būsiu pakankamai protinga, kad suprasčiau pusę tiesos. Supratau, esu pusiau sava, nes gyvenu tarp graikų, ir nesu sava, nes ne graikė. Vadinasi, lietuvis gali būti pusiau graikas. Pateikiau išvadą: lietuviai dirba ne blogiau už graikus. Šito buvo truputį per daug. Ūsuočiaus ūsai pasišiaušė. Jis pasakė, kad sprendimai – „ne vien jo galioje", kad palikčiau jam savo CV... Jau sakiau, laiškas – pusiau santykis. CV – taip pat. Geriau laiškas nei veidas. Veidas reikalauja atsakymo, o laiškas – nebūtinai. Veidas nevaldomas, o laišku galima manipuliuoti. Kai nenorima matyti veido, prašoma CV. CV – tavo veidas; grakštus haiku; vaizduotė, tampanti gyvenimo praktika.

Tu sakei... *kompe aptikau tavo failus su laiškais... negali gyventi be laiškų?..* Kas gi šiais laikais nerašo laiškų kompiuteriais, nekeliauja, nekuria mišrių porų ir nekalba keliomis kalbomis. Laiškai „kompe" – šiuolaikinių technologijų produkcija praeičiai. „Produkcija", nes laiškus „kompais" galima be galo dauginti, kopijuoti, rūšiuoti į „failus". Tokie laiškai ne iškeliauja, o plinta ir kaupiasi. „Produkcija praeičiai", nes laiškai visados juda praeities kryptimi, nepriklausomai nuo technologijų greičio. Nesisielok, „laiškai kompe" – ne laiškai. Tai – laiško formos tekstai, rašyti kalba, kurios nesupranti. Kai nesupranti kalbos, esi kaip mažas vaikas, kuris pažįsta pasaulį iš formos. Ne visa, kas aštru, pjauna. Kompiuteriu rašyti tekstai – išsiųsti ar ne – ištikimai lieka. Monitorius ilgainiui įgauna tavo bruožus, ir pagaliau niekas geriau už kompiuterį nežino, ką iš tikrųjų jauti. Kompiuterizacija liudija stiprų žmogaus poreikį

intymumui. Niekas aiškiau už technologijų globalizaciją ir plėtrą neišreiškė humaniško siekio – *būkime kartu, juk tai taip paprasta*. Mes buvome globalizacijos pirmtakai. Žaidimo atstumu pirmtakai. Kai PC dar tik beldėsi į duris, mes jau sukomės pačiame žaidimo įkarštyje. Ignoravome sienas, žaidėme ne tik laiškais, bet ir kalbomis, tėvynėmis, karjeromis. Rinkomės tai, kas nei mano, nei tavo, kas priklauso tretiems. Tikėjome niekieno erdvės magija. Rašėme vienas kitam laiškus svetima kalba. Mūsų jausmai turėjo daug tarpininkų ir erdvių, daug kodų ir ženklų. Daug neįmanomo. Neįmanoma visados persmelkta beprotiška romantika. Ji lydi pirmtakus ir juos pražudo. Visų pirmtakų likimas likti be galvos. Pameni biblinį siužetą apie nukirstą Pirmtako galvą? Be galvos nelieka širdies, nes nelieka, kas ją supranta. Vis dėlto, toptelėjo, širdis turėtų būti ne krūtinėje, o galvoje. Bet kuriuo atveju – arčiau galvos, kad, jos netekus, neliktų ir širdies. Kam širdis, kurios niekas nesupranta... Apie tai byloja išmintingos biblinės metaforos. Metaforos amžinos. Jei nori įsiamžinti, virsk metafora. Šitaip norėjo įsiamžinti salomės, kapodamos pirmtakams galvas. Joms tai pavyko „pusėtinai“. Visados atsiranda poetas, kuris užkerta salomėms kelią. Jau sakiau, nėra nieko galingesnio už poetiškus žodžius (kūnas neišgelbsti). Poetas pasakė, nebūsi tu amžina metafora. Būsi *consumer(s') goods*. Poetas Konstantinas Kavafis privertė Salomę pamilti jauną šmaikštų filosofą. Salomė pirmoji atvirai prisipažino meilę filosofui, o šis jai atsako – dovanok man, meile, savo galvą, jei tokia drąsi. Kitą dieną filosofas sulaukė savo dovanos. Salomės tarnas atnešė jos galvą ant padėklo. Nugrimzdęs į Platono skaitinius

jaunasis filosofas visai pamiršo vakarykštį pokštą. Žiūri į padėklą ir raukosi, fui, patraukite tą kruviną daiktą man iš akių. Galva už galvą – šitaip poetai susidoroja su salomėmis. „Laiškai kompe“ yra, nes nenustojame gyventi metaforomis. Įpratome prie jų. Metafora gimdo metaforą kaip alkis alkį. Metafora neturi nei galvos, nei širdies. Metaforai neskauda. Ji neturi kūno ir gyvena judėjime. *Metafero* reiškia perkeliu. Nustojusi rašyti tau, rašau kitiems.

Tu sakei... *įdomu, kodėl iki šiol neišmetu tavo laiškų?..* Neišmeti, nes esame jų kūriniai. Laiškuose esi sau aiškus, vientisas ir įskaitomas. Visa, ką rašiau, tau aišku ir suprantama. Mūsų laiškinė dalis – aiškiausia, ką turėjome. Neaiškumo juk nesaugotumei ir nemėgtumei kaip neaiškaus partnerio ar teksto. Aiškumo siekis – prasmingas kelias. Laiškai be aiškios potekstės *skirta tau* nepatikimi kaip politinės abstrakcijos. Brangini tik tai, kas skirta tau asmeniškai. Saugoji ne laiškus, o žanrą. Asmeniški žanrai nėra tobuliausi, tačiau jie paperka ištikimybės ir nuoseklumo pažadu. Ištikimybė žanrui svarbiau už tobulybę. Tu neišmeti laiškų kaip žanro, kuriame kiekvienas iš mūsų yra asmeninis kito rašytojas. Net rašytojai, primiršę „asmeninių rašytojų“ misiją, neretai nustoja būti skaitomi. Nei sengraikių, nei mūsų laikais nėra nieko neasmeniško. Kultūra nemažai praranda, jei reikalauja iš rašymo daugiau nei asmens. Pasauliškumo... Pasauliškumas pareina nuo sengraikių. Sengraikiai – aiškiausia mūsų dalis. Vadinasi, kultūra pirmiausia siekia aiškumo. Tačiau sengraikių pasauliškumas gimė iš to, kas jiems buvo asmeniška. Iki šiol pavydime jiems gyvenimo, kuriame laiškas buvo malonumas.

Tu neišmeti laiškų kaip tau skirto malonumo. Epistolinis žanras yra santykio malonumas, kurį tau buvo lemta patirti. Gyvenimas vienas, ir jo vienkartiškume įmanoma ištikimybė tik vienam žanrui. Ištikimybė vienam reiškia pralaimėjimą prieš kitus. Keliuose žanruose niekam neduota jaustis saugiai. Kol saugosi laiškus, jausiesi saugiau – kaip už durų. Kol bus laiškai, tol durys bus uždarytos. Laiškai yra durys tarp mūsų; mūsų santykio žanras; negalėjimas gyventi kitaip; negalėjimas kalbėti taip, kad ištartys geltų stipriau nei parašyta.

2005

SMS IŠ ANAPUSYBĖS

Po daugel metų vertėjos misija atvedė mane į šalį, kurios didmiesčiuose prabėgo mano ankstyvoji jaunystė, pirmieji profesiniai išbandymai ir sandūra su kitomis kultūromis, apibrėžusi mano ateities kelią ir pasaulėjautą. Tyrinėdama Maskvą, pačią pirmą atvykimo dieną atrandu, kad erdvė, kurioje studijavau, ir aš neatpažįstame viena kitos iki gilios ir liūdinančios nuostabos – nejaugi kažkada čia gyvenau? Pirmiausia tai pajuntu per gerai pamirštą pėdų skausmą, skriejant prospektais ir metro eskalatoriais, per nuostabą sužinojus, kad mano „nemirtingi“ profesoriai išmirę. Pagaliau ir mano profesija su manimi nieko bendro nebeturi. Nei su manimi, nei su praeitimi. Tačiau viena yra tai suprasti ir visai kas kita – susidurti tarsi su neatpažįstamai pasikeitusiu savo atvaizdu veidrodyje. Nuo netikėtai aštrių praeities–dabarties žirklių pasidaro nejauku. Ypač vienatvės akimirkomis viešbutyje ar kitoje erdvėje, kur norėtumei būti ne viena. Griebiuosi vienatvės priešnuodžio – mobiliojo ryšio – ir sms gudrybėmis iš Maskvos viešbučio, užeigų, koridorių imu „suvedinėti sąskaitas“ su tais, su kuriais kažko metų metais „nesuvedu“. Megapolio sąmyšyje mane apsėda tvarkdarystės manija. Pagaliau, šimtąjį kartą, reikia sau apsibrėžti, kas yra praeitis, o kas – dabartis, ir kas gali tapti ateitimi. Galvoju, gal stiprūs Maskvos ritmai gali pasitarnauti „tvarkai“ savyje įvesti, juk niekas nereikalauja

tokios dėmesio įtampos ir ribinio susikaupimo kaip didmiestis ir iki smilkinių tvinkčiojimo suspaustas laikas jame. Rašau meilės ir neapykantos sms, dėlioju „taškus“, skelbiu pabaigas ir pradžias ir staiga stabtelėjusi prisimenu, kokia nežmoniška kadais buvo komunikacija Rusijoje... Tai stinga dviejų kapeikų monetos, tai „automato“ šalia neatsiranda, tai pagaliau užsidaro metro... Kiek klausimų didmiesčio erdvėse liko nepaklausta ir neatsakyta, kiek susitikimų pražudyta, kiek santykių ir užmojų netapo ateitimi! Tačiau kuo daugiau sms išsiunčiu, tuo labiau nirštu ant savęs, nes imu panėšėti į isterišką rusę milicininkę. Ją pamačiau išlipusi iš lėktuvo Šariko (taip taksi vairuotojai vadina Šeremetjevą) oro uoste. Aukštos „platformos“ batai, storos kojinės, mini sijonas, marškiniai su plačiais antpečiais, smilkstanti tarp pirštų cigaretė po ženklu „Rūkyti draudžiama!“, raudoni nagai, geltoni plaukai ir gerklė, pilanti tekstą: „Rusijos piliečiai – kairėn, ne Rusijos – dešinėn... o... Kaukazas gali apskritai nešdintis iš kur atvykę...“ Gerklė – tvarkdarė. Visados taip buvo. Ne iš karto supratau, kad naujasis Rusijos megapolis nuo mano pirmojo sąlyčio su jo grindiniu pasėjo manyje baimę ir pasikėsino į tamsiąją pasąmonės pusę panašiai kaip Bulgakovo ir tik ką įsigyto Peperšteino romanuose. Tvarkdarystė pirmiausia susijusi su baime, o baimė dažniausiai atveria ne pačias gražiausias žmogaus puses. Beprotiški Maskvos gūsiai parvertė mane „pirmu puolimu“, „pagavo“ ir apgavo, priplakė it bejėgį paukštį prie aukštos įtampos laidų ir privertė patikėti, kad tai mano vidus reikalauja tvarkos. Trumpam beveik supanašėjau su Peperšteino herojumi, kurį, pasiklydusį savo jaunystės miške, užklumpa baimės

haliucinacijos. Tada jis nutaria įvesti miške tvarką: telkti žvėris į partizanų būrį priešui atremti...

Sakoma, kad į megapolį negalima nerti „stačia galva“, kad reikia į jį įsiklausyti kaip į klastingo laukinio žvėries artėjimą. Bandau atsekti, kas pirmiausia, išskyrus rėksnę milicininkę, palietė mano jautrią rusų garsui klausą. Ar tai nebuvo jaunystės klegesys? Tokią ją atradau – gaivališką, jauną, negrabią, rėkiančią, ryškiai dažytą. Pamišėlė adrenalino kurstytoja. Maskva – tai merga, pagalvojau. Ankstyva, paika ir žavi jaunystė. *Junost devki*. Iš pirmo žvilgsnio Maskvos jaunystė atrodo savarankiška, bebaimė ir užsispyrusi. Ji išstūmė istoriją ir niūrią vyresniųjų kartų praeitį lyg nieko nebuvo. Tiesa, romantiškiems ir švelniems praeities atspalviams ji liko neabejinga. Užleidžia senutei vietą metro, įbruka šimtinę išgėrusiam „afganui“ be kojų... ir netrukus alsuoja dabartimi, savo kūnu ir nenuilstamu skrydžiu nemigos tuneliais. Praeitis Maskvoje sukasi it nespalvota kino juosta. Jei miestas leidžia sau žvilgtelėti į praeitį, tai ją būtinai gaubia nekalta, daili kaip nuotaka rūko skraistė. Televizijos programose tarp reklamų srauto virptels Tarkovskio ramybė, Banionio veidas, reportažai apie rusų kosmonautikos istoriją, dokumentinė juosta apie Brodskį ir jo emigraciją, širdį veriantis pasakojimas, kaip Rusijos pasienyje kadais iki spyruoklių išnarstė vienintelį jo lagaminą – spausdinimo mašinėlę. Jaunystė apie tai nebegalvoja. Tai – istorija. Pagaliau neįmanoma įsivaizduoti Rusijos istorijos be širdį veriančių pasakojimų, tačiau, užuot tapę pamoka, jie be skausmo įsilieja į bendrą naujo laiko ritmą ir, jei niekas jų neprakalbina, tyli.

Maskva nepriekaištauja praeičiai ir iš jos nesimoko. Tai provincijų užsiėmimas. Ji paskubomis pamina praeitį ir palieka, su savimi nekviečia. Dėl praeities ji neskriaudžia dabarties: dabartis yra geriausia mokykla, viskas yra dabartyje, jei kas nors yra, tai tik dabartyje. Niekur nemačiau tokio įžūlaus dabarties įsigalėjimo kaip tviskančiame turtu ir skurdu rusų megapolyje. Gal todėl Maskvoje viskas atrodo taip jauna ir laikina. Eklektiškame Arbate ir stilinguose klubuose, pavadintuose svetinga kaip ir Lietuvoje maniera „Pas Gogolį“, „Pas Nikuliną“ ir t. t., studentiškuose ir atokiuose pramoniniuose priemiesčiuose – visur vaikšto jaunystė madingais aukštakulniais, ryškiais gėlėtais paltais ir šviesaus šilko skarelėmis bei neregėto dizaino skrybėlaitėmis pridengusi dailias šukuosenas. Jaunystė atneša gardžiausio pasaulyje karšto šokolado puodelį, kitoje užeigoje įpila šaltos rusiškos degtinės, mago judesiu patiekia blynelių su ikrais, šypsosi, siūlosi, sukasi, patarnauja ir nerodo nuovargio. Maskva nepažįsta ir neišpažįsta nuovargio, kaip ir praeities naštos ar istorijos gniaužtų. Ji dangoraižiais veržiasi į dangų, neklausdama, ar ten yra Dievas ir kieno jis. Ji negailestingai rūšiuoja savo gyventojus į stiprius, gražius, talentingus, vidutiniokus, niekam tikusias šiukšles ir atitveria vienus nuo kitų galingomis sienomis, ant kurių puikuojasi spalvingos, judrios, nežmoniškų dydžių reklamos. Reklama Maskvoje kalba išmintingai ir įtaigiai ne vien turiniu, bet ir nesuvokiamu, užgožiančiu namus, gatves, žmones ir aikštes, dydžiu. Atrodo, kad ji gyvena savo ypatingą, atvirą ir pavojingą gyvenimą, savarankiškai mąsto ir ne informuoja, o prievartauja. Štai viena iš jų ir klausia: pagalvoki-

me, ar geriau skolintis iš kaimyno, ar užsisakyti *Visa* kortelę „pas žydą"? Tai dviprasmiška nuoroda į klestinčią bankininkystę, jos pavojus ir kitoniškumą, juk žydas Maskvoje buvo ir yra „kitoniškumo" simbolis. Sykiu tai kvietimas rizikuoti, žinant, kad niekas labiau už rusą nepajėgus atsiverti pavojaus beprotybei. Maskva koketuoja, tarsi įsiteikdama, gundydama ar šaipydamasi. Ji lyg nerūpestinga lengvabūdė, nedraugiška pamaiva sprūsta visiems iš rankų ir iš tikro myli tik save.

Maskvos urbanistinė įvairovė man priminė mirgančią bienalę. Ji ir yra bienalė su atskiromis respublikomis, salomis ir bienalėmis savyje. Bienalės gausmas prikėlė manyje snaudžiančius bastūnės įpročius – leistis į miesto labirintą be programos, plano ir laiko nuovokos. Patenku į stebuklingus tikrosios, neišfantazuotos pasaulinės fotobienalės koridorius naujajame manieže Maskvos centre. Bettina Reines pristato savo feministinius darbus. Vadinu juos feministiniais, nes nuotraukose – moterys-žvaigždės su savo nuotaikomis ir šiek tiek suvaržyta maniera pozuoti. Žvaigždėms stinga spontaniškumo, tačiau joms yra atviras Maskvos centras su baltų rožių puokštėmis, brangiais kostiumais, turtuolių klasės blizgučiais. Niekados neabejojau beribe rusų aistra prabangai, kuri dažnai prasiveržia baisiu skonio neturėjimu, tačiau šiuolaikinė Maskva pretenduoja į lygmenį virš fantazijos ribų mene ir tikrovėje. Ji veržiasi į puošmenijos pasaulį tarsi kalinė, išleista iš bjaurių, neestetiškų sienų ir pelėsiais persmelktos kasdienės egzistencijos. Maskva keršija skurdui pertekliumi, prabanga, sodriais žvaigždžių paradais, išlaisvėjusia kalba, priglaudusia kitakalbius naujadarus, neįtikėtinu triukšmo diapazonu...

Prieš išvykstant netikėtai susipažinau su maskviečiu, kuris savo miesto triukšmą verčia į muziką. Jis kaip gydytojas klausosi megapolio kūno ir perrašo jo pulsą į garsus. Girdėti kiaurai Maskvos kūną reiškia suprasti jį kaip savo kūno istoriją ir sandarą – su požemiais ir aukštutinėmis gatvėmis. Kompozitorius čiupinėja Maskvos kūną kaip gyvą padarą ir, pažabodamas gaivalą kūryba, visą gyvenimą kantriai jaukinasi megapolį: prie vietos nereikia taikytis, reikia nuosekliai ja užsiimti, ją perkurti, priversti šlietis prie tavęs ir tau paklusti. Mano naujoji pažintis kasdien nardo po metro tunelius, kalbasi su benamiais šunimis, augina katinus, fotografuoja miesto sienas ir vakarop užsidaręs sintezatorių saloje kuria savo miestą, siūlo naują kompoziciją spektakliui, serga naujo teatro idėja. Kažin ar tai beprotybė, ar žmogiško balso pasipriešinimas nežmoniškam megapolio triukšmui, ar gal – asmenybės stiprybė ir aistra kai ką apie savo vietą suprasti ir gyventi joje kuo prasmingiau.

Dalia, *priviet.* Šauktukas. Tai Maskva. Šauktukas. Šianakt miegojau knygyne. Šauktukas. Maskvoje knygynai dirba kiaurą parą ir priglaudžia nespėjusius į metro skaitytojus. Maskviečius atskirsi iš paraudusių nuo nemigos akių. Tačiau tikrųjų didmiesčio aborigenų akys niekad neparausta. Gilios, ramios *city* tautybės akys. Šauktukas skirtas ne man. Tai signalas keltis. Maskvoje neįmanoma spėti gyventi, arba atvirkščiai – gyvenimo tirpalas persotintas tokiu judėjimu, kad nebespėji sustoti...

sms iš Maskvos mane trumpam pažadina... Vis dėlto tai žinutė iš jau nebesuvokiamos man anapusybės.

2006

NEGATYVAS

Miestui, kuriame gyvenu

Turiu daug vardų ir išsišakojusią istoriją, kuri panaši į mano šerdyje stirksančią masyvią skulptūrą iš neapdailintų, viena ant kitos įstabiai sunertų stiklo šukių. Skulptūra primena baubą, o vadinasi Poetas. Poetas – šaltųjų ginklų kaugė širdyje. Net benamis bastūnas ar nevala katinas, valkata šuo ar visko matęs visur esantis balandis nepanorės ieškoti jaukumo Poeto užantyje. Poetas – aštri, kibiomis dulkėmis apsinešusi vienatvė ant parūdijusių „kojų“ postmoderno provincijoje. Būta ir kitokių simbolių, bylojančių apie mano ypatumus. Labiausiai mėgau venecijietišką žiedą – tobulo apskritimo sieną su apsaugos bokštais nelyginant žiedlapiais. Viduržemio civilizacijos moka preciziškai statyti sienas, jaučia jas kaip mylimą kūną. Tiksliau – apjuosia jomis mylimą kūną taip, kad iš vidaus veržtų, o iš išorės – nekeltų pagundos. Žiedas veržia, kol neskyla. Arčiausias žiedas – šeima, pirmieji mokytojai, mylimieji ir augintiniai – veržia stipriausiai ir skyla skaudžiausiai. Vėlesni, istorijos tėkmėje prisišlieję „žiedai“ – turtuoliai ir skurdžiai, kenkėjai ir gerbėjai, genijai ir beviltiški kvailiai, architektai ir archeologai, fotografai ir istoriografai, advokatai ir buhalteriai, daktarai ir daktarai su žydiškos kilmės pavardėmis, ištvirkę šventikai, britai, arabai, rusai, neišraiškingi priemiesčiai, akligatviai, pseudorūmai, sujauktos krautuvėlės ir sterilūs prekybos centrai, mirštančios

tavernos ir klestintys „fastfoodai“, vėliavos, geltonos žvaigždutės – jie neveržia. Jie – ne simbolinę prasmę turintys žiedai, o besidraikančios tikrovės gijos, spinduliai, keičiantys kryptį, atsirandantys ir nykstantys pagal Saulės judėjimą.

Saulė mano regione užteka ir nusileidžia staiga. Tarsi nušoktų iš dangaus į jūrą, o ryte pašoktų iš jaukaus bangų patalo. Galėčiau tapatintis su saule, nes jos manyje daug. Įkaistu kaip keptuvė, kaip tarpukalnė, Mesaorija. Įkaistu taip, kad menkiausias lašas virsta revoliucija. Neturiu erdvių aikščių revoliucijoms ir žvilgančių paminklų revoliucionieriams. Mano kovų simboliai yra apgailėtini ir komiški kaip plastmasiniai „alyvmedžio“ vainikai. Aš pati esu nuolatinė kova be šlovės vainikų. Esu *Chora*. Tai vienas iš mano vardų. Etimologiškai jis byloja apie dosnų talpumą. *Choros* vardą su visais postmoderniaisiais jo atspalviais mėgstu labiausiai. Taip mane vadina vietiniai. Esu dosni ir pamišusi kaip viduramžė motina. Viduramžė motina su pseudonimu. Viduramžiu suklestėjau, jame ir sustingau tikėdamasi sulaikyti savyje jaunystės amžinumą. Nuo sąstingio skilo mano artimiausias, labiausiai veržiantis, žiedas. Skilau į dvi. Dabar esu su dviem veidais, dviem pusėmis: šiaurietiška – rymančia praeities pavidale, jaukia naminių vaiduoklių buveine, ir pietietiška – triukšminga ir neramia svetimšalių praeivių kryžkele. Laikui bėgant, dviveidiškumas ėmė teikti man saugumo pojūtį ir galimybę atlaikyti kitų kultūrų išpuolius, gudrias rytietiškas politikas ir išlikimo įtampą. Žaidžiu su veidais, studijuoju juos. Ilgai stebiu save skaisčiame dangaus veidrodyje ir įžvelgiu jame slapčiausias savo mintis. Dabar žinau, kad kitoje veidrodžio pusėje yra dar vienas, kitoks, mano veidas, tik niekados nežinau, kurį iš jų šią akimirką pasirinksiu.

Amžino jaunatviškumo ir gyvybingumo paslaptis glūdi nežinojime, nuostaboje ir neapsisprendime, nes visa tai priešinasi egzistenciniam snauduliui ir ragina susikurti save iš naujo. Įtariu, kad mano amžinos jaunystės žavesys slypi dvejybės įtampoje, dviejuose veiduose, dviejose istorijose, antrininko nuojautoje. Visados norėjau būti tokioje vietoje, kur galiu turėti ne vieną gyvenimą. Norėjau vietos savo veidams. Gal savo salos. Sala geriausiai tinka paslaptims. Saloje... šlovingai viena... su savo veidais. Iš tikro, daugiau nieko įdomaus ir turiningo, išskyrus dvejybę, neturiu. Stengiuosi ją praturtinti prasmėmis. Puošiu bizantiškų ikonų kolekcijomis. Kiekvienas amžius palieka ikonoje savo spalvą, o ikonografas – talentą, širdį arba nemokšiškumą. Labiausiai mėgstu savo, viduramžės, ikonografinį pavidalą, nes sodriai ryškios amžiaus spalvos ir rėmus lydanti jų šviesa byloja apie patirtį. Tiesa, patirtis ir šviesa anaiptol nėra kažkas sukaupiamo. Jos niekados nesikartoja ir nieko neužtikrina. Manau, patirtis yra žinojimas, kad turi dovaną, kuri gali ir nepamatyti šviesos. Surinkau ikonas į du saulėtus kambarius šalia katalikiškų relikvijų. Mano trapūs katalikiški bokštai laikui bėgant virto sunkiais cerkvių kupolais. Pastarieji – aštriais minaretų smaigaliais ir pagaliau – mielomis griuvenomis.

Niekados nemaniau, kad mylėsiu griuvėsius. Turiu pripažinti, kad jie sudaro autentiškiausią mano dalį. Man jie yra neliečiami, bejėgiai ir skaidrūs kaip vaiko siela. Be jų nebūtų mano nuotaikų. Griuvėsiai lieka pasitraukus žmogui – tai liūdnas aktas. Tačiau patys savaime jie neatrodo liūdni, greičiau – didingi. Kuo ilgiau niekas jų neliečia, tuo jie didingesni, tarsi išmintingas priekaištas išeinantiems ir paliekantiems. Griuvėsių nemato niekas, išskyrus dangų –

vienintelį amžiną kupolą. Karūnuoti dangaus jie atrodo šventi. Mano regione dangus auksinis kaip ikonų fonas. Gal dėl to manyje tiek daug griuvėsių – visi nori skaistaus ir saulėto dangaus, po kuriuo net mirtis atrodo šviesi.

Tragiškasis mano viduramžių prototipas buvo penkioliktojo šimtmečio salos karalienė Katerina Kornaro.

Istoriniai šaltiniai nutyli apie jos asmeninę dramą. Garsios Jeruzalės dinastijos gražuolė norėjo turėti salą su aukštu dangumi. Matyt, ją irgi kerėjo šlovingos vienatvės mitas. Ji išgyveno saloje dvidešimtmetį ir sulaukė mito išsipildymo. Minėtieji griuvėsiai po dangiška šviesa ir elegantiškomis palmėmis priglaudė jos gyvenimą. Čia ji palaidojo vyrą, netrukus ir vienturtį sūnų. Paskui šlovingai viena pasitraukė iš salos į Tėvynę, palikdama griuvėsiams savo liūdesį, o mano veidui – savo gyvenimo šešėlį. Vienoje iš lietuviškų interneto svetainių buvo atpažįstamo turinio žinutė: *prieš 515 metų, 1489 m., Kipro karalienė Katerina Kornaro, paskutinė Liuzinjanų dinastijos palikuonė, pardavė savo karalystę Venecijai...* Kartais ir man kyla pagunda „parduoti karalystę“ ir pajudėti link artimiausio Penkiapirščio kalno, kurį kasdien su nostalgija stebiu pro savo langus. Sako, ten yra gražiausi pasaulyje Sinajaus vienuolyno griuvėsiai ir, jei nepaisai gyvačių barškuolių draugės bei priešiškų erškėčių, gali išvysti tikrą biblinį peizažą... Ir reginys, sako, pakeis tavo gyvenimą.

Nematomi gyvenimo griuvėsiai, deja, liūdnesni už pamažu laike tirpstančias apleistas sienas. Vadinasi, ir Dievas gali būti liūdnesnis už Bažnyčią, gyvenimas – už nebūtį, priežastis – už pasekmę, originalas – už dublikatą, gyvas

vaizdas – už nuotrauką... Staiga toptelėjo, kad tik dabar supratau Poeto Kavafio – savo epochos „baubo“ – ironiją fotografijai. *„Fotografuoti“ – koks baisus žodis.* Ne vien dėl to, kad dažnai tik nuotraukose poetas sutikdavo savo „netradicinės“ meilės „įsikūnijimą“.

Kavafio supratimu, fotografuoti reikštų kentėti. Fotografija savo giliausia prasme yra kančios-vardan-grožio aktas. Per kančią atrasti grožį, matyti grožį kančioje, kankinti grožį, iškentėti grožį, grožėtis kančia, kentėti prieš grožį, kentėti grožiui... Visados grožiui, netgi baisybėje – grožiui. Nebūna „negražių“ nuotraukų, tik per mažai kančios, kaip ikonografijoje. Jei tam tikra prasme grožis siejasi su palaima, vadinasi, nuotrauka, kaip grožio įkūnytoja, gali būti stipresnė, veiksmingesnė už tikrovę. Tikresnė už tikrovę? Šito aš nežinau ir beveik neturiu nuotraukų, nes nesutikau savo fotografo. Retą traukia mano griuvėsiai ir kontrastingi veidai. Manyje nerasta vientisumo, harmonijos ir išbaigtumo, nė vieno taisyklingo, tinkančio objektyvui kvartalo, pastato, šaligatvio. Esu beviltiškai nefotogeniška. Fotogeniškomis galima pavadinti tik kai kurias mano detales: vienišes palmes, kates ir žėrinčias miestelėnų šypsenas. Keisčiausia, kad būtent nuotraukose netenku savo geografijai būdingų bruožų – nesu nei Rytai, nei Vakarai. Mano veidas – miestas be Tėvynės.

Neturiu žemėlapio. Esu kartografinis tapsmas. Gaublyje tik pradedu atsirasti kaip užrašas ant vandens, kaip Viduržemio jūros purslai. Juokinga, daug mano gatvių turi tuos pačius pavadinimus. Kūrėjams, matyt, pristigo fantazijos ir atminties pavadinti mano klaidžius posūkius vardais iš

begaliniai turtingo istorinio katalogo. Vietiniai įsigudrino visai pamiršti mano piešinį, mano gyslų raštą, sako, smulkiame kūne viskas atrandama iš nuojautos. Jie dar sako, kad manyje neįmanoma pasiklysti, nes visados atsiremsi į sieną. Aš turiu vidinę sieną, šiurpią mirties zoną, kurią vadinu perskyra tarp savo veidų. Esu klaidi slapukė, nes vienas mano veidas beveik nieko nežino apie kito egzistenciją. Žaisdama su savo veidais, gudrauju, siūlau juos vienas kitam mainais, tiesiu tarp jų trapius draugystės lieptus, keičiu turkišką lyrą į graikišką svarą ir perku eurus. Už juos keliu puotas mirties zonoje, darau iš mirties meną, iš meno – naują istoriją, iš naujos istorijos – naujus priekaištus tikrovei... Netiesa, kad manyje neįmanoma pasiklysti, – būtent dėl sienos nuolatos savyje pasiklystu. Užmirštu apie savo akligatvius, o juose atsidūrus neišgelbėja jokia nuojauta. Tada reikia ir norisi sukti atgal – į romantišką juodai baltojo retro epochą, kuri man ypač tiko su judėjimo ritmais, skrybėlaitėmis, vėduoklėmis, klostuotomis suknelėmis, žemakulniais bateliais, svaigiais pasimatymais tarp šilkinių verandos žiedų... Vaidenasi, kad tai buvo epocha, kai mane nuoširdžiau, galbūt – iš tikro, mylėjo, kai dovanojau visiems erotiškiausius pasaulyje vakarus. Lig šiolei išsaugojau savo vakarų aksomą, tebepuoselėju jį kaip gyvenimo džiaugsmą, kaip atsvarą prieš vis didėjantį vidudienio karštį.

Esu gražiausia, kai temsta. Mane reikia piešti, fotografuoti, poetizuoti tamsoje, po iškalbingiausiomis Visatoje žvaigždėmis, po šviesiausia Žemėje pilnatimi. Reikia mėgautis mano vakarais. Temstant mane galima paliesti. Tada būnu atvira ir visados pasiruošusi būti dar atviresnė. Prieblanda

suteikia man ypatingą aurą, skrybėlėtieji mano giraičių medžiotojai. Gilus prieblandos aksomas su mirksinčiomis gyvenimo šviesomis, o ne *Žalioji* mirties *linija*, ne sienos ir ne du įstabūs veidai rėkiančioje vidudienio saulėje yra tikrasis mano žavesys ir atradimas ieškančiam prasmės tarp vardų *Lefkosija*, *Nikosija*, *Levkoša*, *Chora*, *Baltas miestas*... Vardai duodami iš nuojautos, kuri visados yra prieblanda.

2005

PRIEŠKALĖDINIS JAUSMINGUMAS

Vieta, kur sutinku Kalėdas, – beveik piečiausia Europos krikščionių geografijoje. Piečiau Kipro – jau Afrika. Kadais naujametinės šventės be sniego atrodydavo iki apmaudo netikros. Asketiški eukaliptai ir susivėlusios kalnų pušys vietoj kalėdinių eglučių sukeldavo nostalgišką liūdesį, o baltos kruopos, imituojančios sniegą sostinės centre, ir juodbruviai seniai-šalčiai – tylią pajuoką. Ilgainiui net primityvūs salos Kalėdų papuošalai tapo įprasti ir šventiški. Šventiška turbūt yra tai, kas įprasta. Gal todėl Kalėdos visame pasaulyje prasideda vis anksčiau ir baigiasi vis vėliau: Kalėdos nuosekliai skverbiasi į kasdienybę, virsta kasdienybe, išstumia ją; žmonės nori prailginti pasaką ir atsikovoti daugiau laiko stebuklui. O gal sulauks...

Aš visados laukiu vienintelio stebuklo – pagaliau išmokti būti ten, kur esu. Laukiu ne vienerius metus, ir, kad ir kaip būtų ironiška, stebuklas neišsipildo. Šventės nelyginant lengva vyno skraistė paaštrina, anaiptol ne užslepia, tikrąsias jausenas. Jaučiuosi šventiškai. Tai turbūt liudija, kad jaučiuosi kaip įprasta: ne ten, ne su tais ir ne tokia, kokia norėčiau būti. Dėl šio infantilaus ir amžino neišsipildymo ir stebuklo laukimo nepykstu ant likimo. Priešingai – išmokau mylėti tą liūdną juokdarį kaip artimą. Mylėti kaip artimą... Ne iš karto, ne nuo sąmoningos brandos, apčiuopiame savo likimo, kaip savo artimo, esmę, many-

dami, kad tai – abstrakcija. Tačiau vieną dieną (ūmai tarsi per vieną dieną!) likimas gali įgyti stebinantį kūniškumą: gyvenimas „lig šiolei“ atskyla it sala nuo žemyno ir lėtai pajuda į „nuo šiolei“. Tai gali įvykti pakeitus darbą, gyvenamą vietą, partnerį arba... neįstengus esmingai pakeisti nieko, tiesiog – „su amžiumi“. Gyvenimo epochai įvardyti tinka salos metafora: rodos, matai save rymančią tarsi didingas žemynas ir stebinčią, kaip gyvenimo sala praeities galerijos pavidalu tolsta nuo tavęs ir tolsta. Staiga tave aplanko nušvitimas, jog ką bedarytumei, kiek fizinės ir dvasinės medžiagos beat-kirptumei, jos jau nepakaks plyšiui tarp tavęs ir tolstančio gyvenimo uždengti. Trūkis plečiasi, o tu tarsi mažėji, stingsti, stovi vietoje. Ir tavo medžiaga lyg nebetinka vartojimui – tai per siaura, tai per trumpa. Patampai ją kaip pirštinę, o judrūs gyvenimo pirštai iš jos slysta ir slysta.

Guodiesi sau, kad pagaliau atėjo laikas, kai branda ir išmintis padės perkurti save iš naujo, būti geresnei nei aname, „nuplaukusios salos“, gyvenime. Tačiau atrandi, jog tas asmenines ar dalykines spragas, kurių kadaise neužpildei, ėmė ir užpildė kiti, tau net nepastebėjus. Kadais plati erdvė staiga susitraukė iki tavo kūno kontūrų. Judėti ir tiesti sparnus tapo vis sunkiau ir belieka tik vangiai muistytis. Nenoromis gyvenimas įgauna fantastinį sapno ritmą – kuomet bėgi, bėgi ir vis jautiesi atsiliekanti ar kybanti tame pačiame erdvės taške. Taip ir nubundi nepasiekusi tikslo vietos. Širdis atrodo tokia patyrusi ir visko mačiusi, kad net meluojant nebesukruta, nebeparžysta ant skruostų nuostabiu gėdos raudoniu. Sieki tik ramybės, nes manai daug žinanti. Tiek daug, kad daugiau nepakeliama.

Panašios egzistencinės mintys, matyt, gali aplankyti ne vien „su amžiumi“. Amžius šiuo atveju kaip tik niekuo dėtas. Amžius niekados niekuo dėtas. Tai nepakantus ir kupinas rungtyniavimo įtampos „amžinistinis“ pasaulis verčia nerimauti dėl amžiaus ir tapatintis su savo kūno medžiaga. Mano aštuoniasdešimt penkerių metų močiutė iki šiol, sako, tik pažiūrėjusi į veidrodį patiki, kad jai nebe dvidešimt. Niekas, nei močiutės, t. y. moterys, nei juolab vyrai, netiki savo amžiumi. Štai išgirstu, kad policija areštavo septyniasdešimtmetį kaimyną, kuris „netyčia“, prieškalėdinės aistros įkarštyje, užsmaugė vienmetę partnerę. Toji nesutiko mylėtis. Tragiškai juokingas įvykis liudija ne tiek amžiaus dramas, kiek skirtingą amžiaus supratimą. Pietuose dažnai girdžiu, kad moterys sensta „laivui nespėjus nutolti nuo kranto“, o vyrai „nesensta niekada“... Nors stačiatikybė pietuose moko susitvardymo, ramybės ir saugumą užtikrinančio nuolankumo šeimos tradicijai, vis dėlto tai neapsaugo bendruomenės narių nuo pamišimo, iškrypimo ir troškimo pabėgti svajonių ir fantazijų laiveliais į savo saleles.

Seniai supratau, kad net paviršutiniškai apmąstydama raštu aplinką, kurioje gyvenu, galiu ją prie savęs priartinti, įžvelgti jos bruožus ir savo egzistencinių apmąstymų akstinus. Antraip jausčiausi amžina svetimšalė, jungčiausi prie svetimšalių bendruomenės, lankyčiau jų klubus. Retsykiais tai ir darau. Viename iš jų aptarinėjame „sekso turizmo“ į salą fenomeną. Kodėl sala šiuo požiūriu pirmauja Europoje? Kur įstatymai, ginantys atvykstančių iš užsienio dirbti merginų teises? Kodėl nesantuokiniais ryšiais masiškai dangstomas meilės ir intymaus santykio deficitas

kipriečio šeimoje? Diskusijai baigiantis, visi su nuostaba pripažino, kad asmeninių santykių brutalumo priežastis slypi visai ne teisių ar teisingų įstatymų stygiuje, o vyrų „saugumo“ stokoje – baimėje prarasti šeimą, o su ja – tradiciją ir turtą. Turtas graikų salose paveldimas ir įgyjamas per moterišką liniją. Žmonos valdo vyrus turtu. Vyrai ramsto pasitikėjimą savimi, savo „namų tvirtovę“ ir asmeninę „laimę“ donžuanų žygiais pas kitatautes bei sekso turizmu.

Vis dėlto tokia prieškalėdinė diskusija atrodė šviesiai. Kalbėjimas keičia tikrovę, ardo uždangas, sausina niūrias pelkes, pagaliau vienija tuos, kuriuos salos tikrovė verčia būti jos ekspatriantais. Ekspatriantų yra visur, tačiau galvoti taip globaliai ilgainiui darosi nebeįdomu. Konkretybė ir pažįstama smulkmena atrodo mieliau. Noriu padėti sau būti ten, kur dabar esu. Prieš Kalėdas noriu susigrąžinti konkrečias savo gyvenimo smulkmenas, bet pastebiu, kad didžioji jų dalis tolsta nuo manęs kartu su sala, kurią pavadinau „iki šiol“. Turiu susitaikyti su būsena, kuri aplanko atsisveikinus su kokiu nors itin svarbiu gyvenimo įvykiu – kurį laiką kybai Visatos žydrynėje be savo mielų smulkmenų kaip dirbtinė kalėdinė eglutė be žaisliukų... Bandau susigrąžinti visa tai kitaip – per tekstus – netgi ne savo, o svetimus. Graikiškai skaitau „neetatiniams“ savo studentams vieną lietuvių autorių, pastabumo smulkmenai meistrą. Gailiuosi, kad mano nenuoseklumas ir nuolatinis blaškymasis neleido man perkelti į graikų kalbą daugiau lietuvių autorių. Studentai klausosi mano skaitomo teksto ir sako „mes taip nerašome“. Nė nesigilinu – kaip. Kiekviena tauta daro kažką „kitaip“ kūryboje... Graikai rašo daug,

bet apie vieną ir tą patį: nepakeliamai sunkų sengraikių palikimą. Tačiau kai pasiūlai pagalbą „panešti", išdidžiai atsako, jog patys susitvarkys. Verčiu iš graikų kalbos romaną apie graikų gyvenimo ir buities smulkmenas, protarpiais suirzdama, kad nieko bendra su jais neturiu ir niekados neturėjau. Būti tarp jų yra mano likimas. Neturėti nieko bendra – konkretybė. Suprasti juos – misija. Kaskart naujai užklausta, ar myliu graikišką erdvę arba kokia pritapimo kaina – nebeturiu ką atsakyti. Gyvenu taip, kaip gyvenčiau bet kur kitur. Gyvenu taip, kad nebegalvočiau „kaip". Mintis žudo, sako mano bičiulis filosofas. Gyvenu nugrimzdusi į salos ramybę, saliečių naivumą ir savo ataraksiją. Pagaliau gyvenu taip, kad Kalėdos sulig kiekvienais metais tampa vis paprastesnės ir aiškesnės. Nebeieškau pasakų aplinkoje, tik savyje. Pasaka su stebuklais irgi liko „iki šiol" saloje. Prasideda pasakojimo era. Tik štai mūsų pasakojimai visados būna panašūs į mus pačius – būna vientisi, išbaigti ir stilingi, būna trūkčiojantys, be aiškios linijos ir netikroviški. Pastarąjį priskiriu sau. Mano pasakojimas klaidus. Kaip Kalėdos, kai jas praleidžiame be tų, kurių ilgimės...

Aiškiai tebematau gyvenimo „iki šiol" kontūrus. Jie niekad neišnyks, tačiau, atsiradus erdvės perskyrai tarp manęs ir jų, nebesilies prie manęs tiesiogiai, gal net nebežeis. Stebėsiu salą iš tolo, kaip Graikija stebi šimtus savo salų: tai paskendusių erotiškame rūke, tai peršviestų saulės rentgeno, tai nuskaidrėjusių dangaus nefelių ašarose. Graikiški motyvai mano tekstuose yra tiktai emocija, o ne tam tikra, viešumon iškeliama patirtis. Kas sakė, kad emocija negali

vadintis vietos vardu – graikija, lietuva, islandija ar burkina faso. Kaire neseniai kvailiodama prisistačiau esanti iš Burkina Faso. Klausiantieji kaip niekur nieko atsakė: *very nice country*... Nesupratau, ironizavo ar ne, tačiau mintis aiški: geriausias įrodymas, kas tu esi, yra tai, kad tu esi. Žmogus šalia apskritai gali būti kvailas pokštas, kančia, palaima, pažeminimas, pagalba, mirtis, blogis ir gėris... kas tik nori. Kalbu ne vien apie trumpalaikį draugišką susitikimą, intymų santykį, porą, buvimo kartu malonumą ar panašius mielus reiškinius. Kalbu paprasčiausiai apie žmogų šalia. Žmogų kaip Kalėdinę dovaną. Sakoma, kad geriausia dovana yra ta, kurią vertiname kaip „tikrą“. (Mes viską tyliai (į)vertiname, net dovanas.) Man norisi dovanos, kurios nereikėtų vertinti. Dovanos, kuri šią akimirką leistų būti ten, kur esu, ne pasakoje. Žmogaus, kalbančio su manimi mano celėje.

2005

TRANZITAS

Masinantis tas Europos centras Lietuva, kurią daugeliu atvejų galima pasiekti (ir suprasti) tik per tranzitines erdves. Lietuvai išties yra skirtas toks „erotiškas" kampelis planetoje, kad be papildomų, tarpinių pastangų, pojūčių, įžangos glamonių, sąlyčio su kitomis vietomis, vaizdais ir skoniais į ją iš kito, tolimesnio, krašto nepateksi. Lietuvą galima vadinti sunkiai pasiekiamu „centru", o jos geografinė padėtis (daranti nemenką įtaką kultūrai) žadina apmąstymus apie Lietuvą kaip *tranzitą*, Lietuvą kaip *galutinę stotį*. Štai „galutinės stoties" pojūtis Lietuvoje apsėda stipriausiai. Jis turbūt tvyro jos ore ir skverbiasi į vietinio ar atvykėlio sąmonę, sukeldamas nerimą, grėsmės nuojautą, net baimę ir išsivadavimo poreikį – migruoti, išvykti, keliauti, ieškoti. Lietuviai – aktyviai keliaujanti tauta. Kiek teko pastebėti, po britų lietuviai – bene aktyviausi keliautojai Europoje. Tačiau britai savo judėjimo poreikius dažniausiai aiškina „blogomis klimatinėmis sąlygomis tėvynėje", o lietuviai beveik neaiškina, tiesiog juda įvairiomis kryptimis. Įtariu, kad tai yra susiję su „galutinės stoties" sindromu. O gal ir ne. Juk galutinė stotis turėtų kelti ne baimę, o ramybę, ji turėtų būti pažadas, gal – susitaikymas. Turėtų, bet Lietuvos atveju tai ne taisyklė. Lietuvoje kaip niekur stiprus pakraščio jausmas, nejaukus įtarumas, kad iš jos keliauti nebėra kur. Lietuva yra tarsi siena, galas, riba, už

kurios atsiveria dykvietė su klastingais ropliais; o gal – bedugnės pakraštys, prarajos krantas, nuo kurio nugarmėsi tiesiai pavojingai nežiniai į nasrus? Daug „pakraščio simbolikos“ randu ir Vilniaus oro uoste, kurį nepaprastai mėgstu kaip tautiškiausią oro uostą pasaulyje. Nutūpęs it paukštis supranti – tai tikrai galutinė stotis. Užsieniečius ji nutvilko savo originalumu, žadančiu daug netikėtumo. Stebiu svečių veidus leidžiantis lėktuvui – juose tvyro keista tyla ir pasimetimas. Tai ne šiaip sau dar viena euro-šalis, tai pakraštys... Žemėlapyje Lietuva atrodo kaip klevo lapas, Baltijos išplautas ant kranto, tikrovėje ji – pasakų snaigė, tirpstanti ant delno, ir „Trejų devynerių“ skonis ant sušalusių lūpų, poetizuoja Mehmetas. Net ir sušalęs turkas nesiliauja čiulbėti, net ir patekęs į Lietuvos užeigų prieblandą. Tarp šalčio ir prieblandos jis, žinoma, renkasi pastarąją.

Šiemet užsisvajojau akimirkai praskleisti savo uždangą ir su Kipro poetų kvartetu atlikti naują vaidmenį Vilniaus knygų mugėje. Pirmą kartą pamačiau, kaip Vilnius trumpam virsta senuoju Konstantinopoliu iš istorijos skaitinių. Klaidinančios erdvės, spalvingos lentynos, godūs veidai, viską atperkantis jaunimo juokas, tipografijos dažų, popieriaus, kavos ir vyno kvapas, linkėjimai, linkėjimai... Kelias dienas per metus Vilnius parduoda pasaką, žodžius, fantazijas, iliuzijas, sapnus. Pamenu, kad iš mugės nieko nepamenu, tik neįprastai stiprų knygų megapolio siūbavimą aplink it svaiginančią karuselę, iš kurios paskubomis iššoki, kad neapsisuktų galva. Niekaip nesupratau, ką tokiame ritme galima pasakyti, pristatyti, parodyti, išskyrus tą patį – svaiginantį šou. Kipriečiai net pritūpė pamatę tokį skruzdė-

lyną, suglaudė ausis, nutilo ir pasidavė tėkmei kaip šapai. Sekiau jų ryškiai tamsias, gauruotas galvas, kad nepasimestų minioje, sugavusi rikiavau vėluojančius it viščiukus ir brukau eilėraščius, kuriuos jie pamiršo pasiimti į didįjį savęs pristatymą. Kipro poezija ištirpo chaose ir tranzitinėje atmosferoje. Sodrius kipriečių tenorus ir mano atsivežtinį provincialų jaudulį nusinešė nepažįstamų klausytojų šypsenos, mugės garsiakalbiai ir mumyse dar tūnantis Amsterdamas. Tranzitinis kanalų miestas išmetė mūsų salos laivą Vilniaus krantan užkrėtęs tranzitu. Mugėje jautėmės esą pravažiuojantys svečiai, trumpam nusileidusios ir nepastebimos šmėklos, skriejančios per erdvę nuo vartų A prie vartų B. Trumpam svaiginamės poezija, trumpam pabūname tuo, kuo iš tikro esame – tranzitiniais autoriais be vietos. Mugė – it demokratiški balsavimai Atėnų aikštėje, kur daugumos balsu išreiškiamas pripažinimas. Mugė – tai tokia bandomoji erdvė, kurioje autoriaus puikybė arba didybė prilygsta jo prekinei vertei. Pagaliau mugė – tai tranzitas į centrą arba pakraštį, įkalnę arba nuokalnę. Tranzitas su besaikiu bendravimu, gėrimu ir dešimtimis vienkartinių pažinčių.

Seniai pastebėjau, kad lietuvius iš kitų tautų skiria nejautra gyvenimo saikui – jei jau bendrauti, tai net su pakelės stulpais, jei gerti, tai iki širdies priepuolių, jei užsidaryti, tai nelyginant žeminėje, jei nekęsti, tai iki kraujo... Tačiau pakraščio tautai tinka raiškios savybės, kurias laikui bėgant, deja, keis laikas, globalizacija, kitų kultūrų injekcijos į tautos savimonę. „Lietuva šviesėja", girdžiu savyje, ir pirmosios saiko apraiškos atsiveria literatūroje. Lietuviai rašo saikingai, bet protingai, lietuviai tebemyli intelektualų

ir demokratišką žanrą, bene geriausiai atveriantį asmens santykį su tiesa, – esė. Lietuviai aktyviai verčia „į save", o tai reiškia – nemėgsta literatūrinio vakuumo. Literatūroje lietuviai, kaip niekur kitur, atvirsta į smalsius kosmopolitus ir, nors ant pečių tempia itin sudėtingą kalbą, jie yra rašymo meno optimistai ir užkrečia vienas kitą žavia energija. Tu turbūt laiminga būdama lietuviškos kultūros dalis, toliau saldžiai išvedžioja Mehmetas, visokių turkiškų premijų laureatas: aš pritrenktas, net Stambulo mugėje nesutikau tokios leidinių įvairovės ir kokybės. Iki šiol gaunu elektronines Kipro turko Mehmeto žinutes. Jo mugės virusas užkrėtė kitus turkus, dabar gaunu daug žinučių, signalizuojančių apie susidomėjimą Vilniaus knygų muge. Kipro poezijos rinktinės graikai, šiltai padėkoję, oriai tyli. Niekados nesuprasi kultūrų kaip ir žmonių santykio magijos – kas kam patinka ir už ką, kas kiek džiaugsmo išreiškia ir dėl ko, pataikauja ar tyliai gerbia, ar atlikęs savo vaidmenį išmintingai pasitraukia į olimpinę graikišką ramybę.

Kiekviename tranzite, kad ir koks vienatviškas jis būtų, suspindi bent viena intymesnė akimirka, pasireiškianti akių sandūra su artimos sielos praeiviu, nevalinga gražaus veido šypsena ar nedrąsia fraze „Iš kur Jūs?" ar „Mes kažkur matėmės?" Vėliau tos akimirkos gali kartotis sapne arba kitame, tikresniame, gyvenime arba atvirkščiai – pirma jos atsiranda sapne, o paskui atsikartoja tranzite, meditatyviai laukiant kito sustojimo ir jaučiant, kad visa tai su tavimi jau buvo. Ar ne keista, kad dažniausiai tas jausmas apninka svetimoje vietoje? Staiga blyksteli, kad čia jau buvai, su tuo pačiu veidu priešais, kramtei gaivinančias kardamono sėk-

las ir be veidrodėlio dažeisi lūpas, bandydama pataikyti į jų linijas. Mehmetas buvo smalsiausias svečių „trupės“ narys. Tranzite jis ieškojo savo atramos taškų – savo kultūros apraiškų. Mistiškai įtikėjęs, kad jis kilęs iš karaimų, nepaisydamas spengiančio šalčio ir pusnių, leidosi užkariauti Trakų. Tačiau ne vienas. Turkas neina užkariauti vienas, nepriversdamas kitų sekti paskui! Kėblino ir graikai kartu, vadindami turko žygį siurrealistiniu, utopiniu prasimanymu, bendražygių teroru, „kaip ir visa turkiška politika“. Paskui juokavo, kad tai senlietuvių „Trejų devynerių“ kerai ir, stingdami nuo šalčio, bėgiojo iš vienos parduotuvės į kitą. Užtat po to, kai Trakai buvo „paimti“, Lietuva mano bičiuliams išliks kaip tauri sena karaimė: galiu leisti jus į savo miegamąjį, tik ne į šventyklą. Šaltyje užgrūdinta meilė Dievui kaip intymiausiai paslapčiai – tokia išliko svečiams Lietuva. Ar tai sena karaimė, ar daili pakelės lenkė, ar jauna lietuvė undinės akimis – kultūros dvasingumas vis dėlto išreiškiamas vienas kitam pasakytais žodžiais, išmintingu atsakymu į svečio klausimą ir žodžio saiku. Lietuviai galbūt turi dešimtis trūkumų, tačiau, pastebėjau, neretai nustebina svečią žodžių saiku. Lietuvos kultūroje daug šviesios užmaršties, kuri pristabdo griovėjišką žodžių laviną. Lietuviai nesunkiai užmiršta net kai kuriuos savo kalbos žodžius. Tai turbūt leidžia kalbai pakelti laiko spaudimą. Lietuviai nesunkiai užmiršta ir joje vešinčius daugiakultūrius pradus. „Užmiršus“ kitas kultūras, jos gali gyventi Lietuvoje netrukdomos. Karaimai gali leisti savo poezijos rinktines, kurios Stambule suskamba garsiau nei Lietuvoje, tačiau esmė – ne triukšme, o tapsme ir įvykyje. Šviesioji užmarštis

yra užmarštis tam, kad gyventumei ateitin. Užmiršti kitą neretai reiškia leisti jam ramiai gyventi. Laisvė irgi reiškia užmarštį, ne tyčinę, ne prievartinę, o besiklausančią gyvenimo ir laiko muzikos.

Įspraustas tarp tranzitų per lietingą ir pilką Amsterdamą, Vilnius mano atmintyje liko kaip spindinti balto sniego karalystė su daug žadančiomis centro ambicijomis. „Lietuva šviesėja", – vėl pagalvojau, slankiodama tamsiais Amsterdamo skersgatviais. Tebevilkėjau sunkius kailinius ir lietuje atrodžiau kaip vaiduoklis apsunkusiais sparnais, į kurį nevietiniai spoksojo kaip į nevietinį (vietiniai matė visko). Miesto kanalai plukdė mano mintis į kitą kanalų miestą – mano jaunystės Piterį, kurį „užmiršau" tam, kad gyvenčiau toliau. Apie tą tamsų savo gyvenimo miestą nė neužsimenu laiškuose. Kodėl šitaip? Niekas nežino. Kaip ir sakiau, niekas nežino, kur nuveda sandūra su kita kultūra ir kokios jos pasekmės. Kodėl ji neišnyra sapnuose ir kodėl neturiu tos erdvės nuotraukų su jaunystės šypsniais? Gal nebuvo fotografuojamos jaunystės? Užtat dabar bandau įsprausti į savo kadrą Amsterdamą. Fotoaparatas sukelia daug minčių ir verčia ieškoti. Matau draugiškai it seni hipiai susikabinusias krūvas senų dviračių prie krantinės, klausausi *Doors* muzikos „coffee-shopuose" ir prisimenu ne tik savo, bet ir ankstyvą kartos, epochos, amžiaus jaunystę. Imperiškasis Amsterdamas leidžia sau prabangą įkurdinti savyje kelias epochas. Jam netrukdo laikas ir marškinėliai su musmire, švytinčios kaukolės, ryškūs sienų piešiniai su kruvinais durklo ašmenimis – visa Amsterdame atrodo translaikiškai ir šiuolaikiškai. Nesuprasi tranzito, mir-

si, – šypsosi jaunas pardavėjas blizgančiomis akimis. Turkas nusiima akinius ir it aklas fakyras pirštų galiukų nuojauta mikliai susuka tabaką į mažytį popierėlį.

Myliu šią akimirką, myliu savo laiką ir kartą, visa kita gera užmiršti – šnopuoja į ausį kanalų žvėris, lyjantis ašarojantis Amsterdamas.

2006

BALTOSIOS ŠALIES KARAS

Teisusis žydės kaip palmė,
augs kaip Libano kedras. **Šventasis Raštas** (Ps 92, 13).

Karas prasideda nuo namų ir jais baigiasi. Net savo asmeninės erdvės mes nekuriame taikiai, bet dažniausiai per kovą su tais, kurie bando ją gniaužti. Mes neiname į kito namus taikai, bet pirmiausia – kovai. Atsikovoti juose teisę būti pilnaverčiais žmonėmis, apgyvendinti juose savo mažytę istoriją, išpuošti namų sienas savo nuotraukomis ir širdžiai brangiais niekučiais, kuriems jaučiame silpnybę, rengtis kaip patinka, tvarkyti buitį kaip esame įpratę, žiūrėti mėgstamus filmus ar garsiai klausytis muzikos, kvatoti ar įtūžus daužyti lėkštes... Iš pradžių mes galime taikytis su svečio padėtimi, bet ilgainiui norime būti savo mažos erdvės šeimininkais ir stebukladariais. Štai šitame – magiško – lygmenyje ir mezgasi karas, nes, tikiu, visi karo pretekstai ir interesai yra tik nereikšminga smulkmena prieš jį auginančią magiją: karų priežastis – nežinojimas. Karai bręsta tylioje nuostaboje, kai šeimininko namuose staiga stebuklingai ima kristi šimtametės ikonos nuo sienų ir galvos nuo pečių, gyvenimas krypsta iš vėžių, dvesia gyvuliai, dreba žemė, ir šeimininkas nedelsiant apkaltina negandomis kaimyną arba naujakurį. Šis nė nenutuokia apie „savo magijos" išdaigas ir apkaltina šeimininką šmeižtu. Šitaip prasideda užburtas karo ratas, kuris teisėtai vadinamas užburtu dėl paslaptingų varomųjų jėgų, kurių kilmės neįmanoma atsekti. Atrodo, kad tokį ratą mistiški karai Artimuosiuose Rytuose

apsuka dažniau nei kituose regionuose. Izraelis, Libanas, Kipras. Šalys-kaimynės su dramatiška istorija, viena nuo kitos priklausoma ekonomika, panašiais politiniais konfliktais ir beveik identiška pasaulėjauta. Tačiau pagrindinis jų panašumas yra kiekvienoje tarpstanti sandūra tarp skirtingų ir archajiškų tautų, tarp Dievo ir „istorinės žemės" sampratų. Kuo mes senesni, tuo labiau nelinkę niekuo dalintis, net – Dievu, kuris, regis, visiems yra vienas. Senų tautų ir civilizacijų konfliktai būna rūstesni už gamtos stichiją, atviri kaip veidas prieš veidą ir žiauresni už žiauriausias pasakas. Jų nenumalšina nei naujos civilizacijos įsikišimas, panašiai kaip jauno kūno tarpininkavimas nepadeda senos poros rietenoms nuraminti. O prievartaudamas „senį" „jaunas kūnas" susilaukia užkeikimų, apie kurio mistiškas pasekmes jam neduota žinoti.

Amerika dažnai kyšteli savo plieninius, spjaudančius ugnimi pirštus į Rytus jų aistroms malšinti. Amerika – *Orientalizmo* gimtinė, iš jos šis veikalas, parašytas anglų kalba prieš tris dešimtmečius, dar rankraščio pavidalu pasiekė net Japonijos akademijų auditorijas (profesorius ir rašytojas Masao Miyoshi, perskaitęs veikalą, kuriam laikui net persikėlė gyventi į Palestiną) ir sudrebino Trečiojo pasaulio klausą. Jo autorius, palestiniečių mąstytojas Edwardas Saidas išdrįso kritikuoti visą Vakarų „vertybių matavimo" sistemą ir, prieš apimant globalizacijos įkarščiui, perspėti: pažvelkite, jūsų humanitarinės disciplinos universitetuose, kurias taip godžiai siurbia į save jaunieji piliečiai, yra persmelktos kolonijine dvasia. Ji tarsi velnio kuždėjimas į ausį neleidžia Vakarams matyti, kad Rytų tikrovės neįmanoma matuoti Vakarų matais, kad, patinka jums arabai ar nepatinka, nuo šito

jie niekur neišnyks kaip ir bet kuri gaji gyvybės rūšis šioje planetoje, kad Rytuose Vakarai nieko neišspręs jėga, o tik sukels gaivališkas Rytų jėgas kerštui, kad ydinga manyti galią, teisingumą ir tiesą esant Vakarų privilegija. Pagaliau – kas tie Vakarai, jei ne JAV ir kelios Vakarų Europos šalys? Kolonijinė sistema žlugo, tačiau kolonijinis mąstymas – ne. Jis ir toliau žadina karus. Pasirodo, ne tik iš nežinojimo, bet ir iš nenoro galvoti kitaip. Vakarų protai pasišiaušė prieš Saido intelektualinę ir filosofinę revoliuciją, o Rytų – atsikvėpė su palengvėjimu. Namai... Juos kažkas turi ginti. Nuostabu, kad retsykiais atsiranda šitoks – proto – ginklas. Sakoma, kad reikia dešimtmečių arba stiprių sukrėtimų žmonių galvojimui pakeisti. Tačiau ar daug tokių žmonių, neskaitant kelių „pamišėlių" (ir tie patys pamišę skirtingai), kurie nori matyti planetą savo namais ir nesitenkinti vien jaukiomis asmeninio būsto sienomis? Tokių nedaug, tad Saido revoliucija eilinį kartą patvirtino gilumini intelektualo liūdesį, bejėgiškumą ir vienišumą. Teorija ne tik sunkiai smelkiasi į smegenis, tačiau ir neįveikia asmeninės erdvės sienų. Tai – proto revoliucija. Kol niekas negriauna tavo sienų, tol galvojimas nesikeičia. Vadinasi, galvojimą gali keisti karas? Aš manau, kad karas niekaip nesusijęs su tokia dovana kaip protas, bet jis visam sužeidžia širdį, jausmus ir, atvirkščiai, – verčia negalvoti. Pasaulis visiškai liaujasi galvoti, kai aplink daug karo...

Kipro pakrantės šią vasarą glaudė karo pabėgėlius iš kaimyninio Libano, karo laivus iš Izraelio, Jungtinių Tautų karius iš Prancūzijos ir lėktuvus iš JAV. Jūra virto karo placdarmu su uodegas sumerkusiais pilkais šarvuotais

dinozaurais, nuo kurių, atrodė, pakilo net vandens lygis. Seniai niekieno nenaudojamos Kipro telefonų būdelės buvo pilnos nuotaikingų jaunų kareivių, skambinančių, matyt, namo ir pragerіančių pajūrio tavernose paskutinį taikų vakarą. Kipro parlamentarai, numetę šalin kaklaraiščius ir pajuodę nuo nemigos labiau, nei leidžia jų tamsus gymis, skirstė šimtus salą užplūdusių pabėgėlių po ligonines ir mokyklas, kurios, laimei, dar buvo tuščios. Kipro gydytojai, užuot ėję vasaros atostogų, savanoriais vyko į frontą, o libaniečiai, dėdami savo pinigus į Kipro kasas, su lengva pajuoka sakė kipriečiams: ir vėl, jūs, laimės kūdikiai, prasigyvensite iš kaimyno nelaimės, kodėl ne mums tokia laimė... Viskas – kaip „tikrame" kare. Karas atrodė tikresnis nei bet kada dar ir todėl, kad kariavo kaimyninės šalys. Kaimynų karas kažkodėl visados primena baisias kirstynes, ir netgi joms pasibaigus įtampos šaltinis lieka šalia kaip gyvas ugnikalnis, grasindamas bet kada įsiplieksti. Vasaros karas sunkino visą regiono orą, o daiktų savybėms ir net saulei suteikė klampią melancholijos nuotaiką. Man tai priminė poros skyrybų karą, kai atrodo, jog įprasti daiktai staiga susitraukia ir net pasensta, o aplinkos spalvos apsineša liūdnu pilkumu ir tau nebesišypso. Visa sustingsta ir laukia – kiek tęsis karas, kas bus po jo? Vis dėlto, nesusidūrus asmeniškai, neįmanoma net apytikriai įsivaizduoti, kiek daug kare yra mirties ir, svarbiausia, kiek pražūtingai daug mirties lieka tavyje po jo. Štai kodėl nesinori galvoti kare. Ką galima galvoti apie mirtį? Ji tikriausia, kas gali būti. Žodis „karas" ėmė skverbtis į kasdienius kipriečių pokalbius ir net tapo savotiška kasdienybės gaire. Vieni skubėjo išvykti

į kitas šalis, kuo toliau nuo įtampos, kiti – atvirkščiai – dar stipriau glaudėsi prie namų. Dauguma kipriečių šią vasarą niekur nevyko, nors įvykiai Libane varžė ne tiek jų veiksmus, kiek sąmonę. Vakarais jie būriavosi lauko kavinėse, aptarinėjo ką veiksią „kai baigsis karas", guodėsi vienas kitam dėl prarasto Libane verslo ir pajamų šaltinio, ir galima buvo jausti, kad sala iš tikro atidėjo gyvenimą laikui „po karo"...

Keisčiausia, kad savaitę prieš šiuos įvykius su bičiuliais libaniečiais vienos vakarienės metu prisiminėme kitą – 1987 metų karą, sužeidusį „baltąją šalį" (Libanas arabiškai *lubnan* – baltas kaip pienas, sniegas ir t. t., – žodis baltai spalvai nusakyti). Vienas mūsų pasakojo, kaip jis bėgęs nuo Libano krantų laivu, ir į jūrą it lietus kritusios kulkos. Juokėmės išpūtę akis, čiupinėjome pasakotoją, neva ar tai tu, netikėjome. Kitas sakė, kad tada jam buvo dvidešimt keleri ir, užuot ėjęs mokslus universitete, jis prieš tėvų valią nutarė griebtis fotoaparato ir įamžinti įvykius Beiruto gatvėse. Ir nuo to laiko karo vaizdų rankiojimas tapo jo beprotiška aistra... Dabar jam keturiasdešimt keleri. Po šito pokalbio ilgai jo nemačiau, nes misija pašaukė jį į Beirutą. Naujas karas. Vakar vertėme juoku seną karą, o šiandien – naujas. Tokie yra Artimieji Rytai. Juose karas niekados nebus Didysis, paskutinis, jis neišvengiamai įsipins į kasdienybę ir net juoką. Kiti sako, kad vasaros karas Libane kilęs iš Vakarų pavydo „baltajai šaliai", neva ji pernelyg atsigavo, pražydo, suįžūlėjo, ir reikia išmušti pasipūtėliui kelis dantis su Izraelio pagalba. Dar kiti sako, kad Libane klesti narkotikų verslas ir iš jo sukrauti nežmoniški turtai, erzinantys Vakarus. Treti kabinasi už terorizmo versijų. Kipro

arkivyskupas viešai pareiškia nuoskaudą, kad pirmąkart mato tokį beprasmišką karą ir Izraelio pralaimėjimą, juk jam pasitraukus po kelių valandų ant Izraelio sienos vėl suplevėsavo *Hezbollah* vėliavos. Libaniečiams karas yra karas, kad ir kokia būtų jo versija. Tikrąją kainą moka tas, kas nukenčia nuo ginklo. Šįkart tai – „baltoji šalis" su aukomis, suardytais keliais, tiltais, pastatais. Jie sako, kad ir kiek mus muštų, nenuleisime galvų, nes užsienyje mūsų – net aštuoni pasiturintys milijonai, surinksime iš kiekvieno lėšas ir atstatysime šalį, neleisime sau būti apgailėtini. Būti apgailėtiniems libaniečiams baisiausia. Tai – ne mūsų karas, sako. Šitaip išties galvojo daug libaniečių, ypač krikščionių, ir iš įniršio niekur iš šalies nesitraukė, o dirbo savo įprastus darbus, vakarais rūkė nargilę ir neapeidavo įprastų kavinių.

Sutikau pamišėlį fotoreporterį „po karo". Neatpažinau. Buvo perpus sumenkęs ir vis dengė ranka vieną ausį, sakė – nuo triukšmo, nors aplink triukšmo nesigirdėjo. Vos ne motiniškai susirūpinusi paklausiau jo: nejau ruošiesi visą gyvenimą šitaip – su fotoaparatu po karus kaip „mėsininkas"? Iš veido išraiškos supratau, kad mano klausimas jam pasirodė įžūlus ir kvailas. „Nieko daugiau nemoku daryti. Kol gyvas..." – burbtelėjo ir su ironiška šypsena paskleidė pluoštą savo nuotraukų. „Nori pažiūrėti?" Noriu. „Tai kas iš mūsų mėsininkas?" Statiškas vaizdas stipriai veikia sąmonę. Įsitikinau. Nebenuryju nei ežio gerklėje, nei įspūdžio. Žinau, kad didelės, juodos, ašarotos „baltosios šalies" akys nuotraukose yra tikros. Libano vėliava sustabdytame kadre absurdiškai primena linksmą kalėdinę dekoraciją, o suvynioti į ją lavonai – dovanas krikščionių Kalėdoms.

2006

ISTORIJOS PASIKARTOJIMAI

Kiprietis – europietis
Dailus, bet kaimietis.

Iš Kipro liaudies dvieilių

Šiurpstu nuo metų skaičiaus, kuris atliepia mano gyvenimą Kipro saloje. Tai ištisa kartos epocha. Tai lietuvių moterų bendruomenės Kipre istorija. Pagaliau tai Kipro istorijos tarpsnis, kurio liudininke aš tapau. Atrodo, gyvenu čia taip seniai, kad tiksliai neprisimenu įvykių – kas po ko sekė ir kodėl. Kaip senukai neprisimena savo gyvenimo – žiema, vasara ir vėl žiema, vasara. Net nejauku. Atmintyje sukasi tik pora smulkmenų, kurias dažnai cituoju kitiems: kai čia atvykau, Nikosijos centre buvo vienintelė kavinė, *Woolworth* parduotuvės antrame aukšte, ir kava kainavo du svarus. Tai brangiau negu šiandien. Kavinė buvo prabangos reikalas. Tačiau iš pradžių, ne itin turėdama ką veikti, eidavau ten paspoksoti į centrinę miesto gatvę. Pro kavinės langą dar matydavau asilus su pintinėmis, ir jų varovai kalniečiai pardavinėjo vaisius tiesiog gatvėje iš pintinių. Tačiau labiausiai šiurpina ne laikas, o prarandamas jautrumas jo turiniui. Tam, kas aplink mane nuolatos vyksta. Tas silpstantis gebėjimas jausti naujai, visu savo vidumi ir nervais, širdžiai krustelint nuo įspūdžių ir naujienų, be snaudulio ir atmetimo, be automatiško įvykių registravimo protu ir abejingumo viskam, išskyrus savo mažą pasaulį su kasdiene rutina – darbeliais ir rūpestėliais. Net nebeklausiu savęs, ar tapau kipriete. Nebeklausiu ir kitų, nes būtinai atsakys – nusibodai. Labai ilgai negalėjau suprasti, kas tie kipriečiai,

kol jie neapsigyveno manyje ir ilgainiui tarp manęs ir jų neliko aštrių kasdienių nesutarimų, išdilo dramatiškos sandūros, išnyko vienas kito varstymas nepatikliais žvilgsniais darbovietėje, nurimo tūžmingas šnopavimas vienas kitam į veidą susiriejus pasų kontoroje, nutilo ir riksmai gatvėse nuleidus automobilio langelį: „tu, *malaka*, traukis – nesitrauksiu“.

Kai kuriuose istoriniuose šaltiniuose sakoma ir gana pagrįstai įrodinėjama, kad graikai yra graikų gyvenimo būdą priėmę žydai. Panašiai ir aš, matyt, virstu „prisiekusiąja“ kiprietiškam gyvenimo būdui. Tai mane truputį siutina, juokina ir graudina – visa vienu kartu – nes vis dar, iš amžino vidinės klajonės pašaukimo, bandau galvoti, pasakoti, kalbėti apie Juos „iš šalies“. Galiausiai susiduriu su savo pačios kiprietiškais bruožais – ne tiek privalumais, kiek, man atrodo, silpnybėmis. O gal žmogus su amžiumi kaupia tik silpnybes, kurios ilgainiui išryškėja kaip esminiai jo bruožai? Antikos filosofas Zenonas III iš Kitijo, dabar – Larnaka, dovanojo pasauliui Kipro sąlygose subrandintą stoikų filosofiją. Vėliau filosofas persikėlė į Atėnus, matyt, supratęs, kad Kipro oras nebeįkvėps jo naujoms mintims. Ir ne veltui. Iš stoikų kipriečiai virto *siga siga* (pamažu-pamažu) filosofijos puoselėtojais ir nuosekliais jos pasekėjais. Jei saloje dar kas nors mane erzina, tai tas primygtinai ir kasdien brukamas *siga siga* motyvas. Prieš jį aš dar sukylu, nors ir beviltiškai, it baidydama įkyrias muses, kurios vis viena kibs, bet sukylu su pasimėgavimu. Be šito „pamažu“ ritmo saloje neįmanoma išbūti nė dienos, tarsi be duonos ir vandens. Pamenu, mane apimdavo panika iki dusulio,

kad, patikėjusi tuo *siga siga – rytoj bus geriau,* – iš tikro atsidursiu ties nuovargio ir primityvaus gyvenimo su „duona ir vandeniu“ riba.

Pasirodo, tai – istorinės kipriečių pinklės nesuprantantiems jų išminties. Nesupranti – nebūk su mumis, supranti – taikykis. Dėl Kito saloje niekas nieko nesiruošia keisti. Tokia tvarka. Tai stoiškas nusiteikimas. Akims sala per du dešimtmečius tapo neatpažįstamu kosmopolitiniu centru, tačiau visas tas metalu ir stiklu žvilgantis urbanistinis stebuklas, atrodo, yra padarytas tik lengvatikiams kvailiams – turistams, piniguočiams ir gražuolėms žmonoms iš užsienio vilioti. Istorijos vėtytas ir mėtytas kiprietis nepasikeitė ir neužleido nė milimetro savo sielos jokiai svetimšalių strategijai. Didžiausia jo silpnybė ir vertybė liko tėvų namai ir man iki šiol nesuvokiamas „didis pamaldumas“ vaikų kultui, nors kipriečių šeimos ir nedidelės. Tai daug ką pasako apie kipriečių gyvenimo būdą ir charakterį, jų prielankumą tradicijai ir politinę tikrovę, kurioje dešimtmečiais nesikeičia figūros, tik vis labiau sensta veidai. Žinoma, baisiausia yda yra viską subendrinti, tačiau kalbant apie kipriečius – gal ir ne. Jie mėgsta bendrumo jausmus, grupę ir giminystę, nors, kaip graikai, yra neatsakingi individualistai ir stačiokai. Tačiau net pastarieji bruožai nepasireiškia niekur kitur, tik grupėje. Už grupės ribų jie netenka prasmės ir graikui – o tai svarbiausia – neteikia jokio pasitenkinimo. Individualizmas ir kitos ydos graikui nereikalingos, jei niekas jų nemato ir joms neprieštarauja. Šiuo – ydomis – graikai ir kipriečiai panašūs. Tapatinti graiką ir kiprietį yra politinė ir kultūrinė klaida, nors šitą klaidą tyčia darau

visą gyvenimą kalbiniais sumetimais ir tarp kipriečių net susilaukiau šalininkų. Kipriečiai tapatina save su graikais, kai jiems patogu. Pavyzdžiui, kai Graikija nugali Europos futbolo čempionate, puikiai surengia Olimpines žaidynes arba laimi *Eurovision* dainų konkursą. Tada visiems kartu būna labai smagu. Tačiau kai Graikijoje dėl abiejų pusių kaltės nukrenta Kipro lėktuvas, tada kipriečiai mįslingai įrėmę pirštus į kaktą niurna: „Apsileidome kaip graikai". Tuo tarpu graikų specialistų komisija jau antri metai niekaip neišsiaiškina katastrofos priežasčių ir atsisako žiūrėti į tai kaip į spragas abiejų valstybių sistemoje ar aplaidumą kaip tautos bruožą. Nors aš tai pavadinčiau ne aplaidumu. Graikų charakteryje įžvelgiu daug dramatiško tragizmo ir savižudiškų tendencijų. Ne, graikai savęs nežudo tyčia. Tai per menka. Jie pernelyg išmintingi, nes žino, kad gyvenimas vis viena baigiasi ir baigiasi netikėtai. Jie itin ramiai pakelia nelaimes ir nesidrasko dėl asmeninės netekties, nes žino, kad rytoj ko nors neteks kitas, kad tai užburtas ratas, kuriam geriau pasiduoti, nei kaišioti pagalius. Graikas nebėgs pas psichologą tartis dėl žmonos neištikimybės, o tiesiog nuveš ją į miesto parką pasivaikščioti, o paskui palikęs ją išvažiuos, kad ta pėsčia pareitų, jei pareis. Jei pats prasikalto, tai atsiprašys miesto aikštėje ant kelių, stebint praeiviams, ir paskui krės tas pačias išdaigas, kol vėl nebus sučiuptas. Graikai ramūs ir truputį liūdni, nes žino, kad įsiamžinti taip, kaip jų protėviams, jiems nepavyks, o norėtųsi. Norėtųsi, kad pasaulis juos dievintų vien už tai, kad jie – graikai. Deja... Štai dėl šito „deja" jiems, matyt, ir nerūpi tikslumas kaip gyvenimo principas. O kai nerūpi tikslumas, tada kam tas laikas, kam

ta sureikšminta gyvybės kaina ir baimė ją prarasti? Svarbiausia niekur neskubėti.

Štai kaip viskas vėl sugrįžta prie *siga siga* filosofijos. *Siga siga* Graikijoje nelabai sutiksi, tai – kiprietiškas išradimas. Keisčiausia, kad žodis reiškia ne vien „pamažu", bet ir „tyliai". Kipriečiai labai balsingi, tačiau iš esmės tai – tylinti ir nutildyta bendruomenė. Jie drąsūs tiktai giminės rate, o viešam pasisakymui beveik netenka žado. Dėl savitos Kipro istorijos saloje vyrauja trys kalbos – anglų, turkų ir graikų – ir saliečiai, nori nenori, ima miksuoti it apsigimę didžėjai. Tarpusavyje toks „surogatas" yra puiki ir nuotaikinga išeitis, o štai viešai reikia atiduoti duoklę literatūrinei graikų kalbai. Tai kipriečius dažnai stingdo ir sukuria kalbinį nepilnavertiškumo kompleksą. Į bet kurį viešesnį klausimą kiprietis dažniausiai atsako smakro kilstelėjimu ir aštriu liežuvio pliaukštelėjimu, skambančiu panašiai kaip „tsu". Tai išreiškia visą gamą neigiamų atspalvių – ne, nežinau, negirdėjau, nemačiau, palikit mane ramybėje, atsiknisk, eik šalin, nusibodai, neduosiu, neturiu, blogai, šūdas. Didžiausias vargas atlikti tarp kipriečių apklausą kokiu nors svarbiu bendruomenei klausimu: Ką jūs galvojate apie šios dienos rinkimų rezultatus? – *Tsu* (ne tavo reikalas). Ką jūs manote apie paauglių nėštumą? – *Tsu* (blogai). Kaip vertinate Turkijos užsienio reikalų ministro pasisakymą Kipro klausimu? – *Tsu* (šūdas). Kokia jūsų nuomonė apie Graikijos vaidmenį, sprendžiant Kipro problemą? – *Tsu* (išdavikai). Kokios jūsų nuotaikos šiame spalvingame tarptautinės reikšmės renginyje? – *Tsu* (kaip visad). Kartais „tsu" paįvairina mykiantis „a-ade re, khumbare", reiškiantis „ką

tu čia dabar, kūmai“, „na ir paklausei, kūmai“ arba „kuo aš čia dėtas, kūmai“. Nuoroda į kūmą yra plačiai paplitusi ir reiškia šiltą giminiškumą. Ir galbūt nesvarbu, kad kipriečių iškalba buksuoja sunkiai kaip ratai per smėlį. Tai netrukdo jų giminiškiems jausmams, meilei savo namams ir atlaidumui vienas kitam už tokias ydas kaip kvailumas. Kartais man atrodo, kad kuo kvailesnis esi šioje bendruomenėje, tuo daugiau tau motiniškai atleidžiama. Neva *siga siga,* ir kada nors ateisi į protą. Tačiau, jei skubi būti protingas, tai tau atsuks tą patį *siga siga,* tik jau kitu galu – neva „raminkis“ ir nemanyk, kad esi gudresnis už kitus. Kitus reikia gerbti. Tai nerašytas įstatymas. Net Kipro mokyklose iki dvylikos metų mokiniai nevertinami pažymiais ir rašo į sąsiuvinius pieštukais, kad bet kurią akimirką galėtų ištrinti savo klaidas ir pasitaisyti. Mokytoja visiems surašo „bravo“ arba „puiku, bet kitą kartą pasistenk būti atidesnis“, „puikiai parašei, bet kitą kartą panaudok daugiau fantazijos“, „tavo raštas dailus, bet pasistenk nedaryti gramatinių klaidų“. Pirma išmokstame ne išsiskirti, o būti lygūs.

Aš nebeklausinėju savęs, ar tai yra „gerai“, ir nebelyginu Kipro mokyklų su Lietuvos. Nebesieju ir nebegretinu tikrovių, ką daro jaunesnės lietuvių bendruomenės narės, kurių gyvenimai saloje klostosi labai skirtingai, tačiau be ypatingų sukrėtimų. Aš stebiuosi, kad manęs tai nebeerzina kaip anksčiau, kad man tai kelia mielą šypseną ir net patinka. Man patinka kipriečių meilė savo „mažo driežiuko“ gyvenimui. Driežas yra labai keistas padaras – nukerti jam uodegą, ir ji gali gyventi savo gyvenimą ant uolos po saule be vandens ir maisto, šokinėti per dienų dienas, tarsi nie-

kados neatskirta nuo kūno. Tas nedalomas vientisumas... kai, net padalinus tave, nemiršta nervai gyventi toliau tarsi nieko neatsitiko. Aš pradėjau suprasti kipriečių meilę savo ūsuotoms motinoms, kuri yra amžina, o žmonoms ji dažniausiai trunka tik pusmetį. Pradėjau suprasti ir aklą meilę vaikams, kuriuos jie mylėdami nušeria kaip kuinus, ir vaikas vargiai pralenda pro automobilio dureles. Tačiau lygiai su tokia pat meile vėliau tėvas bėgios su vaiku pas dietologą ir į papildomą sportą, ir vaikas iki studijų dešimtmečiui atgaus žmogišką pavidalą. Kipriečiai beveik niekados nemeta savo rėksnių žmonų iš meilės šeimos idėjai ir nuosavybei, gal dėl to, pagalvoju, žmonos ir rėkia. Kipriete bendruomenėje iki šiol – namų turto savininkė, paveldėtoja ir valdytoja. Vyras, atėjęs į moters namus, geriausiu atveju gali išeiti be paskutinių kelnių arba niekad. Tuo grindžiama šeimos ir valstybės pusiausvyra. Tiesa, per pastarąjį dešimtmetį Kipro vandenis ėmė drumsti galybė užsienio moterų, kurias kipriečiai itin skrupulingai prižiūri ir myli, tačiau jos nekelia tikro pavojaus bendruomenės tvarkai. Jos būna išsibarsčiusios po savo bendruomenes, moko vaikus savo gimtosios kalbos, retai gauna įtakingus valstybinius darbus ir, nors išskiria keliolika šeimų ar palieka keliolika kipriečių senmergėmis, iš esmės „muzikos tavernoje neužsako“. Jos „neužsako“ ir gausesnės rusų ar britų bendruomenės. Kiprietis moka taip tvarkyti reikalus, kad jis savo namuose yra šeimininkas – tobulas ar netobulas – bet visi turi įsitekti.

Visa tai yra meilė, kuria mylėti man neduota. Ir todėl niekas čia manęs nevadina „kūma“. Ir apskritai niekaip ir niekur nevadina: esu tiesiog sava tarp svetimų, ir mano reikalas –

kokią istoriją apie save saloje kuriu. Mane vis dėlto stebina ne vien poetų skaičius Kipro saloje, kuris stebina net pačius saliečius, bet jų meilė savo istorijai, pasireiškianti per aistrą rašyti autobiografijas ir „visokio plauko“ istorijas. Net mano namų lentynose puikuojasi kažkieno dovanotos *Kipro reklamos istorija*, *Kipro fotoreportažo istorija*, *Kipro sporto istorija*, *Kipro profsąjungų judėjimo istorija*, netgi *Kipro universiteto istorija* (jam vos dešimt metų), jau nekalbant apie kelis variantus storų *Kipro istorijos* tomų. Štai čia man knieti palyginti lietuvių ir kipriečių meilę savo „istorijoms“. Kartais atrodo, kad lietuvis prisimena savo istoriją gabalais: kas patinka, prisimena ir užrašo, kas nepatinka – gėdijasi prisiminti ir ignoruoja. Tačiau istorijos esmė juk vientisume ir sugebėjime perimti ją iš kartos į kartą, nepraleidžiant nė vienos iš jų kaip savo esmės. Tačiau ką kalbėti, aš pati neįsimenu datų. Man jos atrodo bereikšmės. Ir vis dėlto, ar nebūtų miela pradėti savo istoriją: „Pirmieji civilizacijos pėdsakai mano gimtinėje buvo aptikti prieš 9000 metų...“ Šitaip kiprietis pradeda savo autobiografinį romaną. Klausiu vieno savo pažįstamo, rašančio knygą grėsmingu pavadinimu *Penkiasdešimt tylos metų: tiesos valanda*: kam ta papildoma informacija tavo knygoje? Jis net nustėro – kaip tai kam? Ir ką tavo lūpose reiškia „papildoma“? Tai aš esu papildoma informacija istorijai, o ne ji man. Aš gi turiu parodyti, kas aš ir iš kur. Tai jūs ten, šiaurėje, barbarai, neseniai iš medžių išlipę, nieko neišmanote apie istoriją... (šypteli). Aš palieku po savęs knygą. Nepadoru gi pradėti: aš štai toks ar anoks Nikas. Kam tai įdomu? Aš – istorijos dalis. Žmonėms reikia priminti praeitį ir, svarbiausia, kartoti niekados nebijant kartotis: aš nebūčiau Nikas, jei prieš 9000 metų mano Tėviškėje nebūtų...

2006

Staponkutė, Dalia
St82 Lietumi prieš saulę : esė rinktinė. – Vilnius : Apostrofa, 2007. – 200 p.
ISBN 978-9955-605-34-8

Pirmoji Dalios Staponkutės (g. 1964), jau antrą dešimtmetį gyvenančios Kipre, esė rinktinė. Lietuvių skaitytojams ji pažįstama iš publikacijų kultūrinėje spaudoje – „Šiaurės Atėnuose“, „Bernardinuose“ ir kt. Rinktinę sudarė pati autorė iš 2002–2006 metais parašytų esė.

Pasak Sigito Parulskio, „gyvendama svetur, autorė yra įgijusi labai įdomios, originalios patirties ir antropologine, ir filosofine, arba metafizine, prasme. Tokia patirtis jos kuriamus tekstus visų pirma išskiria iš kitų panašių tekstų. Be to, jos eseistikoje opios tėvynės, namų, tapatybės, kalbos problemos... Ji bene pirmoji taip aktualiai, filosofiškai apibendrindama prašneko apie lietuvius naujuosius emigrantus ir problemas, su kuriomis jie susiduria. Man šis balsas įdomus. Manyčiau, jis turėtų būti svarbus ir apskritai lietuviškai savimonei.“

UDK 888.2(564.3)-4

Dalia Staponkutė
LIETUMI PRIEŠ SAULĘ
Esė rinktinė

Redaktorė Danutė Kalinauskaitė
Dailininkė Sigutė Chlebinskaitė

Išleido „Apostrofa“, a/d 1026,
LT-01004 Vilnius,
el. p. apostrofa@takas.lt

Spausdino „Standartų spaustuvė“,
S. Dariaus ir S. Girėno g. 39,
LT-02189 Vilnius, www@standart.lt

Nuotr. Elektros Chrisantu

Dalia Staponkutė

Gimė 1964 m. Šiauliuose.

Leningrado (dabar – Sankt Peterburgas) universitete studijavo filosofiją. Dėstė Šiaulių universitete. 1989 m. išvyko gyventi į Kiprą, ten dirbo vertėja, skaitė sociologijos kursą, iki šiol dėsto literatūros teoriją Kipro universitete. Dalyvauja tarptautiniuose akademiniuose projektuose. Esė ir daugelio publikacijų vertimo teorijos klausimais autorė.

Literatūros vertėja iš graikų, anglų, rusų ir lietuvių kalbų. Per pastarąjį dešimtmetį į lietuvių kalbą išvertė Niko Kazantzakio *Paskutinį gundymą*, *Asketiką* ir *Dievo neturtėlį*, Jakovo Kambanelio *Mauthauzeną*, Louiso de Berniereso *Kapitono Korelio mandoliną*, pačios sudarytą poezijos rinktinę *Sala: 10 Kipro poetų*, į graikų kalbą – Sigito Parulskio eilėraščių rinktinę.

Nuolat rašo *Šiaurės Atėnams*, internetiniam dienraščiui www.bernardinai.lt.

Gyvena Nikosijoje, tačiau amžinajame „tarp", augina dvi dukras – Elektrą ir Nefelę.

Jei Dalios Staponkutės gyvenime nebūtų Kipro, šitos knygos – irgi nebūtų. Autorė sako: „Nepakanka gyventi, negalvojant, kaip gyveni naujoje situacijoje“. Klausimas *kaip*, iškylantis svetimybėje, kuria įtampą, atskleidžiančią (pri)tapimo istoriją. Ji artima kiekvienam, kas nors kartą buvo bandęs ar buvo priverstas bandyti kurti save iš nieko.

Knygoje nerasime buities ir kūno. Kipras – pažinimo ir troškimų sala – lukštenamas iš nežinomybės pavydėtinai analitiniu mąstymu, kasdienybėje ieškant ne ryškių detalių, kurias geba pastebėti bet koks jautresnis žmogus ar net smalsesnis turistas, bet esmės.

Nesileisiu į ginčus, kurioje vietoje tarp tikrosios prozos ir eseistikos atsidurs ši knyga. Geriau pacituosiu pora minčių apie laiką: „...renkuosi menką išeitį – kalaviją virš galvos ant sparčiai dylančios laiko virvės“; „... saloje laikas lėtas ir skaudus kaip per gyvą mėsą veriamas siūlas“.

K. Kavafis abejojo: „Turbūt liksiu čia (tikrai nežinau, ar liksiu), nes jaučiuosi kaip Tėvynėje“. Dalios nežinojimas tragiškai jaučiamas visoje knygoje, bet skaitytojams, aišku, svarbiausia ne apsisprendimas. Autorė sako: „Jei nori įsiamžinti – tapk metafora“. Dalia ir įsiamžina šioje knygoje kaip metafora: apie Kiprą savyje pasakoja trapi ir labai stipri moteris, kuri atsibunda saulėtoje Nikosijoje, bet jos sapnuose sninga ir lyja – lietuviškai.

Giedra Radvilavičiūtė